

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі
Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті

Л.С. Жұманова

НЕМІС ТІЛІ
ГРАММАТИКАСЫН КЕСТЕЛЕР
МЕН ҮЛГІЛЕР БОЙЫНША
ОҚЫТУ
(Грамматикалық анықтағыш)

Қарағанды 2012

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі
Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті

Л.С. Жұманова

**Неміс тілі грамматикасын кестелер
мен үлгілер бойынша оқыту
(Грамматикалық анықтағыш)**

*Университеттің Ғылыми кеңесі
оқу құралы ретінде бекіткен*

Қарағанды 2012

ӘОЖ 811.112.2 (076.5) = 512.122

КБЖ 81.2 Нем я 7 = каз

Ж 87

Университеттің Редакциялық – баспа кеңесі ұсынған

Пікір жазғандар:

Қарағанды «Болашақ» университетінің шетел тілдері және аударма ісі кафедрасының аға оқытушысы **Н.Ш.Раимбекова;**

Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің қазақ тілі және мәдениеті кафедрасының аға оқытушысы, филология ғылымдарының кандидаты **Н.Т.Нығметова;**

Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің Редакциялық – баспа кеңесінің мүшесі, техника ғылымдарының кандидаты, доцент **Л.Г.Матвеевкова**

Жұманова Л.С.

Ж87 Неміс тілі грамматикасын кестелер мен үлгілер бойынша оқыту: Оқу құралы / Л.С. Жұманова; Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті. – Қарағанды: ҚарМТУ баспасы, 2012. –156 б.

Мемлекеттік тілде білім алатын топтардың студенттеріне арналған бұл грамматикалық оқу құралында неміс тілі грамматикасына тереңірек тоқтала келіп, күрделі грамматикалық тақырыптарға талдау жасалады. Оқу құралының негізгі міндеті – грамматикалық құбылыстардың функционалды сипаттамасын беру, яғни оларды немісше сөйлеуде қолдану тұрғысынан қарастыру.

ISBN

ӘОЖ 811.112 (076.5) =512.122

КБЖ 81.2 Нем я7 = каз

© Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті, 2012

Кіріспе

Мемлекеттік тілде білім алатын топтардың студенттеріне арналған бұл грамматикалық оқу құралында неміс тілі грамматикасына тереңірек тоқтала келіп, күрделі грамматикалық тақырыптарға талдау жасалады. Бұл студенттердің грамматикалық материалдарды дұрыс және дәл түсіріп, оны берік меңгеруіне көмегін тигізеді сөзсіз. Әрбір грамматикалық материал теориялық жағынан талданып, мысалдар арқылы бекітіледі. Студенттер өз ойларын неміс тілінде айтып үйренуі үшін неміс тілі сөздерімен бірге олардың үлгі тіркестері де беріліп отырады. Оқу құралының негізгі міндеті – грамматикалық құбылыстардың функционалды сипаттамасын беру, яғни оларды немісше сөйлеуде қолдану тұрғысынан қарастыру. Еңбекте неміс және қазақ тілдеріндегі грамматикалық құбылыстар мүмкіндігінше салыстырыла отырып берілген.

ГРАММАТИКА ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ ТҮСІНІК

Грамматика және грамматикалық ұғымдар

Грамматика—грек сөзі, «жазу шеберлігі» дегенді білдіреді. Байырғы грек грамматистерінің мақсаты сөзді орфографиялық тұрғыдан сауатты жазуға, стильдік тұрғыдан дұрыс қолдануға үйрету болатын.

Келе-келе *грамматика* сөзінің мағынасы өзгеріп, едәуір кеңейе түсті. Қазір бұл термин тіл білімінде екі мағынада қолданылады: біріншіден, тілдің грамматикалық құрылымы деген мағына білдірсе, екіншіден сол грамматикалық құрылым туралы ілім деген ұғымды да бірге қамтиды. Грамматика тілдік бірліктердің арасындағы қатынастарды, сол қатынастарды білдіретін формаларды, олардың тілдегі жасалу тәсілдерін зерттейді. Осыған орай, тіл білімінде грамматикалық құрылым төмендегі төрт негізгі ұғым арқылы талданады. Олар — грамматикалық мағына, грамматикалық форма, грамматикалық категория және грамматикалық тәсілдер.

Грамматикалық мағына жеке сөздердің өзара байланысуы нәтижесінде туады. Сондықтан грамматикалық мағынаның негізі — қатынастық (реляциялық) мағына. Грамматикалық мағыналар әр тілде әр түрлі грамматикалық формалар арқылы беріледі. Мысалы, зат есімнің сөйлемдегі басқа сөздермен семантика — синтаксистік қатынасы неміс тілінде төрт септік, орыс тілінде алты, ал қазақ тілінде жеті септік формасы арқылы беріледі. Немесе неміс және орыс тілінің сын есімдері көптеліп септелсе, қазақ тіліндегі сын есімде мұндай формалар мүлде жоқ.

Әдетте біртектес грамматикалық мағына тіл-тілде бірнеше грамматикалық формалар арқылы берілуі мүмкін. Осындай ортақ

мағыналы формалардың жиынтығы грамматикалық категория деп аталады. Демек, грамматикалық категория болу үшін, екі не одан да көп грамматикалық форма біртектес грамматикалық мағынаны білдіре отырып, мағынасы жағынан бір-бірімен оппозициялық (қарама-қарсылық) қатынаста болуы шарт. Мысалы, етістіктің шақ категориясы неміс тілінде алты формамен беріледі. Бұл формаларға ортақ мағына «шақ» болғанымен, әрқайсысының өзіне тән темпоральдық микромағынасы бар. Соның негізінде шақтық формалар бір-біріне қарама-қарсы қатынаста болып, оппозициялық мүшелер тобын құрайды. Сонымен, жалпы мағына грамматикалық формаларды біріктіруші, ал дара мағыналар оларды ажыратушы элемент ретінде қарастырылады.

Грамматикалық формалар әр түрлі тәсілдер арқылы жасалады. Неміс тілі грамматикасында олардың үш тобы бар:

1. Синтетикалық немесе жай формалар құрайтын тәсілдер. Бұл топқа жататын тәсілдер шартты түрде сыртқы (немесе түбір сыртындағы) және ішкі (немесе түбір ішіндегі) болып екіге бөлінеді.

Сыртқы тәсілдерге (äußere Mittel) жіктік және септік жалғаулары, форма құрушы суффикстер мен префикс— ge—жатады: laufe, des Kindes, laufen, die Kinder, schneller, hat gerettet т. б.

Ішкі тәсілдерге (innere Mittel) сөз түбіріндегі дауысты дыбыстардың өзгеруі немесе алмасуы арқылы форма құрайтын тәсілдер жатады. Неміс тілінде олардың үш түрі бар:

а) Жуан дауыстылардың жіңішкеруі (der Umlaut):
das Land — die Länder, der Sohn — die Söhne, klug — klüger, fahre — fährst, laufe — läufst.

ә) Дауысты дыбыстардың алмасуы (der Ablaut). Бұл тәсіл әдетте әлді етістіктерге тән қасиет: schreiben — schrieb — geschrieben, finden — fand — gefunden, helfen — half — geholfen.

б) — е — дауыстысының — і (ie) –ге айналуы (die Vokalhebung, die Brechung). Ішкі тәсілдің бұл түрін дауыстының сынуы деп атауға болады. Ол әлді етістіктер осы шақтың жекеше түрінде жіктелгенде кездеседі:

helfe — hilfst, lese — liest.

Аталған ішкі тәсілдер тілде сөзді форма жағынан түрлендіру мен қатар сөз тудыру функциясын да атқарады: kalt — die Kälte, das Holz — hölzern, werfen — der Wurf, fliegen — der Flug.

2. Аналитикалық немесе күрделі формалар құрайтын тәсілдер. Неміс тілі флективті-аналитикалық тіл. Сондықтан оның құрамында күрделі грамматикалық формалар жиі кездеседі. Аналитикалық формалар, негізінен, етістікке тән құбылыс. Оларды құраушы грамматикалық тәсілдер ретінде haben, sein, werden етістіктері қолданылады: hat eingeladen, war gekommen, werde wimmen, wer, de geschwommen sein, wird eingeladen, isteingeladen worden, würde anrufen, würde angerufen wordensein.

3. Супплетивтік тәсілдер. Кейбір грамматикалық формалар сөз түбірінің өзгеруі арқылы жасалады. Формалардың бұлай өзгеру жолын супплетивтік тәсіл деп атайды. Неміс тілінде бұл тәсіл мен құрылатын формалар: sein етістігінің жіктелуі (ich bin, wir sind, sie waren), жіктеу есімдіктерінің септелуі (ich-mich, wir-uns, ihr-euch), кейбір сын есімдерден салыстырмалы және асырмалы шырайлардың жасалуы (gut- besser — am besten, wenig — minder — am mindesten, gern — lieber — am liebsten).

Сөз таптары және олардың классификациясы

Морфологияның негізгі мақсаты — сөздерді грамматикалық морфемалары және сөз формалары тұрғысынан сипаттау, тілдің сөздік құрамын грамматикалық қасиеттеріне қарай топтастыру. Сондықтан сөз таптары (die Wortarten) лексикалық та грамматикалық та категория болып саналады.

Сөздердің грамматикалық қасиеттері дегенде, ең алдымен олардың жалпы категориялды мағыналары ескеріледі. Оған заттық, мағына (der Dingbegriff), іс-қимыл немесе процессуалдық мағына (die Prozessualität, der Vorgang), сыр-сипаттық мағына (die Eigenschaft) сияқты абстракцияланған мағыналар жатады.

Тілдің сөздік құрамын сөз таптарына топтастыру үшін, жоғарыда келтірілген жалпы категориялды мағынаға ғана сүйену жеткіліксіз. Бұған қоса, сөздердің синтаксистік қасиеттері (өзара тіркесу қабілеті немесе синтаксистік дистрибуциясы), морфологиялық түрлену қабілеті сияқты аса қажетті сипаттар да еске алынуға тиіс.

Сонымен, сөздердің жалпы категориялды (лексика — грамматикалық) мағынасы, синтаксистік тіркесу қабілеті және олардың морфологиялық ерекшелектері бүкіл сөздік құрамды сөз таптарына жіктеу принциптері ретінде қолданылады.

Аталған принциптерге сүйене отырып, зерттеушілер, негізінен неміс тілінде 12 сөз табы бар деп есептейді. Олар:

1. Етістік (das Verb)	7. Модаль сөз (das Modalverb)
2. Зат есім (das Substantiv)	8. Предлог (die Präposition)
3. Сын есім (das Adjektiv)	9. Шылау (die Konjunktion)
4. Есімдік (das Pronomen)	10. Партикуль (die Partikel)
5. Сан есім (das Numerales)	11. Артикль (der Artikel)
6. Үстеу (das Adverb)	12. Одағай (die Interjektion)

Сөз таптарының әрқайсысын жоғарыда көрсетілген принциптер негізінде бір-біріне қарама-қарсы қоя отырып анықтаймыз. Сөз таптары өзара оппозициялық қатынаста болып, үлкен бір лексика — грамматикалық категория құрайды да, әрбір сөз табы оппозицияның қарсы мүшесі ретінде қаралады.

Сөз таптары	Морфологиялық атауы	Синтаксистік атауы	Семантикалық ерекшелігі
Өзгеретін			
Артикль(Artikel) Есімдік(Pronomen)	Септеу (Deklination)	Анықтауыш(Attribut) және зат есімді алмастырушы(Substantivstellvertreter)	
Зат есім(Substantiv)	Септеу (Deklination)	Бастауыш (Subjekt) Толықтауыш (Objekt) (adverbiale Bestimmung) Анықтауыш (Attribut)	
Сын есім(Adjektiv)	Септеу (Deklination), (Komparation)	(Attribut) (adverbiale Bestimmung)	
Етістік(Verb)	Жіктеу (Konjugation)	(Prädikät)	

Өзгермейтін			
Үстеу(Adverb)	(Komparation)	(Attribut) (adverbiale Bestimmung)	
(Präposition)		(Präpositional - kasus)	
Түрленбейтін көмекші сөз (Partikel)		(Attribut)	
Шылау(Konjunktion)		(Unterordnung) (Nebenordnung)	

Артикль (DER ARTIKEL)

Артикль неміс тілінің грамматикалық құрылысында,әсіресе оның сөз таптары жүйесінде ерекше орын алады. Ол — семантикалық көмекші сөз табы. Артикль тек зат есіммен тіркесіп, оның грамматикалық белгісі, индексі ретінде қолданылады.

Артикльдің екі түрі бар: **белгілілік артиклі (der, die, das, die)**және **белгісіздік артиклі (ein, ein, eine)**.Белгісіздік артиклі тек жекеше түрде ғана қолданылады, көпше түрде ол қолданылмай түсіп қалады. Артикль зат есіммен міндетті түрде тіркесуге тиіс. Неміс тілінде артикльсіз зат есім аталмауға тиісті. Сондықтан артикльдің түсіп қалуының өзі грамматикалық мәні бар құбылыс. Осыған байланысты, белгілілік және белгісіздік артикльдерімен қатар грамматикада нольдік артикль де бар.

Артикльдің аталған түрлерінің септелуі бірдей емес. Оны төмендегі кестеден байқауға болады.

Артикль зат есімнің тек алдынан қолданылып отырады. Ал зат есімге анықтауыш болып келетін басқа сөздер (кейбір есімдер, сын есімдер, сан есімдер және басқа сөз тіркестері) қолданылса, олар артикльдің алдында тұра алмайды, тек артикль мен зат есімнің аралығына ғана тұра алады: *der ihm vertraute und jederzeit hilfsbereite Kollege*. Бұл тәртіп зат есімнің алдынан келетін анықтауыш сөздерге ғана қатысты және мұндайда артикль мен зат есім рамалы конструкция (*die Rahmenkonstruktion*) құрайды.

Артикльдің септелуі

Die Deklination des Artikels

Белгісіздік артиклі

Септік	Жекеше түр			Көпше түр
	Муж. род	Средн. род	Женск.род	
Nominativ	ein		eine	-
Genitiv	eines		einer	-
Dativ	einem		einer	-
Akkusativ	einen	ein	eine	-

Артикль - зат есімнің негізгі белгісі. Біз зат есімді басқа сөз таптарынан артикль арқылы ажыратамыз. Рас, зат есімнің ішкі семантикалық мағынасының ролі де ерекше. Бірақ артикль- зат есімнің сыртқы тұлғасын, яғни формасын көрсетуші өте қажетті грамматикалық индекс. Неміс тілінде кез келген басқа сөзге артикльде тіркеп, оны за есім түрінде беруге болады. Осылайша кез келген сөзді «заттандыруға», субстантивтендіруге болады. Сонымен, артикль - зат есімді сөз табы ретінде танытып қана

қоймайды, басқа сөздердің де зат есім қалпында, заттық мағынада қолданылып тұрғанын айқындап көрсетіп тұрады. Мысалы: das Essen, der Vorsitzende, die Fünf, das Aber, das Ach, das Gute.

Септік	Жекеше түр			Көпше түр
	Муж. род	Средн. род	Женск.род	
Nominativ	der	das	die	
Genitiv	des		der	
Dativ	dem		der	den
Akkusativ	den	das	die	

Артикль зат есімнің өзін тануға емес, оның грамматикалық формаларын, қай септікте, қай сан мөлшер түрінде тұрғанын, зат есімнің қай родқа жататынын ажыратуға көмектесетін бірден бір қажетті тіл амалы.

Белгілік артиклі предлогтармен тіркескенде, олардың кейбіреулері бір-бірімен бірігіп кетеді. Бұл — жекеше түрдің дативінде тұрған маскулинум мен нейтрумның белгілік артикліне тән қасиет. Мысалы: an + dem = am, bei + dem = beim, in + dem = im, von + dem = vom, zu + dem = zum.

Бұл құбылыс жекеше түрдің аккузативінде тұрған нейтрумның белгілік артиклінде де кездеседі: an + das = ans, auf + das = aufs, durch + das = durchs, für + das = fürs, hinter + das = hinters, in + das = ins, über + das = übers, um + das = ums.

Фемининумның белгілік артиклі тек zu предлогымен ғана біріге алады: zu + der = zur.

an + das = ans	in + das = ins
an + dem = am	in + dem = im

auf + das = aufs	von + dem = vom
bei + dem= beim	zu + dem = zum

Артикль типтес сөздер

Неміс тілінде грамматикалық және мағыналық кейбір ерекшеліктері жағынан артикльге ұқсас сөздер бар. Олар артикль сияқты зат есімнің грамматикалық формаларын айқындап, затқа белгілік немесе белгісіздік мағына беріп тұрады.

Олардың ішіндегі белгілілік мағынаны білдіретіндері:

а) **сілтеу есімдіктері**- der, dieser, dessen, deren, jener, derselbe, derjenige, solche, solch ein, alle.

ә) **өздік немесе тәуелдеу есімдіктері**- mein, dein, sein, ihr, unser, euer, ihr, Ihr, dessen.

б) **қатыстық есімдіктері** - dessen, deren.

Сөз тіркестерінде бұл есімдіктер қолданылып тұрғанда артикль түсіп қалады. Мысалы: In dieser Woche legen alle Studenten meiner Gruppe ihre erste Prüfung ab. Solche Briefmarken habe ich noch nicht gesehen. Sie empfangen ihren Bruder und dessen Freund. Da kommt der Mann, dessen Auto dort an der Ecke steht.

Белгісіздік мағынасын көрсететін және артикльді алмастырып немесе онымен қосарланып қолданылатын сөздерге жататындар: irgendein, irgendwelche, welcher, was für ein, einige, etliche, mehrere, viele, manche, wenige, ein paar, kein, nichts, etwas. Бұл сөздердің кейбіреулері артикльдің қызметін жеке тұрып, кейбіреулері белгісіздік артиклімен қосарланып, бірігіп барып қана атқарады. Мысалы: Ich stand in der Halle und kaufte irgendeine (irgendwelche) Zeitung. Dieser Schauspieler hat einigen (manchen, vielen, wenigen, mehreren) historischen Filmen mitgespielt. Sie hatte ihm etwas Schönes zu

erzählen. Ich muß noch ein paar Brötchen kaufen. Er konnte nichts Entscheidendes berichten.

Болымсыздық есімдігі «kein»

Септік	Жекеше түр			Көпше түр
	Мужской род	Средний род	Женский род	
Nom.	kein		keine	
Gen.	keines		keiner	
Dat.	keinem		keiner	keinen
Akk.	keinen	kein	keine	

Артикль — белгілік және белгісіздік ұғымдарының да көрсеткіші. Неміс тілінде артикльдің екі түрінің болуы да осы функцияға байланысты. Белгілілік— белгісіздік мағынасы, грамматикалық категория ретінде тіл-тілдің бәріне бірдей тән құбылыс емес. Қазақ тілінде де мұндай мағынаны беретін тәсілдер кездеседі. Мәселен, табыс септігі жалғауының ашық және жасырын тұруын атауға болады. Мысалы, «Ат ерттеп жатыр» деген сөйлемде тыңдаушыға белгісіз, әйтеуір кез-келген бір ат туралы айтылса, «Атты ерттеп жатыр» деген сөйлемде әңгіме тыңдаушыға да белгілі.

Артикльдің белгілілік — белгісіздік мағынаны айқындау функциясы сөйлемнің коммуникативтік құрылымымен тығыз байланысты. Сөйлемді коммуникативтік немесе актуальдық тұрғыдан талдағанда, оның екі бөлшегі бар делінеді. Біріншісі— айтушы мен тыңдаушыға мәлім бөлшегі, ол тема деп, ал екіншісі— айтылар ойдың тыңдаушыға беймәлім бөлшегі рема деп аталады. Сөйлемнің осы екі бөлшегі неміс тілінде әр түрлі тәсілдер арқылы беріледі. Солардың ішіндегі ең

негізгісі белгілілік және белгісіздік артикльдер. Мысалы: Dort steht ein Haus. Das Haus gehört meinem Bruder.

Сөйтіп, артикльдің қызметі әр алуан екен. Бұл қызметтерді атқаруда артикль зат есімнің мағынасымен тығыз байланыста болады. Осыған орай, артикльдің қолданылуы туралы сөз еткенде, зат есімдердің семантикалық топтарын ескеріп отыру қажет.

Белгісіздік артиклі

Белгісіздік артиклі тілдің тарихи даму процесінде «**ein**» сан есімінің негізінде пайда болған. Сондықтан бұл артикль мағынасы жағынан бір тектес заттардың біреуін ғана даралап, беймәлім екендігін білдіреді. Артикльдің бұл түрін кейбір жағдайда қазақ тіліндегі «бір» сөзімен байланыстыра кетуге болады. Мысалы, «Сыртта бір кісілер тұр» деген сөйлемдегі «бір» сөзі өзінің сандық ұғымынан ажырап, белгісіздік мағынаны білдіріп тұрғаны мәлім. Мұны біз әсіресе оның көпше түрдегі зат есіммен қолданылуынан айқын көреміз.

Ескерту: Егер өлшем санмен берілмей, басқа бір анықтауыш сөздің көмегімен аталса, онда зат есім белгілілік артикльмен қолданылады: Das Schiff hat die Größe eines mehrstöckigen Hauses. Klaus hat die Größe eines älteren Bruders erreicht.

Мағынасы:	Мысалы:
белгісіздік мағынада	Dort sitzt eine Frau. Ол жерде <u>бір</u> әйел отыр.

Затты, кейіпті, түсінікті алғаш атаған кезде	Ich lese ein Buch. Das Buch ist sehr interessant. Мен кітап оқып отырмын.. (Бұл) кітап өте қызықты екен.
Бірыңғай типтес (бірдей)	Ich kaufe mir <i>ein</i> Auto.Мен көлік сатып алудамын.
Haben(бар болу), brauchen(қажет ету, керек қылу) етістіктерінен кейін және жақсыз es gibt(бар болу, имеется) орамынан кейін	Hast du ein Haustier? Сенің үй жануарың бар ма? Es gibt einen Garten dort. Ол жерде бақша бар. Er braucht ein Heft. Оған дәптер керек.
Салыстыру кезінде	Sie ist schlau wie <i>ein</i> Fuchs. Ол түлкі сияқты қу екен.
Егер зат есім адамның атын, тегін білдірсе.	Goethe ist ein berühmter deutscher Dichter. Gёте — атақты неміс ақыны.

Белгілілік артиклінің қолданылуы

Зат есімнің грамматикалық формалары көбісіне артикль арқылы ажыратылады. Белгілілік артикль тілде сілтеу есімдігінің негізінде

пайда болғандықтан, мағынасы жағынан белгілікті, нақтылықты мегзейді.

Мағынасы:	Мысалы:
Белгілі түсінік	Der Zug kommt gleich. Поезд тап қазір келеді.
Екінші рет айтылған кезде	Dort steht ein Junge. Der Junge ist klug. Сол жерде ұл бала тұр. (Осы) бала ақылды екен.
Жалғыз ғана мағынасы бар немесе жалпыға бірдей таныс болса	Die Sonne dreht sich um die Erde— Күн жерді айналады.
Нақты жағдайда	Wo ist die Zeitung? (Сол) газет қайда?
Реттік сан есімдермен	der dritte Oktober - үшінші қазан; der erste Monat - бірінші ай;
Салыстырмалы және күшейтпелі шырайдағы сын есімдермен	die jüngere Schwester кіші сіңілі (қарындас) der beste Freund ең жақсы дос
Алдында анықтауыша бар географиялық атаулармен	das wunderschöne Petersburg өте әдемі Петербург қаласы der kluge Peter – ақылды Петер
Жалпылама мағынасы бар зат есімдер мен зат есімдер қатарының атауы.	Der Mensch ist ein Säugetier. Адам — сүт қоректі. Der Italiener liebt Musik. Итальяндық әнді жақсы көреді.

Зат есімнің артикльсіз қолданылуы

Көптеген жағдайда зат есімдер артикльсіз қолданылады. Артикльдің қолданылмай, түсіп қалу себептері әр түрлі. Олар зат

есімнің семантикалық ерекшеліктеріне, сөйлем құрылымының өзгешеліктеріне және артикльді алмастыра алатын басқа сөздердің қолданылуына байланысты. Осыған орай, артикль мына жағдайларда қолданылмайды.

Мағынасы:	Мысалы:
Мамандықты, ұлтты және дінді белгілеу кезінде (sein, werden етістігімен, als - тан кейін);	Er ist Moslim. Ол мұсылман. Sie ist Handwerkerin. Ол өз жұмысының шебері. Wir sind Kasachen. Біз қазақтармыз. Sie arbeitet dort als Deutschlehrerin. Ол сол жерде неміс тілі мұғалімі болып жұмыс істейді.
Егер зат есімнің алдында есептік сан есімі тұрса	Das ist mein Buch. Бұл менің кітабым. Sie hat drei Kinder. Оның үш баласы бар.
Егер жекеше түрде белгісіздік артиклі тұрса, көпше түрде тұрған зат есімнің алдында	Dort stehen ein Junge und ein Mädchen. Анау жерде бір ұл бала мен қыз бала тұр. — Dort stehen Jungen und Mädchen. Анау жерде ұлдар мен қыздар тұр.
Біреу (-лер)ге арналып айтылған сөздерде	Freunde! - Достар! Kinder! - Балалар! Frau Schrambke! ФрайШрамбке!(Шрамбке ханым!)
Аты – жөні, тегі айтылған кезде	Puschkin - Пушкин, Remarque - Ремарк, Goethe - Гёте
Егер зат есімнің алдында ілік септігіндегі басқа бір зат есім тұрса	Auf dem Tisch liegt Annas Buch. Үстелдің үстінде Аннаның кітабы жатыр.

Средний родтағы географиялық атаулардың алдында (қала, ел, жер)	Deutschland - Германия, Berlin - Берлин, Hamburg- Гамбург
---	--

Зат есім

DAS SUBSTANTIV

Зат есім— семантикалық, синтаксистік және морфологиялық, сипаты жағынан етістіктен кейнгі маңызды сөз табы. Ол есімдер тобына жататын сөз таптарының (сын есім, сан есім, есімдік) семантика — структуралық ұйытқысы деп есептеледі.

Семантикалық тұрғыдан қарағанда, зат есім— дербес мағыналы (автосемантикалы) сөз табы. Ол жалпылама заттық ұғымды білдіреді. Заттық ұғым тек нақтылы заттарды ғана қамтып қоймайды. Оған заттық мағынада бейнеленген кез келген басқа ұғымдар (іс-амал, сан-сапа т. б.) жатады. Неміс тілінде заттық мағынаға ие болған басқа сөз таптарының грамматикалық көрсеткіші ретінде артикль қолданылады: lesen — das Lesen, krank — der Kranke, vier — die Vier, ach — das Ach.

Зат есімдер род категориясы

Неміс тілінде, орыс тіліндегі сияқты, үш род бар. Олар маскулинум, фемининум және нойтрум деп аталады. Род категориясы қазақ тіліне тән емес.

Род — ерекше грамматикалық категория. Әрбір зат есім үш родтың бірінде ғана қолданыла алады. Демек, род —зат есімдерді үш топқа бөлетін, классификациялық қызмет атқаратын категория.

Зат есімдер үш родқа тек жекеше түрде ғана бөлінеді. Родтың ең негізгі сыртқы (формальды) көрсеткіші ретінде маскулинумда —

der, фемининумда — **die**, нойтрумда — **das** артикльдері қолданылады. Артикльдің бұл қызметін есімдіктер мен сын есімдердің жалғаулары да атқара алады: die (diese, jene, welche, eine ge) Frau, das (dieses, jenes, welches, ein kluges) der (dieser, iener, welcher, ein junger) Mann.

Семантикалық тұрғыдан қарастырғанда:

Маскулинумға (Maskulinum) төмендегі атаулар жатады

1. Дүниенің төрт бұрышы (батыс, шығыс, оңтүстік, солтүстік), жыл мезгілдері, айлар, күндер, тәулік мезгілі және жел атаулары: der Süden, der Südwest, der Taifun, der Herbst, der März, der Donnerstag, der Morgen, der Abend.
2. Жауын-шашын атаулары: der Schnee, der Nebel
3. Ішімдік атаулары: der Wein, der Sekt, der Kognak, der Rum, der Schnaps, der Whisky.
4. Автомашина маркаларының атаулары: der Wolga, der Wartburg, der Skoda.
5. Минералдар мен асыл тастар атаулары: der Quarz, der Marmor, der Granit, der Rubin, der Diamant.
6. Таулар мен көлдер аттары: der Ural, der Elbrus; der Alatau, der Baikal, der Balchasch.
7. Теңге (ақша) атаулары: der Rubel, der Taler. Pfennig, der Schilling, der Dollar, der Frank, der Gulden, der Jen. Бірақ: die Mark, die Kopeke. Krone.

Фемининумға (Femininum) төмендегі атаулар жатады:

- 1) Ағаш, гүл, жеміс-жидек атаулары: die Palme, Birke, die Kiefer, die Linde, die Tanne, die Aster, die Tulpe, die Rose, die Birne, die Kirsche, die Melone und die Zitrone.
2. Неміс тілінде қолданылып қалыптасқан өзен аттарының көпшілігі: die Spree, die Oder, die Elbe. Бірақ: der Rhein, der Main

Нойтрумға (Neutrum) төмендегі атаулар жатады:

1. Металдар мен химиялық элементтер аттары: das Gold, das Silber, das Eisen, das Blei, das Brom.

2. Континент, ел, қала, арал аттары: das befreite Afrika, (das) Madagaskar, (das) Sachalin.

3. Мейманхана, кафе, кино, театр атаулары: das «Astoria», das «Metropol», das «Kasachstan».

Неміс тілінде кейбір зат есімдердің қосалқы родтары бар. Мысалы der\das Abscheu, der\das Bereich, der\das Dschungel, der\das Filter, der\das Kautschuk, der\das Liter, der\das Meter.

Аталған зат есімдердің род айырмашылығы болғанымен, мағына айырмашылығы жоқ.

Зат есімдердің родтарын формасына қарай ажырату

Маскулиnumға төмендегі жұрнақтармен келген зат есімдер жатады:

	Суффикстер	Мысалы:	Есте сақта:
1. суффикстер жалғанған неміс тіліндегі зат есімдер:	-er -1er -пег -ling -s -ich -ig	Fahrer, Arbeiter Sportler, Wissen- schaftler, Gärtner, Lehrling, Schmetter- ling Fuchs, Schnaps, Knicks Teppich, Bottich, Rettich, Honig, Pfennig, König, Essig	-er суффиксін зат есімнің дәл осындай жалғаулығымен шатастырмаған жөн. Мысалы: -er: die Mutter, die Tochter, die Feder, das Fenster
2. суффикстер жалғанған шетел сөздері:	-ent (dat., roman.) -ant (dat., roman.)	Student, Referent, Skribent Laborant, Aspirant Doktorand,	das Patent das Kollier, das Spalier, die Manier

	-and (dat.) - ist (griech.- lat.) -ismus (griech.-lat.) -iker (griech.- lat.) -ast (griech.-lat.) -eur/-är (frz.) -ier (frz.) - ar/-är (frz.) - or (lat.) -at/- et	Informand Publizist, Polizist, Pianist Idealismus, Realismus Phanatiker, Grafiker Dynast, Gymnasiast, Fantast Ingenieur, Friseur, Likör Pionier. Bankier, Kavalier Jubilar. Sekretär Doktor, Regulator, Rektor Apparat, Automat. Planet	das Referat, das Alphabet, das Diktat, das Plakat, das Mandat
3.суффиксиз етістіктің түбір - інен жасалған зат есімдер:		Tanz («tanzen») Fall („fallen“) Gang („gehen“) Sprung („springen“) Schritt („schreiten“)	das Spiel

**Фемининумға төмендегі жұрнақтар арқылы жасалған зат есімдер
жатады:**

	Суффикстер	Мысалы:	Ерекшеліктер:
1. суффикстері бар барлық неміс тіліндегі зат есімдер:	-in -ung -heit -keit -schaft	Laborantin, Freundin, Löwin, Studentin Übung, Achtung, Nahrung, Bildung	

	-ei	Freiheit, Schönheit, Einheit, Kindheit Möglichkeit, Kleinigkeit, Höflichkeit Landschaft, Freundschaft, Verwandtschaft Malerei, Singerei	
2. шетел тілінен енген сөздер:	-ie (griech. -lat.) -(t)ät (lat.- füz.) -(t)ion (dat., füz., engl.) -ur (lat.) -ik (griech.- lat) -age (füz.) -ade (füz.) -anz, -enz (roman.) -ette (füz.)	Chemie, Materie, Kolonie, Historie, Glorie, Geographie Universität, Fakultät Demonstration, Reduktion, Produktion, Station, Reformation Kultur, Natur, Temperatur Physik, Musik, Politik Reportage. Garage Fassade, Ballade, Marmelade Ambulanz, Bilanz, Distanz, Eleganz, Existenz, Audienz, Tendenz Bankette, Etikette, Toilette, Tablette	das Genie

	-eile (frz., ital.) -ance (frz.) -aise/äse (frz.) -a (lat., griech., ital., span.) -ose (griech.) -sis/se (griech.) -üre (frz.)	Frikadelle, Zitadelle Renaissance, Usance Marseillaise, Majonäse Kamera, Aula, Lira, Signora, Ballerina Sklerose, Neurose, Tuberkulose Basis, Dosis, Genesis, Analysis; Base, Genese, Analyse Allüre, Broschüre, Gravüre, Bordüre	
3.бейтарап мағынадағы – е суффиксі бар зат есімдер:	-e	Liebe Kälte Hilfe Straße Lampe	Мужской родағы көптеген зат есімдердің – е суффикстері бар: der Kollege, der Russe, der Junge, der Name, der Gedanke, der Käse және средний родағы бірнеше зат есім: das Ende, das Interesse, das Auge

4. -t суффиксі- нің көмегімен етістіктерден жасалған зат есімдер.	-t	Fahrt ,Kunst, Macht	der Durst, der Frost, der Dienst, der Verlust, das Gift
---	----	---------------------	---

**Нойтрумға төмендегі жұрнақтар арқылы жасалған зат есімдер
жатады:**

	Суффикстер	Мысалы:	Ерекшеліктер
1. неміс тіліндегі суффикстері бар барлық зат есімдер:	-chen -lein -(s)tel	Mädchen, Tischlein Fünftel, Hundertstel	
2. суффикстері бар көптеген зат есімдер:	-tum -nis	Eigentum, Bürgertum Gedächtnis, Verhältnis, Bildnis, Gefängnis, Bündnis, Bedürfnis	der Reichtum, der Irrtum die Kenntnis, die Erlaubnis, die Finsternis
3. суффиксте рі бар шетелден енген сөздер:	-(i)um (lat.) - ett (frz., ital.) -ment (lat.) -ing(engl) -ma (griech.) - eau/-o (frz.)	Studium, Album, Datum Kabinett, Amulett, Ballett, EtikettDokument, Argument, Instrument Doping, Dressing, Jogging, Meeting Drama, Dogma, Thema Plateau, Kino	•
4. –ge жұрнағы (кейде – e	ge- + (-e)	Gewässer Gebirge	

суффиксі) бар зат есімдер):		Gemälde	
5. зат есімге айналған етістіктер:		Lach en, Tu men	

Зат есімнің родтарының өзгеруі

Abscheu, <i>der</i> (кейде <i>die</i>)	(жек көрініш) отвращение
Begehr, <i>das</i> (кейде <i>der</i>)	талап, тілек
Bereich, <i>der</i> (кейде <i>das</i>)	аудан, облыс, аймақ, сфера
Bonbon, <i>der</i> немесе <i>das</i>	кәмпит
Furore, <i>die</i> немесе <i>das</i>	фурор
Gelee, <i>das</i> немесе <i>der</i>	желе
Gulasch, <i>das</i> (кейде <i>der</i>)	гуляш
Joghurt, <i>der</i> немесе <i>das</i>	йогурт
Keks, <i>der</i> немесе <i>das</i>	печенье
Kompromiss, <i>der</i> (кейде <i>das</i>)	компромисс
Liter, <i>der</i> <i>vi</i> <i>das</i>	литр
Poster, <i>das</i> немесе <i>der</i>	постер
Rebus, <i>der</i> немесе <i>das</i>	ребус
Salbei, <i>der</i> немесе <i>die</i>	шалфей (шөп аты)
Soda, <i>die</i> немесе <i>das</i>	сода
Traktat, <i>der</i> немесе <i>das</i>	трактат
Zepter, <i>das</i> (кейде <i>der</i>)	скипетр
Zubehör, <i>das</i> (кейде <i>der</i>)	меншік

Родтары мен мағыналары бөлек, бірақ бірдей айтылатын зат есімдер

Band, das байланыс	Band, der <i>том</i> (<i>kiman</i>)
Bauer, der шаруа	Bauer, das құстың торы
Bund, der ұйым, кеңес;	Bund, daskілттер шоғыры, кітап, хаттар топтамасы
Erbe, der мұрагер	Erbe, das мұра
Gefallen, der жағдай	Gefallen, das қуаныш
Gehalt, der мазмұны, құндылық	Gehalt, das еңбек ақы
Golf, der бұғаз	Golf, das гольф (ойын)
Harz, das смола	Harz, der Гарц (Германиядағы тау)
Heide, die кеңістік	Heide, der язычник
Hut, der бас киім(шляпа)	Hut, die қорғаныс
Junge, der ұл бала	Junge, das жас төл
Kaffee, der кофе	Kaffee, das кафе
Kiefer, der иек	Kiefer, die самырсын ағашы
Lama, das лама(жануар)	Lama, der лама (буддист)
Leiter, die баспалдақ	Leiter, der жетекші
Mark, die марка (ақша атауы)	Mark, das омыртқа

Maß, das саны	Maß, die сұйықтық мөлшері
See, der көл	See, die теңіз
Steuer, das кедергі	Steuer, die салық
Tau, der шық (роса)	Tau, das арқан
Taube, die көгершін	Taube, der саңырау
Tor, das қақпа	Tor, der есуас
Verdienst, der еңбек ақы	Verdienst, das заслуга
Wehr, das плотина	Wehr, die қорғаныс
Weise, der кемеңгер (мудрец)	Weise, die әдіс, тәсіл
Wurm, der құрт	Wurm, das құрт (қауқарсыз адам)

Зат есімдердің көпше түрінің жасалуы

	Жасалуы:	Зат есімдер	Мысалы:	Ерекшеліктер:
суффиксіз	• умлаутсыз	1.-er, -el, -en – ге аяқталатын мужской родтың зат есімдері 2. -er, -el, -en, - chen, -lein – ға аяқталатын средний родтың зат есімдері мен	der Wagen — die Wagen das Fenster — die Fenster das Mittel — die Mittel das Titel — die Titel das Mädchen — die Mädchen das Fräulein — die Fräulein das Gebäude — die Gebäude	

	• умлаутпен	ge-приставкасы және –е суффиксімен аяқалатын зат есімдер	der Vater — die Väter der Vogel — die Vögel der Garten — die Gärten	Женский родтың екі зат есімі: die Mutter — die Mütter die Tochter — die Töchter
	• умлаутсыз	1. Мужской родтың көп зат есімі 2. Средний родтың зат есімдері	der Tag — die Tage der Abend — die Abende das Diktat — die Diktate das Problem — die Probleme das Diplom — die Diplome das Telefon — die Telefone das Jahr — die Jahre	
-е суффиксімен	• умлаутпен	Женский родтың 30-ға тарта түбірінде - а- (-и-) дауысты дыбыстары бар зат есімдері	die Hand — die Hände die Wand — die Wände die Nacht — die Nächte die Stadt — die Städte die Kuh — die Kühe	Мужской родтың кейбір жай зат есімдері: der Gast — die Gäste der Sohn — die Söhne der Stuhl — die Stühle

С суффиксом еп	• умлаутсыз	1. Женский родтың көптеген зат есімдері 2. Мужской родтың әлсіз және аралас септелетін кейбір зат есімдері.	die Frage — die Fragen die Zeitung — die Zeitungen die Frau — die Frauen die Freundin — die Freundinnen der Student — die Studenten	Средний родтың мына зат есімдері: das Bett — die Betten das Hemd — die Hemden das Auge — die Augen das Ohr — die Ohren das Herz — die Herzen das Interesse — die
			der Herr — die Herren	Interessen das
			der Name — die Namen der Vetter — die Vettern der Schmerz — die Schmerzen der Staat — die Staaten der Nerv — die Nerven	Insekt — die Insekten das Ende — die Enden
-er	• умлаутпен	Средний родтың жай зат есімдері	das Buch — die Bücher das Haus — die Häuser	Мужской родтың мына зат есімдері: der Mann — die Männer der Wald — die Wälder der Gott — die Götter

				der Mund — die Münder der Wurm — die Würmer der Rand — die Ränder der Reichtum — die Reichtümer der Irrtum — die Irrtümer
-s	• умлаутсыз	Мужской және средний	der Park — die Parks der иß — die	
		родтардағы	Klubs das Kino — die	
		шетел тілінен енген зат есімдер	Kinos das Auto — die Autos	

Жекеше түр

Зат есімдердің бәрі бірдей жекеше және көпше түрде қолданыла бермейді. Кейбір зат есімдер не тек қана жекеше түрде, не тек қана көпше түрде қолданылады. Жекеше түрде ғана қолданылатын зат есімдерді зингулариатантум деп атайды. Оларға жататындар:

1. Жалқы есімдер: die Sowjetunion, Kasachstan, Muchtar Auesow, Konrad Duden.

Ал, бірақ, бір ат бірнеше адамға қатысты болса, оны білдіретін жалқы есім көпше формада қолданыла алады: die Peters, die Buddenbrooks, die Humboldts, Hardekopfs.

2. Табиғи жағдайда бөлшектенбей қаралатын тұтас заттылық мағыналы зат есімдер: das Gold, das Eis, der Sand, die Wolle, die Seide, das Brot, das Wasser, die Atem, der Schnee, das Holz.

3. Жинақтылық, топтық мағыналы зат есімдер die Arbeiterschaft, die Menschheit, das Publikum, Vieh.

4. Аяу- райы және онымен байланысты табиғат құбылыстарын білдіретін зат есімдер: der Regen, der Nebel, der Schnee, der Tau, die Wärme, die Kälte, der Sonnenschein.

5. Дерексіз (абстракті) мағыналы зат есімдердің басым көпшілігі: die Liebe, der Hunger, der Schlaf, Achtung, der Durst.

6. Тұрақты сөз тіркестерінде кездесетін зат есімдердің көпшілігі: die Sache hat Hand und Fuß, einer Gefahr ins Auge sehen, ganz Auge und Ohr sein, auf großem Fuße leben.

7. Сын есім мен инфинитивтен болған нойтрумның зат есімдері das Schöne, das Unendliche, das Grün der Wiesen, das Schwimmen, das Üben der Sportler

Неміс тілінде тек көпше түрде ғана қолданылатын зат есімдер де кездеседі. Оларды плуралиатантум деп атайды. Бұл ерекшелік көбінесе төмендегі атауларға тән:

1. Тау, арал, ел атаулары: die Alpen, Karpaten, Azoren, Niederlande.

2. Туыстық немесе әлеуметтік қатынас арқылы топтасқан адамдарға байланысты атаулар: die Elt Geschwister, Vorfahren, Gebrüder, Leute, Zwillinge.

3. Кейбір мезгіл немесе байырғы (діни) мейрам атаулары: die Ferien, Weinachten, Ostern, Pfingsten

4. Дерт (ауру) аттары : die Masern, die Pocken, die Blattern, die Röteln. Плуралиатантум қазақ тілінде кездеспейтін құбылыс.

Зат есімнің септелуі

Зат есімнің септіктер бойынша түрлеуін септелу (die Deklination) деп атайды. Қазақ тілінде барлық зат есімдер бір ғана жүйемен

септелсе, неміс тілінде олардың септелуі түрліше болып келеді. Сонымен қатар неміс тілі зат есімдердің септік формаларын жалғаулармен қатар артикль де айқындайды. Септелуі жүйесіне орай екі тілдің арасындағы тағы бір айырмашылық қазақ тілінде әр септікке тән жалғау болса, неміс тіліндегі септік жалғаулардың саны аз, дәлірек айтқанда, үшеу- ақ. Олар:-(e)s, -e, -(e)n. Артикльдің септік форманы айқындаушы мүше ретінде қолданылуы да осыған байланысты.

Неміс тілінің септіктері

Септік	Сұрақтары
Nominativ (атау)	Wer? Was? кім? не?
Genitiv (ілік)	Wessen? кімнің? ненің?
Dativ (барыс)	Wem? Wo? кімге? неге?
Akkusativ (табыс)	Wen? Was? Wohin? кімді? нені ? қайда?

Неміс тілі грамматикасында зат есімдер септелуінің үш түрі бар. Зат есімдердің септелуі тек жекеше түрмен байланысты қаралады. Көпше түрде олар бір-ақ қалыппен септеледі.

Септік	Септелу түрлері		
	Әлді	Әлсіз	Женский родтың септелуі
Nominativ	der Tag	der Student	die Frau
Genitiv	des Tag - es	des Student - en	der Frau
Dativ	dem Tag- e	dem Student - en	der Frau
Akkusativ	den Tag	den Student - en	die Frau

Септелудің бірінші түрін әлді септелу деп атайды. Бұл түрдің негізгі дифференциальдық белгісі — генитивтегі — жалғауы. Кейде дативте факультативтік- *e* жалғауының болуы мүмкін. Нойтрумның

das Herz-тен басқа барлық зат есімдері және маскулинумдағы зат есімдердің барлығы дерлік әлді септелуге жатады. Олар төмендегі үлгімен септеледі:

Nominativ: das Ende, das Lamm, der Garten, der Wald

Genitiv: des Endes, des Lammes, des Gartens, des Waldes

Dativ: dem Ende, dem Lamm(e), dem Garten, dem Wald(e)

Akkusativ: das Ende, das Lamm, den Garten,

Септелудің екінші түрін әлсіз септелу деп атайды. Бұл түрдің басты белгісі — номинативтен басқа үш септікте — (e)n жалғауының қолданылуы.

Nominativ: der Hase, der Mensch, der Student

Genitiv: des Hasen, des Menschen, des Studenten

Dativ: dem Hasen, dem Menschen, dem Studenten

Akkusativ: den Hasen, den Menschen, den Studenten

Әлсіз септелуге маскулинумның төмендегі зат есімдері жатады:

1.Түбірі «е»-ге аяқталған адамзат және хайуанат атаулары: der Junge, der Knabe, der Gatte, der Russe, der Kasache, der Deutsche, der Matrose, der Löwe, der Rabe, der Falke.

2.Ертеректе түбірі«е»-ге аяқталып, бірақ келе ол түсіп қалған, жанды зат атауларын білдіретін есімдер: der Mensch, der Held ,der Hirt, der Mohr, Prinz, der Christ, der Fürst, der Graf, der Narr, der der Vorfahr, der Spatz, der Fink, der Pfan.

3.-ent, -ant, -and, -ist, -nom, -soph, -log(e), -graph, -et, -at, -it, -ot, -ard суффикстеріне аяқталған адам және хайуанат атауларын білдіретін халықаралық сөздер: der Student, der Aspirant, der Diplomat, der Kommunist, der Astronom, der Philosoph, der Philolog(e), der Monarch, der Photograph, der Prolet, der Poet, der Soldat, der Favorit, der Patriot, der Leopard, der Elefant.

4. Алдыңғы пункте аталған суффикстердің бірі қосылып, көпше түрде —«ен» суффиксін қабылдайтын жансыз зат атауларын білдіретін халықаралық есімдерде әлсіз септелуге жатады: der Diamant, der Brilliant, der Foliant, der Konsonant, der Automat, der Komet, der Planet, der Paragraph...

Септелудің үшінші түріне тек фемининумның зат есімдері ғана жатады. Мұнда септіктердің барлық түрінде зат есімге ешбір жалғау жалғанбайды. Демек, септелудің бұл түрінің негізгі айқындаушы белгісі ретінде тек артикль ғана тұрады. Бірақ сол артикльдің де әр септікке тән жеке формасы болмайды. Мысалы:

Nominativ: die Mutter, die Kraft, die Hoffnung

Genitiv: der Mutter, der Kraft, der Hoffnung

Dativ: der Mutter, der Kraft, der Hoffnung

Akkusativ: die Mutter, die Kraft, die Hoffnung

Жоғарыда қарастырып өткен үш түрдің ешқайсысына жатпай, ерекше септелетін зат есімдер де бар. Олар — маскулинумның der Buchstabe, der Fels, der Friede, der Funke, der Gedanke, der Name, der Samen, Osder Wille және нойтрумның das Herz зат есімдері.

Бұл зат есімдер төмендегі үлгімен септеледі:

Nominativ: der Buchstabe, der Friede, das Herz

Genitiv: des Buchstabens, des Friedens, des Herzens

Dativ: dem Buchstaben, dem Frieden, dem Herzen

Akkusativ: den Buchstaben, den Frieden, das Herz.

Септелудің бұл түрін аралас немесе ауыспалы септелу деп атайды. Мұнда, біріншіден, әлді және әлсіз септелуің аралас келіп тұрғаны байқалса, екіншіден, әлсіз септелудің әлді септелуге айналып, ауысып тұрғаны да байқалады. Оған дәлел — генитивтегі -s — жалғауы.

Ерекше септелетін зат есімдер тобына жалқы есімдер, көбінесе кісі аттары жатады. Мұндай зат есімдер әдетте тәуелдеу мағынасымен қолданылады да артикльсіз тек генитивтің ғана s — жалғауын қабылдайды: Abais Werke, die Geschichte Rußlands, Dorotheas Geburtstag, Mairas Lieder, Ghorlans Brüder. Die Zeit Goethes und Schillers war Weimars große Zeit. Аталған мысалдардан көрініп тұрғанындай, -s жалғауын барлық родтардың жалпы есімдері қабылдай алады.

Кісі аттары -s, -ß, -z, -x дыбыстарына аяқталса, генитивте -ens жалғауы қолданылады немесе жалғау орнына апостроф белгісі қойылады: Engelsens (Engels) Schriften, Straußens (Strauß) Walzer, Franzens (Franz) Freunde, Marxens (Marx) Lehre. Егер әйел аттары -e немесе -ie-ге аяқталса, генитивте -s немесе -ns — жалғауы жалғанады: Ilses (Ilsens) Eltern, Maries (Mariens) Freundin, Luisens (Luisens) Aufsatz.

Тәуелдеу мағынасында келетін кісі аттары генитивтің орнына **von** предлогымен қолданыла береді. Мыс.: der Roman von Anna Seghers, die Walzer von Strauß.

Кісі аты бірнеше сөзден, яғни бір кісі аты бірнеше атаудан құралса, генитивтің жалғауы ең соңғысына ғана жалғанады.: Johann Wolfgang Goethes Werke Muchtar Auesows Roman, Heinrich Heines Lyrik, Marxens Lehre.

Ғылыми лауазым, мамандық және туысқандық қатынастарды білдіретін атаулармен бірге қолданылған кісі аттарының септелуінде де ерекшеліктер бар: die Vorlesung des Professors Margulan, die Vorlesung der Professor Margulans, Professor Margulans Vorlesung; technische Leistungen des Ingenieur Iwanows, technische Leistungen Ingenieur Iwanows, Ingenieur Iwanows technische Leistungen; die Späße des Clowns Popow, die Späße Clown Popows, Clown Popows Späße; die Witze Onkels Peter, die Witze Onkel Peters, Onkel Peters Witze.

Аралас септелу

Nominativ	der Name	das Herz
Genitiv	des Name-ns	des Herz-ens
Dativ	dem Name-n	dem Herz-en
Akkusativ	den Name-n	das Herz

Зат есімдердің көпше түрде септелуі

Көпше түрде зат есімдерді барлығы дерлік бір ғана тәртіппен, бір қалыпты септеледі. Олар тек дативте n — жалғауын қабылдап, басқа септіктерде жалғаусыз тұрады:

Nominativ: die Tische, Lehrer, Mittel, Menschen

Genitiv: der Tische, Lehrer, Mittel, Menschen

Dativ: den Tischen, Lehrern, Mitteln, Menschen

Akkusativ: die Tische, Lehrer, Mittel, Menschen

Көпше түрді -(e)n — суффиксі арқылы жасайтын зат есімдердің дативтегі жалғауымен көпше түр суффиксі тоғысып кетеді (die Menschen, den Menschen).

Көпше түрі - s — суффиксі арқылы жасалатын зат есімдер дативте (e)n — жалғауын қажет етпейді: die Kinos, der Kinos, den Kinos, die Kinos.

«Бір» санынан басқа есептік сан есімдермен қолданылған зат есімдер көпше түрде тұрады: zwei Tage, vier Frauen, acht Häuser. Тек салмақ, аумақ өлшемін және ақша есебін атағанда, есептік сан есімдермен тіркескен зат есімдер жекеше түрде де қолданыла береді. Мыс.: 50 Gramm Butter (50 граммдай), 5 Kilo Kartoffeln (5 кило картоп), 10 Sack Weizen (10 қап бидай), 2 Paar Schuhe (2 пар аяқ -киім), 20 Mark (20 марка).

Зат есімдердің меңгерілуі

Abscheu	vor + Dat (haben)
---------	-------------------

Abschied	von + Dat (nehmen)
Abstand	von + Dat (nehmen)
Ahnung	von + Dat (haben)
Anforderungen	an + Akk (stellen)
Angst	vor + Dat (haben)
Anlage	gegen + Akk (erheben)
Anlass	zu + Dat (geben)
Anliegen	an + Akk (haben)
Anspruch	auf + Akk, an + Akk (stellen)
Antwort	auf + Akk (geben)
Aufsicht	über + Akk (führen)
Auskunft	über + Akk (geben)
Begeisterung	für + Akk, bei + Dat (erwecken)
Begegnung	mit + Dat (verlaufen)
Beispiel	für + Akk (geben)
Bemühungen	auf + Akk (richten)
Bereitschaft	zu + Dat (erklären)
Beschluss	über + Akk (fassen)
Besprechung	mit + Dat, über + Akk (abhalten)
Besuch	bei + Dat (machen, abstaten) f
Beweis	für + Akk (antreten, erbringen, führen)
Bitte	für + Akk, bei + Dat, wegen + Akk (aussprechen) an + Akk, um + Akk (richten)
Blick	auf + Akk (werfen)
Dienst	Für + Akk (erweisen), bei + Dat (antreten)
Druck	auf + Akk (ausüben)
Eigentum	an + Dat (erwerben)

Einblick	in + Akk (bekommen, gewähren)
Eindruck	von + Dat (gewinnen, haben), auf + Akk (
Einfluss	auf + Akk (gewinnen, haben, ausüben)
Entscheidung	über + Akk, zu + Dat (treffen)
Entschluss	zu + Dat (fassen)
Erfahrung(en)	in + Dat, bei + Dat (sammeln)
Erfolg	in + Dat, bei + Dat (machen)
Erinnerung	an + Akk (haben, behalten)
Erklärung	bei + Dat, zu + Dat (abgeben)
Fähigkeit	zu + Dat (haben)
Fehler	in + Dat, bei + Dat (begehen, machen)
Fortschritt	in + Dat (machen)
Frage	an + Akk (richten), nach + Dat, zu + Dat
Freude	an + Dat (haben), über + Akk (empfinde
Furcht	vor + Dat (empfinden, haben)
Gedanken	an + Akk (haben), sich (Dat) über + Akk
Gefallen	an + Dat (finden)
Gefahr	bei + Dat (laufen)
Gefühl	für + Akk (haben, verlieren)
Gelegenheit	zu + Dät (haben)
Geschmack	an + Dat (finden, gewinnen)
Gesetz	zu + Dat, über + Akk (erlassen)
Gespräch	mit + Dat, über + Akk (führen), auf + Akk
Gewicht	auf + Akk (legen)
Grund	für + Akk, zu + Dat (haben, sein)
Gruß	an + Dat, von + Dat (übermitteln)
Handel	mit + Dat (treiben)

Hass	auf + Akk, gegen + Akk (haben)
Herrschaft	über + Akk (ausüben, haben)
Hilfe	für + Akk (bringen), bei + Dat (leisten)
Hoffnung	auf + Akk (haben)
Interesse	an + Dat (haben)
Lehre	als + Nom (machen)
Leiden	an + Dat (haben)
Lust	auf + Akk (haben)
Meldung	an + Akk (machen)
Misstrauen	gegen + Akk (haben)
Mitteilung	an + Akk (machen)
Mittel	gegen + Akk
Möglichkeit	zu + Dat (haben)
Nachricht	an + Akk (geben)
Opfer	an + Dat (aufbringen)
Pech	bei + Dat, mit + Dat (haben)
Prüfung	in + Dat (bestehen)
Rache	an + Dat, für + Akk (nehmen)
Recht	auf + Akk (haben)
Reue	über + Akk (empfinden)
Rücksicht	auf + Akk (nehmen)
Schuld	an + Dat (haben)
Sehnsucht	nach + Dat (haben)
Talent	zu + Dat (haben)
Überblick	über + Akk (haben)
Übersetzung	in + Akk (machen)
Umfrage	unter + Dat (machen)

Umgang	mit + Dat (haben)
Unterhaltung	mit + Dat (haben)
Unterricht	in + Dat (haben)
Urkunde	über + Akk (erhalten)
Verhältnis	zu + Dat (haben)
Verlangen	nach + Dat (haben)
Verwandtschaft	mit + Dat (haben)
Vortrag	vor + Dat (halten)
Zustimmung	zu + Dat (geben)

СЫН ЕСІМ (DAS ADJEKTIV)

Сын есім саны жағынан зат есім мен етістіктен кейінгі үшінші орында. Ол неміс тілі сөздік құрамының алтыдан бір бөлігін қамтиды.

Сын есім сөз таптарының есімдер тобына жатады да, мағыналық, морфологиялық, синтаксистік жағынан зат есіммен тығыз байланысты болады.

Сын есім заттарға тән алуан түрлі қасиеттерді білдіреді, заттың сынын, сипатын, сапасын айқындайды, сондықтан ол — зат есімнің мағынасын анықтаушы мүше ретінде қолданылатын сөз табы. Сын есімнің зат есіммен семантикалық байланысының тығыздығы сондай, кез-келген сын есім зат есімше қолданылып, тіпті зат есімге оңай ауысып отырады.

Зат есімше қолданылған сын есімдер басқа сөз таптары сияқты емес, үш родта да кездесе алады. Олар маскулинум мен фемининумда адамзатқа байланысты ұғым атауларын, ал нойтрумда абстракты ұғымдарды білдіреді. Мысалы: der Fremde

(бейтаныс ер адам), die Fremde (бейтаныс әйел адам), das Fremde (бөтен зат), der Alte (шал), die Alte (кемпір), das Alte (ескі зат).

Сын есімдердің жекеше түрде септелуі.

Егер зат есімнің алдында тұрған артикль немесе есімдік оның грамматикалық формаларын көрсете алмаса, немесе олар қолданылмаса, зат есімнің грамматикалық формаларын айқындау функциясын сын есім өзі атқарып, әлді түрде (starke Deklination) септеледі.

Кестеде көрініп тұрғандай, әлді септелетін сын есімдер белгілілік артиклінің немесе сілтеу есімдігінің жалғауларын қабылдайды, сол арқылы зат есімнің грамматикалық формаларын айқын көрсете алады. Олар тек маскулинум мен нойтрум бойынша септелгенде жекеше түрдің генитивінде әлсіз «en»-жалғауын қабылдайды: dichten Nebels, frischen Gesichts. Бұл жерде зат есімдердің өздері «s» жалғауымен түрленіп, генитивте тұрғанын өздері көрсете алады.

Кестеде келтірілген мысалдарда сын есімдер зат есімдердің алдында артикльсіз, есімдіксіз өздері ғана тұр. Сондықтан олар өздері зат есімнің грамматикалық формаларын көрсету функциясын атқарып, әлді түрде қолданылып тұр.

Түрленбейтін etwas, genug, allerlei, mancherlei, lauter, viel, wenig, mehr сөздерінен кейін тұрған сын есімдер де жекеше түрде әлді септеледі. Мыс.: viel gutes Getreide, lauter nutzloses Material, allerlei neues Gerät.

Егер артикль немесе есімдік зат есімнің родын, септігін, жекелік

	Мужской род	Средний род	Женский род
Nominativ	guter Mann	frisches Brot	rote Blume
Genitiv	guten Mannes	frischen Brotes	roter Blume
Dativ	gutem Mann	frischem Brot	roter Blume
Akkusativ	guten Mann	frisches Brot	rote Blume

көптік түрін көрсетіп тұрса, сын есім әлсіз түрде (schwache Deklination) септеледі. Әлсіз түрде септелгенде сын есімнің жалғаулары әлсіз түрде септелетін зат есімнің жалғауларына сәйкес келеді. Бұл түрде септелетін сын есімге екі-ақ жалғау тән: -е, -en. (кестені қара).

Сын есім белгілілік артиклі және dieser, solcher, jener jeder, derselbe, derjenige, welcher, aller, mancher, folgender, gleicher сөздерінен кейін тұрса, әлсіз түрде септеледі. Сонымен қатар көпше түрде өздік есімдіктер мен alle, beide, sämtliche, keine есімдіктерінен кейін тұрған сын есімдер де әлсіз түрде септеледі. Мысалы: der (dieser, derselbe, solcher, welcher, mancher) schönen Tag; die (diese, dieselben, solche, welche, manche) schönen Tage; meine (alle, beide, sämtliche, keine) schönen Tage.

Сын есімдердің аралас септелуі

	Мужской род	Средний род	Женский род
Nominativ	ein (unser) guter Mann	ein (unser) frisches Brot	eine (unsere) rote Blume
Genitiv	eines (unseres) guten Mannes	eines (unseres) frischen Brotes	einer (unserer) roten Blume
Dativ	einem (unserem) guten Mann	einem (unserem) frischen Brot	einer (unserer) roten Blume
Akkusativ	einen (unseren) guten Mann	ein (unser) frisches Brot	eine (unsere) rote Blume

Кестеде көрсетілгендей, маскулинум мен нойтрумның номинатив септігінде және нойтрумның аккузатив септігінде сын есімдер әлді жалғаулармен түрленген, өйткені бұл септіктерде белгісіздік артиклі мен kein, mein есімдіктері ешбір жалғау қабылдамай, зат есімдігінің род және септік формаларын көрсете алмай тұр. Қалған жағдайларда сын есімдер әлсіз түрде септелген. Сонымен бұл парадигма сын есім аралас түрде септеліп тұр.

Сын есімдердің көпше түрде септелуі

Deklination der Adjektive im Plural

ӘЛДІ СЕПТЕУ			
Сын есімдердің артикльдері мен белгісіздік есімдіктері болмаған жағдайда, септік жалғаулары болады (олар да септеледі): viele (көбісі, многие) einige (кейбіреуі, некоторые) mehrere (бірнеше, несколько) wenige (аздары, немногие)	N. G. D. Akk.	viele (einige, wenige) vieler (einiger, weniger) vielen (einigen, wenigen) viele (einige, wenige)	alte Freunde alter Freunde alten Freunden alte Freunde
ӘЛСІЗСЕПТЕУ			
Мына сөздерден кейін сын есімдер -en жалғаулығын алады: alle (барлығы, все) beide(екуеуі, оба) keine (жоққа шығару) meine (deine, unsere) welche (қандай, какие) solche (осындай, такие) diese (осы, эти) jene (анау, те) die (белгілі артикль)	N. G. D. Akk.	die (alle, meine, unsere) der (aller, meiner, unserer) den (allen, meinen, unseren) die (alle, meine, unsere)	alten Freunde alten Freunde alten Freunden alten Freunde

Сонымен қатар andere, einige, manche, viele, wenige, mehrere, etliche, verschiedene белгісіз мәнді есімдіктерінен кейін тұрған сын есімдер көпше түрде әлді септеледі. Мысалы: viele neue Geräte, die Ausstellung vieler neuer Geräte, der Verkauf etlicher guter Bücher.

Көпше түрде белгісіздік артиклі қолданылмай түсіп қалады, сондықтан сын есім әлді септеледі ein fremder Mann — fremde Männer. Ал, kein, mein есімдіктері көпше түрде зат есімнің грамматикалық формаларын толық түрде көрсете алады, сондықтан олардан кейін көпше түрде тұрған сын есім әлсіз септеледі mein kleines Dorf — meine kleinen Dörfer, keine neue Feder — keine neuen Federn.

	Maskulina	Feminina	Neutra
N.	du junger Mensch	ich glückliche Braut	du kleines Kind
D.	dir jungem Menschen	mir glücklichen Braut	dir kleinem Kind
A.	dich jungen Menschen	mich glückliche Braut	dich kleines Kind

Plural		
N.	wir frohen Menschen	ihr fleißigen Kinder
D.	uns frohen Menschen	euch fließigen Kindern
A.	uns frohen Menschen	euch fleißigen Kinder

Ескерту: «Жіктеу есімдігі + сын есім» тіркесі генитивте қолданылмайды.

Ескерту: Артикль немесе артикль типтес есімдіктен кейін тұрған бірнеше сын есімдер бір түрмен ғана септеледі *das weiche, blonde Haar, ein guter, treuer Freund*.

Зат есімге айналған сын есімдер

Substantivierte Adjektive

	Жекеше түр			Көпше түр
	Мужской род	Средний род	Женский род	
БЕЛГІЛІ АРТИКЛЬМЕН				
<i>Nom</i>	der Kranke	das Fremde	die Alte	die Deutschen
<i>Gen</i>	des Kranken	des Fremden	der Alten	der Deutschen

<i>Dat.</i>	dem Kranken	dem Fremden	der Alten	den Deutschen
<i>Akk.</i>	den Kranken	das Fremde	die Alte	die Deutschen
БЕЛГІСІЗ АРТИКЛЬМЕН				
<i>Nom.</i>	ein Kranker	ein Fremdes	eine Alte	Deutsche
<i>Gen.</i>	eines Kranken	eines Fremden	einer Alten	Deutscher
<i>Dat.</i>	einem Kranken	einem Fremden	einer Alten	Deutschen
<i>Akk.</i>	einen Kranken	ein Fremdes	eine Alte	Deutsche

Шырай категориясы

Шырай категориясы — тек сапалық сын есімдерді қамтиды, соларға ғана тән категория. Өйткені «артық-кем» ұғымы — сапаға тән қасиет. Бірақ сапалық сын есімдердің де бәрі бірдей шырай бойынша түрлене бермейді. Кейбір сапалық сын есімдер сатылап қарауға келмейтін сын-сипатты білдіреді. Мысалы: **schriftlich** (жазбаша), **mündlich** (ауызша), **wörtlich** (сөзбе-сөз), **ledig** (бойдақ), **blind** (соқыр), **viereckig** (төрт бұрышты), **rund** (дөңгелек), **taub** (саңырау, керен), **tot** (өлі), **lebendig** (тірі), **lebloos** (жансыз), **stumm** (мылқау), **nackt** (жалаңаш), **ganz** (толық), **halb** (жартылай). Сол сияқты **lila, rosa, creme, beige, orange, oliv, prima** сын есімдері де шырай бойынша түрленбейді. Шырай неміс тілінде үш мүшелі, қазақ тілінде төрт мүшелі оппозициялық қатардан тұратын категория:

1. Жай шырай (**der Positiv**);
2. Салыстырмалы шырай (**der Komparativ**);
3. Күшейтпелі (асырмалы) шырай (**der Superlativ**).

Positiv	Komparativ	Superlativ
klein (кішкентай)	kleiner (кішірек)	am kleinsten der kleinste (меньше всего, ең кішісі)

langsam (баяу)	langsamer (баяуырақ, баяулау)	am langsamsten derlangsamste (ең баяуы, өте баяу)
----------------	-------------------------------------	---

Шырайлардың жасалу жолдары

Салыстырмалы шырайға да, асырмалы шырайға да жай шырай негіз болады. Салыстырмалы шырай сын есім түбіріне -er- суффиксін, ал асырмалы шырай—(e)st суффиксін қосу арқылы жасалады. Асырмалы шырайдың толық түрдегі «est» суффиксі түбірі -d, t, s, ß, sch, z дыбыстарына аяқталған сын есімдерге жалғанады: die mildesten Tage, im weitesten Sinne des Wortes, die heißeste Jahreszeit, die kürzeste Frist, der falscheste Entschluß, die rascheste Bewegung. Бірақ «groß» сын есімі асырмалы шырайда -t- суффиксімен ғана түрленеді: der größte Bezirk.

Бір буынды, түбірінді дауыстылары бар сын есімдердің басым көпшілігі салыстырмалы және асырмалы шырайларда умлаут қабылдайды alt – ältest, groß – größer – größt, klug – klüger – klügst.

Positiv	Komparativ	Superlativ
alt (ескі, кәрі)	älter	am ältesten
arm (кедей)	ärmer	am ärmersten
hart (қатты)	härter	am härtesten
kalt (суық)	kälter	am kältesten
krank (ауру)	kränker	am kränkesten
lang (ұзын)	länger	am längsten
scharf (острый)	schärfer	am schärfesten
schwach (әлсіз)	schwächer	am schwächesten
stark (әлді, күшті)	stärker	am stärksten
warm (жылы)	wärmer	am wärmesten
grob (дөрекі)	grüber	am grübsten
dumm (ақымақ)	dümmer	am dümmsten
jung (жас, жасы кіші)	jünger	am jüngsten
kurz(қысқа)	kürzer	am kürzesten

nah (жақын)	näher	am nächsten / der nächste
viel (көп)	mehr	am meisten
wenig (аз)	weniger (minder)	am wenigsten (am mindesten)
gern (ынталы, охотно)	lieber	am liebsten
bald (жақында)	eher	am ehesten

Умлаутты төмендегі сын есімдер қажет етпейді:

1. Түбірінде «au» дифтонгісі бар сын есімдер: laut — lauter — lautest, schlau — schlauer — schlau (e) st.

2. Түбірі -er, en, bar, sarn, ig, lieb, haft, e-ге аяқталған сын есімдер: mager — magerer — magerst, offen — offener — offenst, dunkel — dunkler — dunkelst, dankbar — dankbarer — dankbarst, langsam — langsamer — langsamst, lustig — lustiger — lustigst, stattlich — stattlicher — stattlichst, spaßhaft — spaßhafter — spaßhaftest, lose — loser — losest.

3. Сын есімше қолданылатын партициптер: passend — passender — passendst, verdorben — verdorbener — verdorbenst.

4. blond, falsch, sanft, schlank, rasch, klar, voll, roh, froh, rot сын есімдері sanft — sanfter — sanftest, klar — klarer — klarst.

Төмендегі сын есімдердің салыстырмалы және асырмалы шырайлары екі түрмен де яғни умлаутпенде, умлаутсыз да жасалады: glatt, gesund, naß, schmal, blaß, fromm, krumm. Мысалы: glatt — glatter (glätter) — glattest (glättest).

Салыстырмалы және асырмалы шырайлар gut, vi сын есімдерінен супплетивті түрде жасалады: gut — sehr — best; viel — mehr — meist.

Nah, hoch сын есімдері бұл шырайларды дауыссыз дыбыстардың алмасуы арқылы құрайды: nah — näher — nächst; hoch — höher — höchst.

Түбірі -er, el, en-ге аяқталған сын есімдер салыстырмалы шырай құрғанда, суффикстердегі «е»-дауыстысы түсіп қалады, асырмалы шырайда ол сақталып қолданылады: edel — edler — edelst; vollkommen — vollkommener — vollkommenst; bitter — bitterer — bitterst.

Außen, innen, hinten, vorn, oben, unten мезгіл мағыналы үстеулерінен жасалған сын есімдердің жай шырай формасы жоқ, олар екі шырайда ғана — салыстырмалы және асырмалы шырайда — қолданыла алады: der äußere — der äußerste; der hintere — der hinterste; der vordere — der vorderste; der obere — der oberste; der untere — der unterste.

Бұл сын есімдердің салыстырмалы шырайы сын-сипаттың жоғарырақ сатысы немесе оның бейтарап қалпын көрсетеді. Демек, бұл сын есімдердің салыстырмалы шырайы жай шырай мағынасын бере қолданылады.

Жай шырай бір жағынан doppelt, dreifach, dreimal со сөздерімен, екінші жағынан als немесе wie шылауы бар орамы мен тіркесіп, үстемелілік мағына бере алады. Мысалы: Die Ernte ist doppelt so groß wie (als) im vorigen Jahr (Астық былтырғыға қарағанда екі есе мол).

Қазақ тіліндегі салыстырмалы шырай -рак, -рек, -ырақ, -ірек, -лау, -леу, -дау, -деу, -тау, -теу және -қыл, -ғыл, -қылт, -ғылт, -тым, -шыл, -шіл, -қай, -аң жұрнақтары арқылы жасалады.

ЕСІМДІК (DAS PRONOMEN)

Есімдік есімдер тобына жататын сөз табы екендігі белгілі. Неміс тілінде де, қазақ тілінде де саны жағынан шағын ғана сөз табы болғанымен, тілде атқаратын қызметі орасан зор.

Семантикалық тұрғыдан қарағанда есімдік ешбір затты болмаса сын-сипатты нақты атамайды. Ол бір рет аталып өткен немесе белгілі бір ситуацияда сөйлеушінің көз алдында тұрған заттарға не олардың сынына мегзеу үшін қолданылады. Осыған орай есімдік зат есіммен сын есімді алмастырушы «орынбасарлар» есебінде жұмсалады.

Есімдікке тән семантикалық қасиеттен туатын тағы бір ерекшелік — контекст есімдіктен бастала алмайды, өйткені бірінші рет аталып тұрған заттың есімдік арқылы берілуі мүмкін емес. Демек, есімдік сөйлемде рема бола алмайды, ол тек тема ретінде ғана тұра алады. Мысалы: **Der Lehrer hat das Kind gelobt. Es ist stolz auf das Lob. Die Mutter hat dem Sohn Geld gegeben. Er hat es verloren. Das Gesetz gilt alle. Wir sollen es beachten.**

Есімдік аталып өткен затқа мегзеп қана қоймай, басталған ойды әрі қарай өрбіту, жалғастыру үшін өте қажетті сөз және осыған орай тілде маңызды грамматикалық және коммуникативтік қызмет атқарады.

Есімдік туралы жалпы сипаттама

Жіктеу есімдіктері Personalpronomen	ich(мен) du(сен) er/ie/esон/она/оно – (ол) wir (біз) ihr (сендер) sie/Sie (олар) / (Сіз, Сіздер)
--	---

Тәуелдеу есімдіктері Posessivpronomen	mein (менің) dein (сенің) sein (оның) ihr (оның) unser (біздің) euer (сендердің) ihr (олардың) Ihr (Сіздің, Сіздердің)
Сілтеу есімдіктері Demonstrativpronomen	dieser (dieses, diese) (мынау, осы) jener (jenes, jene) (анау) solcher(solches, solche) (сондай) der(das, die) (анау); (осы) es (бұл) der selbe (das selbe, die selbe) (тыра осы) der jenige (das jenige, die jenige) (тыра сол)
Сұрау есімдіктері Interrogativpronomen	wer(кім),was(не),welcher(қандай), was für ein(қандай).
Салыстырмалы есімдіктер Relativpronomen	der (die, das, die) который(ая, -ое, -ые) welcher (welche, welches, welche) которые(ая, -ое, -ые)
Өздік есімдіктер Reflexivpronome	Sich себя; себе, -ся
Реципрокты есімдіктер	sich, einander предлогтармен

Reziprokpronomen	қосылғанда: beieinander, füreinander, miteinander, zueinander
Жақсыз есімдіктер Unpersönliches Pronomen	es (жақсыз етістіктер мен орамдарда аударылмайды)
Белгісіздік есімдіктері Indefinitpronomen	man, einer біреу; әрбір jemand кім болса да, etwas бірдеңе, бірнәрсе; аздап jeder (jedes, jede) әрбір, mancher (-es, -e) кейбір; көбісі, бәрі alle(s) барлығы (все) viele көп, көпшілігі, mehrere кейбіреуі, бірнеше, einige бірнешеуі, wenige аздап, азырағы.
Жоққа шығару есімдіктері Negativpronomen	niemand ешкім nichts, kein ешкім, ешқандай

Сілтеу есімдіктері

Сілтеу есімдіктеріне (**die Demonstrativpronomen**) жататындар: **der, die, das, dieser, diese, dieses, jener, jene, jenes, derjenige, diejenige, dasjenige, derselbe, dieselbe, dasselbe, solcher, solche, solches, es, selbst, selber.** Есімдіктердің бұл тобы басқа есімдіктерден гөрі нақтырақ нұсқау мағынасын білдіреді. Осы мағынаның ерекшелігіне орай сілтеу есімдіктері тек 3-жаққа қатысты қолданылады.

	ЖЕКЕШЕ ТҮР			КӨПШЕ ТҮР
	МУЖСКОЙ РОД	ЖЕНСКИЙ РОД	СРЕДНИЙ РОД	
Nom.	DIESER	DIESES	DIESE	DIESE
Gen.	DIESES	DIESES	DIESER	DIESER
Dat.	DIESEM	DIESEM	DIESER	DIESEN
Akk.	DIESEN.	DIESES	DIESE	DIESE

Solcher есімдігі жекеше түрде көбінесе белгісіздік артиклімен қолданылады. Егер ол артикльден кейін тұрса, сын есім сияқты септеледі: ein solches Wetter, einem solchen Wetter. Егер ол артикльдің алдында тұрса, септелмей, келте түрде қолданылады: solch ein Mann, solch eines Mannes, solch einem Mann, solch einen Mann. Егер solch-тан кейін сын есім тұрса, артикльдің түсіп қалуы мүмкін: solch harter Stahl, solch tiefe Liebe, so festes Material, solch gute Ratschläge. Solcher есімдігі jedes есімдігінен соң қолданылғанда, сын есім сияқты әлсіз түрде септеледі jedes solche Buch, jedes solchen Mannes. Ал бұл есімдік alle-ден кейін тұрса, әлді түрде септеледі alle solche Ratschläge.

Selbst, selber есімдіктері де түрленбейді. Бұлар негізінен зат есімге (жіктеу есімдігіне) анықтауыш ретінде қолданылып, анықтайтын зат есімнен кейін тұрады: Herr Müller selbst hat es gesagt. Frau Christine hat es selbst gesagt. Der Vater kam selbst. Damit betrügst du dich selbst. Selbst қазақ тіліне зат есімше қолданылатын «өз» есімдігі арқылы аударылады. Қазақ тілінде де сілтеулік мәнде қолданылғанда «өз» есімдігі анықтайтын зат

есімнен немесе жіктеу есімдігінен кейін тұрады: Әкемнің өзі келді. Мұны Мюллер мырзаның өзі айтты. Мұнымен сен өзіңді өзің алдайсың.

Selbst-тің, орнына **selber** қолданыла береді. Бұл көбінесе ауызекі сөзде кездесетін құбылыс.

	ЖЕКЕШЕ ТҮР			КӨПШЕ ТҮР
	МУЖСКОЙ РОД	ЖЕНСКИЙ РОД	СРЕДНИЙ РОД	
Nom.	DERJENIGE	DASJENIGE	DIEJENIGE	DIEJENIGEN
Gen.	DESJENIGEN	DESJENIGEN	DERJENIGEN	DERJENIGEN
Dat.	DEMJENIGEN	DEMJENIGEN	DERJENIGEN	DENJENIGEN
Akk.	DENJENIGEN	DASJENIGE	DIEJENIGE	DIEJENIGEN

Сұрау есімдіктері

Сұрау есімдіктеріне (**die Interrogativpronomen, Fragepronomen**) **wer? was? welcher? was für ein?** жатады. Бұл есімдіктердің тілде атқаратын қызметі орасан зор. Олар арқылы сұрақ қойылып, ой-пікірді толықтыратын жаңа мағлұмат алынады. Сондықтан да бұл есімдіктер сұраулы сөйлемді құраушы негізгі компонент ретінде қолданылады.

Сұрау есімдіктерін түрлену және қолданылу ерекшеліктеріне қарай екі топқа бөлуге болады:

а) Wer? Was? ә) Welcher? Was für ein?

«Wer?» der артиклі, «was?» das артиклі сияқты септеледі «Was?» есімдігінің датив формасы болмайды, өйткені жансыз затқа датив түрінде сұрақ қою мүмкін емес.

«Wer? Was?» есімдіктері жекеше-көпше түр және род бойынша түрленбейді. Мысалы: Wer kommt?— Der Vater, die Mutter, ,das

Mädchen, die Eltern. Was liegt auf dem Tisch?— Ein Apfel, eine Apfelsine, ein Buch, Bücher.

Wer? Was? Сұрақтарын бастауышқа, толықтауышқа, анықтауышқа және есім баяндауышқа қоюға болады. Мысалы: Wer hat geklopft?— Der Briefträger. Wen hast du eingeladen?—Meine Freute. Wessen Wagen ist das? Das ist der Wagen meines Onkels. Was ist dein Onkel? Er ist Lehrer.

Welcher? Was für ein? есідіктері жекеше-көпше түр, род бойынша түрленіп, септеледі. Олардың септелу тәртібі төмендегіше болып келеді:

Жекеше түр				Көпше түр
	Maskulinum	Femininum	Neutrum	Барлық род үшін
N.	welcher	welche	welches	welche
G.	welchen (es)	welcher	welchen	welcher
D.	welchem	welcher	welchem	welchen
A.	welchen	welche	welches	welche
N.	was für ein	was für eine	was für ein	was für welche
G.	was für eines	was für einer	was für eines	was für welcher
D.	was für einem	Wasfür einer	was für einem	was für welchen
A.	was für -einen	was für eine	was für ein	was für welche

Was für ein? Welcher? – сұрақтары негізінен сын есімше қолданылады. Олардың зат есімше қолданылуы әлде қайда сирегірек.

Белгісіздік есімдіктері

Есімдік	Септелуі	Қолданылуы	Мысалы:
Man белгісіздік есімдігі	септелмейді	Тек қана Nominativ- те зат есім ретінде қолданылады. Баяндауыш (етістік) man есімдігі қолданылған кезде жекеше түрдің үшінші жағында жіктеледі және көпше түрде аударылады,	Man (Nom.) liest seine Romane sehr gern, aber ein Roman gefällt einem (Dat.) am besten. Оның романдарын бәрі ықыласпен оқиды, бірақ бір белгілі романы (бәріне, әрбір адамға) бәрінен де жақсы.
einer	Белгілі артикль сияқты	Man белгісіздік есімдігіне ұқсайды	
jemand	Белгісіз артикль сияқты	Көбінесе Dativ- те қолданылады, Akkusativ – те тек қана жіктелмейтін формада кездеседі.	Siehst du dort jemand (-en)? (Akk.) Сен ол жерден біреуді көріп тұрсың ба?
etwas	септелмейді	Жеке есімдік ретінде де, зат есімделген сын есім ретінде де қолданылады.	Gib mir etwas Geld! Маған аздап ақша берші! Ich kann etwas Nützliches machen. Мен пайдалы іс істей аламын.
jeder, mancher	белгілі артикль сияқты	Жеке де, зат есімдермен бірігіп те қолданылады.	Jeder weiß das. Әрбір адам осыны біледі. Jeder Schüler kann das. Әрбір оқушының қолынан келеді. Manche verstehen das nicht. Кейбірі осыны түсінбейді. Manche Leute können das nicht. Кейбір адамның қолынан осы келмейді.
alle, viele, mehrere, einige, wenige	Көпше түрдегі белгілі артикль сияқты	Жеке де, зат есімдермен бірігіп те қолданылады	Viele (alle, einige, mehrere) können das nicht. Көбісінің қолынан осы келмейді. Viele (alle, einige, mehrere) Studenten verstehen

			das nicht. Көп студент осыны түсінбейді.
viel, wenig	септелмейді	Абстрактылы зат есімдермен септелмейтін қысқа формасында қолданылады.	Ich wünsche Ihnen viel Glück. Мен сізге мол бақыт тілеймін. Ich habe wenig Geld. Менің ақшам аз.

Ескерту! Белгісіз жақты есімдік **man** модаль етістіктерімен тіркесіп қолданылғанда, негізгі етістік атап тұрған істің жалпы сөйлемдер қазақ тілінде жансыз сөйлем болып аударылады.

man kann — болады	man kann nicht — болмайды
man darf — болады	man darf nicht — болмайды
man muss — қажет, керек	man muss nicht — қажеті жоқ, керек емес
man soll — қажет, керек	man soll nicht — қажеті жоқ, керек емес

Өздік есімдік

Неміс тілінде жалғыз өздік есімдік бар. Ол- **Sich** есімдігі. Бұл есімдік түрленбейтін сөз, осы формада аккумулятив пен дативте қолданылады. Екі септіктің қайсысында қолданылып тұрғанын тек өзі тіркескен етістіктің мағынасына қарап ажыратуға болады. Мысалы: **Er freut sich über ihren reizenden Brief. Sie hat sich in kürzester Zeit das ganze Lehrmaterial angeeignet.** Бұл сөйлемдердің біріншісінде sich есімдігі аккумулятивте, екіншісінде — дативте тұр.

Sich есімдігі мағынасы жағынан сөйлемнің 3-жақтағы бастауышына немесе толықтауышына қатысты бола алады. Олай болса sich тек 3-жақтың жіктеу есімдіктерімен ғана және кез-келген зат есіммен

байланысты қолданылады. Sich түрленбейтін есімдік болғандықтан, род немесе жекеше-көпше түр айырмашылығын көрсете алмайды: **Er fühlt sich wohl. Sie fühlen sich wohl.**

Sich есімдігінің тілдегі атқаратын негізгі функциясы — етістікке рефлексивті (іс-әрекеттің өз иесіне, агенске кері бағытталған) мағына беру. Sich етістіктің 2-партициптен басқа барлық формаларымен тіркесе алады. Мысалы: Der Alte kam, sich auf einen Stock stützend. Der Alte kam, auf seinen Stock gestützt.

Жекеше түр	Көпше түр
Ich wasche mich du wäschst dich er / sie / es wäscht sich	wir waschen uns ihr wascht euch sie / Sie waschen sich

Жекеше түр	Көпше түр
Ich sehe mir den Film an du siehst dir den Film an er / sie / es sieht sich den Film an	wir sehen uns den Film an ihr sehen euch den Film an sie / Sie sehen sich den Film an

ҮСТЕУ (DASADVERB)

Үстеу мағынасы жағынан тікелей етістікпен байланысты сөз табы. Ол іс-қимылдың, процестің өту жағдайларын, олардың мекенін, мезгілін, өту амалын, мақсат-себебін анықтау үшін қолданылады. Үстеу аталған семантикалық функцияларының есімге, зат есімге және басқа бір үстеуге қатысты да айқындаушы сөз болып тұра алады. Мысалы: **Der Mann arbeitet dort. Der Mann dort ist ein sehr glücklicher Mensch. Dieser Fachmann arbeitet ganz anders.**

СҰРАУ ҮСТЕУЛЕРІ	WOHIN, WOHER, WANN, WIE OFT, WIE LANGE, WO, WOZU, WODURCH, WARUM, WIE
------------------------	---

Мекен үстеулері	DA, HIER, DORT, NIRGENDS, UNTEN, OBEN, INNEN, AUßEN, LINKS, RECHTS, ÜBERALL, VORWÄRTS, RÜCKWÄRTS
Мезгіл үстеулері	HEUTE, JETZT, NUN, HEUZUTAGE, GESTERN, VORGESTERN, DAMALS, FRÜHER, MORGEN, ÜBERMORGEN, BALD, DANACH, SPÄTER, WIEDER, OFT, IMMER, ZUERST, ENDLICH, MORGENS, ABENDS, NACHTS, TAGS
Іс- қимыл үстеулері	BLINDLINGS, KOPFÜBER, EILENDS, VERGEBENS
Есімдік үстеулері	GUT, SCHLECHT, SCHÖN, FAST, GERN, SEHR, GANZ, VIEL, WENIG, RICHTIG
Себеп, мақсат үстеулері	DARUM, DAZU, DESHALB, JEDENFALLS, ANDERNFALLS, SONST
Модаль үстеулері	VIELLEICHT, HOFFENTLICH, WOHL, WAHRSCHEINLICH, SICHER

. Есімдік мәндес үстеулер (Die Pronominaladverbien)

Әрі үстеудің әрі есімдіктің қасиеттері бар сөздер есімдік мәндес үстеулер (die Pronominaladverbien) деп аталады. Бұған жататындар *daran, dadurch, woran, wodurch* типтес сөздер. Бұл сөздердің құрамы екі түбірден тұрады: біріншісі — «da» немесе «wo» үстеулері, екіншісі — предлог. Дауысты дыбыстан басталған предлогтар мен үстеудің арасына - **r** —дәнекер дыбысы қосылады.

Da —формалы сөздер таза нұсқау, мегзеу мағынасында қолданылады да, «**wo**»— формалылары сұраулы сөздер ретінде жұмсалады. Мысалы:

Ich denke daran. Woran denkst du?

Сонымен, daran, woran типтес сөздер шығу тегі жағынан үстеулер екен. Бірақолар үстеуше емес есімдікше қолданылады: біріншіден, олар есімдік сияқты мегзеу мағынасында, екіншіден, олар есімдік сияқты зат есім (немесе жіктеу есімдігі) орнына жұмсалады. Мұндай сөздердің есімдікше қолданылатын үстеулер деп аталатын себебі осыған байланысты.

Есімдік мәндіс үстеулер қазақ тіліне «не, ол, сол, бұл» сияқты сөздердің тиісті септік формалары арқылы беріледі.

da[r]-	hier-	wo[r]-
daran	hieran	woran
darauf	hierauf	worauf
daraus	hieraus	woraus
dabei	hierbei	wobei
dadurch	hierdurch	wodurch
dafür	hierfür	wofür
dagegen	hiergegen	wogegen
dahinter	hierhinter	wohinter
darin	hierin/hierein	worin
damit	hiermit	womit
danach	hiernach	wonach
daneben	hierneben	woneben
darüber	hierüber	worüber
darum	hierum	worum
darunter	hierunter	worunter
davon	hiervon	wovon
davor	hiervor	wovor
dazu	hierzu	wozu
dazwischen	hierzwischen	wozwischen

Есімдік мәндес үстеулердің екінші, ауыспалы компонентін, яғни предлогты таңдап қолдану сөйлемдегі етістіктің валенттілігіне және сөйлем мазмұнына байланысты. Дегенмен кейбір есімдікше қолданылатын үстеулер сөйлемде дербес күйде де кездеседі.

denken an (Akk.) біреу,бірнәрсе туралы ойлау	Er denkt an eine Reise. Woran denkt er?	Ол сапар туралы ойлап отыр. Ол не туралы ойлап отыр?
arbeiten an (Dat.) бірнәрсемен шұғылдану	Er arbeitet an der Diplomarbeit. Woran arbeitet er?	Ол дипломдық жұмыс бойынша жұмыс істеп жатыр. Ол қандай жұмыс атқып жатыр?
teilnehmen an (Dat.) бірнәрсеге қатысу	Er nimmt an der Diskussion teil. Woran nimmt er teil?	Ол пікір таласқа қатысады. Ол қандай іс- шараға қатысады?

Сын есімдер мен үстеулердің меңгерілуі

abhängig	von + Dat	bekannt	Dat, mit + Dat
ähnlich	Dat	beliebt	bei + Dat
angeboren	Dat	bemüht	um + Akk
angenehm	Dat	bereit	zu + Dat
angemessen	Dat	besessen	von + Dat
angewiesen	auf + Akk	besorgt	um + Akk
ärgerlich	über + Akk	beteiligt	an + Dat

arm	an + Dat	betroffen	von + Dat, über + Akk
aufmerksam	auf + Dat	beunruhigt	über + Akk
bedacht	auf + Akk	bewandert	in + Dat
begeistert	für + Akk	bewusst	Gen
beihilflich	Dat	blass	vor + Dat
befreundet	mit + Dat	gewahr	Gen , Akk
böse	auf+Akk Dat	gewohnt	Akk
breit	Akk	gewöhnt	an + Akk
dick	auf + Akk	gleichgültig	Dat
eifersüchtig	auf + Akk	glücklich	über + Akk
eingedenk	Gen	hinderlich	Dat
eigen	Dat	hoch	Akk
einverstanden	mit + Dat	interessiert	an + Dat
empfindlich	für + Akk	lang	Akk
entsetzt	über + Akk		
entsprechend	Dat	lasting	Dat
erfahren	in + Dat	leid	Dat
erfreut	über + Akk	los	Akk
erkrankt	an + Dat	mächtig	Gen
fähig	Gen zu + Dat	müde	GenAkk
fertig	mit + Dat	möglich	Dat
frei	von + Dat		für + Akk
fremd	Dat	nachlässig	in + Dat
freundlich	zu + Dat	nahe	Dat '
froh	über + Akk	neidisch	auf + Akk
gebürtig	aus + Dat	nützlich	für + Akk
geeignet	für + Akk		Dat
gegenwärtig	Dat	passend	für + Akk
geläufig	Dat	peinlich	Dat
gelegen	Dat	recht	Dat
gespannt	auf + Akk	reich	an + Dat
gewachsen	Dat	rot	vor + Dat
		schädlich	für + Akk
schuld	an + Dat	verlobt	mit + Dat
schuldig	Gen	verrückt	nach + Dat
streng	mit + Dat	verschieden	von + Dat
stolz	auf + Akk	verständnisvoll	gegenüber +

			Dat
sympathisch	Dat	verwandt	mit + Dat
taub	auf + Dat	verwundert	über + Akk
tief	Akk	voll	von + Dat
treu	Dat	voreingenommen	gegenüber + Dat
überdrüssig	Gen Akk	vorteilhaft weit	für + Akk , Akk
überlegen	Dat	wert	Gen Akk
verbittert	über + Akk	zufrieden	mit + Dat
verdächtig	Gen	zugänglich	Dat
vergleichbar	Dat	zugetan	Dat
verhasst	Dat	zurückhaltend	gegenüber + Dat
verlegen	um + Akk	zuständig	für + Akk
verliebt	in + Akk	zuwider	Dat

Dativ – пен қолданылатын предлогтар

Dativpräpositionen

Предлог	Мағынасы:	Мысалы:	Аудармасы:
mit	1)- мен, -бен, -пен	Ich gehe mit meinem Freund zusammen ins Kino.	Мен <u>досыммен</u> киноға барамын.
	2) mit + (бірнәрсемен деген мағынада)	Er schreibt mit dem Bleistift.	Ол <u>қарындашпен</u> жазып отыр.
nach	1) кейін	Nach dem Unterricht gehe ich in die Bibliothek.	<u>Сабақтан кейін</u> мен кітапханаға барамын.
	2) в, на(бағыт)	Er fährt nach Berlin.	Ол <u>Берлинге</u> бара жатыр.
	3) орай, бойынша (зат есімнен кейін)	Dem Stundenplan nach haben wir jetzt ein Seminar.	<u>Жоспар бойынша</u> бізде қазір семинар.
aus	Бір жақтан, бірнәрседен	Er kommt aus Freiburg.	Ол <u>Фрайбургтен</u> келген.
zu	1) к	Ich gehe zum Arzt.	Мен <u>дәрігерге</u> бара жатырмын.

	2) для, на, за (мағынасы: мақсатқа а байланысты)	Er fährt zum Studium nach Deutschland.	Ол <u>Германияға</u> оқуға барады.
von	1) бір жақтап, біреуден (бағыт)	Ich komme von der Oma.	Мен <u>әжемнен</u> келе жатырмын.
	2) бірдене, бірнәрсе туралы	Er spricht von seiner Arbeit.	Ол өзінің <u>жұмысы</u> жайлы айтты.
von	3) c	Das Heft fällt vom Tisch	<u>Дәптер үстелден</u> құлады.
	4) von + (қатыстық мағынада)	Das ist ein Drama von Schiller.	Бұл <u>Шиллердің</u> драмасы.
bei	1) У (біреумен)	Ich wohne bei meinen Eltern.	Мен <u>ата –</u> <u>анаммен</u> бірге тұрамын.
	2) бірдеңеге, бірнәрсеге	Hilf mir bei der Arbeit!	Маған <u>жұмысқа</u> көмектесші!
seit	1) с (уақыт)	Seit 1999 wohne ich in Astana.	1999 жылдан бастап мен <u>Астанада</u> тұрамын.
	2) уже (уақыт)	Ich lerne Deutsch seit 2 Jahren.	Мен неміс тілін 2 жыл оқимын.
außer	1) басқа, өзге	Außer einem Studenten kommen alle mit.	Бір студенттен <u>басқа</u> бәре де жақсы оқиды.
	2) вне	Sie ist außer sich vor Freude.	Ол қатты қуанды (Она <u>вне</u> себя от радости).
entgegen	Қарама - қарсы	Wer kommt mir entgegen?	Маған <u>қарама –</u> <u>қарсы</u> кім келе жатыр?
gegenüber	Қарама – қарсы (зат есімнен кейін)	Mein Haus liegt dem Theater gegenüber.	Менің үйім театрға <u>қарама –</u> <u>қарсы</u> орналасқан.

Genitiv –пен қолданылатын предлогтар

Genitivpräpositionen

Предлог	Мағынасы	Мысалы:	Аудармасы:
während	Кезінде	Während des Seminars fand eine lebhaft Diskussion statt.	Семинар <u>кезінде</u> қызу пікірталас жүрді.

wegen	Біреу, бірнәрсе үшін,салда рынан	Wegen des schlechten Wetters sind wir nicht spazieren gegangen.	Ауа – райының <u>нашарлығынан</u> біз қыдыруға шықпадық.
trotz	қарамастан	Trotz des Regens machten wir eine Wanderung.	Жаңбырға <u>қарамастан</u> біз қыдыруға шықтық.
infolge	Бірдеңенің салдарынан	Infolge eines Unfalls war die Straße gesperrt.	Қайғылы оқиғаның <u>салдарынан</u> көше жабылды.
(an) statt	Бірдеңенің орнына	Statt einer Antwort schwie er weiter.	Жауап берудің <u>орнына</u> ол үндемей тұрды.
anlässlich	Бірдеңеге орай	Anlässlich des Geburtstags hat er eine Party für seine Freunde gemacht.	Туған күніне <u>орай</u> ол қонақ шақырды.
längs	Бойымен	Ich gehe längs des Flusses.	Мен өзен <u>бойымен</u> кетіп барамын.
unweit	Алыс емес	Unweit des Theaters liegt ein Park.	<u>Театрға алыс емес</u> жерде парк орналасқан.
außerhalb	вне, за пределами	Das chemische Werk wird außerhalb der Stadt gebaut.	Химия зауыты <u>қаладан алыс</u> <u>жерде</u> салынып жатыр.
beiderseits	Екі жағында	es viele Geschäfte.	Көшенің <u>екі жағында</u> дүкендер орналасқан.
diesseits	Осы жағында	Die Innenstadt befindet sich diesseits des Flusses.	Қаланың орталығы өзеннің <u>осы жағында</u>

			жатыр.
jenseits	Ана жағында	Jenseits des Weges beginnt schon ein anderes Dorf.	Жолдың ана жағында басқа ауыл орналасқан.

Akkusativ–пен қолданылатын предлогтар

Akkusativpräpositionen

Предлог	Мағынасы:	Мысалы:	Аудармасы:
durch	Бойымын, бойлап (через, сквозь, по)	Ich gehe durch den Park.	Мен паркте келе жатырмын.
für	1) үшін (для)	Da ist ein Brief für Sie.	Мынау сізге келген хат.
	2) на (уақыт)	Er kommt nur für eine Woche.	Ол небәрі бір аптаға келеді.
ohne	жоққа шығару (без)	Er übersetzt den Text ohne Wörterbuch.	Ол мәтінді сөздіксіз аударды.
um	1) айнала	Die Kinder sitzen um den Lehrer.	Оқушылар мұғалімді айнала отыр.
	2) в (уақытқа орай)	Die Stunde beginnt um 10 Uhr.	Сабақ сағат 10 - да басталады.
	1) қарсы	Ich bin gegen deinen Plan.	Мен сенің жоспарыңа қарсымын.
gegen	2) шамасында (	Er kommt gegen 5 Uhr.	Ол 5 – тер
		Man erwartet gegen 50	шамасында келеді.

	(уақытқа, санға орай)		
		Besucher.	50- дей көрермен келеді деп күтілуде.
	3) к (бағытты көрсетеді)	Wir fahren gegen Süden.	Біз оңтүстікке бара жатырмыз.
wider	қарсы	Ermachtes wider meinen Wunsch.	Ол менің қалауыма қарамай осыны істеп отыр.
bis	дейін (артикльсіз)	Bis Montag!	Ертеңге дейін!
entlang	бойлап (вдоль) (зат есімнен кейін)	Er geht die Straße entlang.	Ол көше бойлап кетіп барады.

Dativ және Akkusativ- пен қолданылатын предлогтар

Dativ- und Akkusativpräpositionen

Wo? – Dativ (Қайда? Где?)

Wohin? – Akkusativ (Қай жаққа? Куда?)

Предлог	Мағынасы:	Мысалы:	Аудармасы:
in	в (ішінді)	Ich war im Theater. (wo?) Ich gehe ins Theater. (wohin?) In diesem Jahr studiere ich in Freiburg.	Мен театрда бодым. (қайда?) Мен театрға бара жатырмын (қай жаққа?) Осы жылы мен

		(wann?)	Фрайбургте оқимын.(қашан?)
auf	на, в (көлбеу жазықта)	Auf dem Tisch stellt eine Vase. (wo?) Ich stelle eine Vase auf den Tisch. (wohin?)	Үстелде (қайда?) ваза тұр. Мен вазаны үстелдің үстіне қойдым.(қай жаққа?)
an	1) на, у, к (тік ұзындықта)	An der Wand hängen Fotos. (wo?) Ich hänge das Foto an die Wand. (wohin?)	Қабырғада суреттер ілулі тұр. (қайда?) Мен суреттерді қабырғаға ілдім. (қай жаққа?)
	2) уақытты меңзегенде	am 1. (ersten) September (wann?) am Abend	Бірінші қыркүйекте кешке
hinter	артында	Hinter dem Haus liegt ein Garten. (wo?) Ich stelle den Korb hinter den Schrank. (wohin?)	Үйдің артында бақша бар.(қайда?) Мен торды шкафтың артына қойдым.(қай жаққа?)
vor	1)алдында	Vor dem Haus steht ein Wagen. (wo?)	Үйдің алдында көлік тұр. (қайда?)
	2)бұрын, алдында	vor vier Jahren (wann?) vor dem Unterricht.	Төрт жыл бұрын, сабақтың алдында.
unter	1) астында	Die Katze schläft unter dem Tisch. (wo?) Die Katze läuft unter den Tisch. (wohin?)	Мысық үстелдің астында ұйықтап жатыр. (қайда?) Мысық үстелдің

			астына қарай жүгірді. (қай жаққа?)
	2)ішінде, арасында	Unter den Studenten gibt es gute Sportler. (wo?)	Студенттер ішінде жақсы спортшылар бар. (қайда?)
über	1)үстінде, жоғарғы жағында	ÜberdemTischhängeneini geFotos. (wo?) IchhängedieLampe überdenTisch.(wohin?)	Үстелдің жоғарғы жағында бірнеше фотосурет ілулі тұр. (қайда?) Мен лампаны үстелдің жоғарғы жағына ілдім. (қай жаққа?)
	2) астам, артық.	Wirarbeitenhier überdreiStunden.	Біз осы жерде үш сағаттан астам жұмыс істеп жатырмыз.
neben	жанында, қасында	Neben der Schule gibt es einen Sportplatz. (wo?)	Мектептің жанында спорт алаңы бар. (қайда?)
zwischen	арасында, ортасында	Der Fernseher steht zwischen dem Tisch und der Tür. (wo?) Stell den Fernseher zwischen das Sofa und den Tisch! (wohin?)	Телевизор үстел мен шкафтың ортасында тұр. (қайда?) Телевизорды үстел мен шкафтың ортасына қой! (қай жаққа?)

ETICTIK

(DAS VERB)

Етістік туралы жалпы түсінік

Көне Римдегі тіл зерттеушілері етістікті латын тілінің **verbum** деген сөзімен атаған. Ол «сөз» деген мағынаны білдіреді. Бұдан латын грамматикасында етістікке ерекше мән берілгенін байқаймыз.

Шын мәнінде сөз таптары жүйесінде етістік ерекше орын алады. Семантикалық сипаты жағынан ол процессуалды ұғымды атай отырып, сөйлемдегі айтылатын ойдың «түп қазығы» сияқты болып тұрады. Етістік сөйлемдегі қимыл-әрекетті жай ғана емес, белгілі бір шақпен (уақытпен) байланыстыра атайды.

Етістіктің синтаксистік қызметі де өте көп әрі жан - жақты: ол баяндауыш ретінде қолданылады да, сөйлемнің басқа мүшелерін өз айналасына топтастырып, сөйлемнің грамматикалық ұйтқысы болып тұрады.

Неміс тілінде жіктеле алатын жалғыз ғана сөз табы — етістік. Морфологиялық осы ерекшелігі жағынан алғанда ол барлық басқа сөз таптарына қарама-қарсы қойылады. Етістік— грамматикалық формаларға ең бай сөз табы. Неміс тілінде шақтың үш түрі бар: осы шақ, өткен шақ және келер шақ. Шақ категориясынын неміс тілінде 6 формасы бар: Präsens (das Präsens), Präteritum (das Präteritum), Perfekt (das Perfekt), Plusquamperfekt (das Plusquamperfekt), 1-футур (das Futur I) және 2-футур (das Futur II). Шақтық формалар жүйесі неміс тілі грамматикасында ашық райға байланысты каралады. Жасалу жолдарына қарай шақтық формалар жай (einfache, synthetische) және күрделі формалар (zusammengesetzte, analytische Zeitformen) болып екіге бөлінеді.

Жай формаларға:

Күрделі формаларға:

1. Präsens

1. Perfekt

2. Präteritum

2. Plusquamperfekt

3. Futur I und Futur II

Етістіктердің формалары

Жай	Күрделі
• Präsens Indikativ Präteritum Indikativ • Präsens Konjunktiv Präteritum Konjunktiv • Imperativ	• Infinitiv I Infinitiv II • Partizip I Partizip II

Етістіктердің түрлері(Мағынасына қарай)

Толық мәнді	Көмекші	Модаль
gehen, lesen, kommen, essen,schreiben, bekommen және т.б.	haben, sein, werden	können - dürfen wollen -mögen sollen - müssen

Жіктелуіне қарай

Әлсіз	Әлді	Аралас
Неміс тіліндегі етістіктердің көбісі: arbeiten, machen, lieben, spielen, studieren және т.б.	шамамен 300-дей етістік: essen, fallen, fahren, lesen, kommen, schlafen және т.б.	• аралас етістіктер: nennen, kennen, rennen, brennen, denken, senden, wenden, bringen • көмекші етістіктер: haben, sein, werden • модаль етістіктер: können, wollen, müssen, sollen, dürfen, mögen • wissen етістігі.

Е с к е р т у: етістіктерге «әлді, әлсіз» деген шартты түрдегі атауларды алғаш рет неміс ғалымы Я. Гримм берген болатын. Келе-келе бұл сөздер неміс тілі грамматикасында терминге айналып кетті. Әлді және әлсіз етістіктерді бір-бірінен ажырату үшін оларды етістіктің үш негізгі формасы бойынша түрлендіру керек. Етістіктің үш негізгі формасына: Infinitiv, Imperfekt және Partizip II жатады.

Етістіктердің бөлінетін және бөлінбейтін приставкалары

бөлінетін	бөлінбейтін	бөлінетін/ бөлінбейтін
ab-, an-, auf-, aus-, bei-, ein-, los-, mit-, nach-, vor-, vorbei-, weg-, zu-, da-, daran-, darauf-, her-, herab-, herauf-, hin-, hinab-, hinauf- және т.б.	be-, ge-, er-, ver-, zer-, emp-, ent-, miss-	durch-, hinter-, unter-, um-, über-, wieder-.

Етістіктердің меңгерілуі

abgeben	Akk	aufgeben	Akk
abhängen	von + Dat	aufhören	mit + Dat
ablegen	Akk	aufpassen	auf + Akk
abschließen	Akk	aufregen	über + Akk
achten	auf + Akk	ausführen	Akk
anfangen	Akk mit + Dat	beantworten	Akk + Dat
anklagen	Akk + Gen	bedürfen	Gen

annehmen	Akk	befreien	Akk + von aus + Dat
anpassen	Dat	begehen	Akk
anstellen	Akk	beginnen	Akk + mit + Dat
antreten	Akk	berichten	über + Akk
antworten	auf + Akk	bestrafen	für + Akk
anvertrauen	Akk + Dat	beweisen	Akk + Dat
ärgern	über + Akk	bitten	um + Akk
borgen	Akk + Dat	fehlen	an + Dat Akk
bringen	Akk + Dat	finden	Akk
bürgen	für + Akk	fragen	Akk + nach + Dat
danken	Dat + für + Akk	führen	Akk
denken	an + Akk	geben	Akk + Dat
diskutieren	über + Akk	gehen	um + Akk
durchsetzen	Akk	gehören	Dat zu + Dat
einladen	zu + Dat	gefallen	Dat
einlegen	Akk	gelingen	Dat
einreichen	Akk	geraten	in + Akk
einstellen	Akk	gewinnen	Akk
empfehlen	Akk + Dat	glauben	Akk Akk + Dat an + Akk
entwenden	Akk + Dat	gratulieren	Dat + zu + Dat
entziehen	Akk + Dat	halten	Akk + für + Akk
ergreifen	Akk	halten	Akk

erholen	von + Dat	handeln	von + Dat
erinnern	an + Akk	helfen	Dat
erkennen	Akkan + Akk	hindern	an + Dat
erkundigen	bei + Dat nach + Dat	hoffen	auf + Akk
erlauben	Akk + Dat	holen	Akk
erstatten	Akk	hören	von + Dat
erzählen	Akk von + Dat über + Akk	interessieren	für + Akk
fallen	Akk	interessiertsein	an + Dat
kämpfen	gegen + Akk für + Akk mit + Dat um + Akk	sagen	Akk + Dat von + Dat über + Akk
klagen	über + Akk	schaden	Dat
kommen	zu + Dat	schaffen	Akk
lachen	über + Akk	schenken	Akk + Dat
lehren	Akk + Akk	schicken	Akk + Dat
leiden	an + Dat unter + Dat	schmecken	Dat
leihen	Akk + Dat	schreiben	an + Akk an + Dat über + Akk
leisten	Akk	senden	Akk + Dat
liefern	Akk + Dat	sorgen	für + Akk

liegen	an + Dat	sprechen	mit + Dat von + Dat über + Akk
mitteilen	Akk + Dat	staunen	über + Akk
nachdenken	über + Akk	stehlen	Akk + Dat
nähern	Dat	sterben	an + Dat für + Akk
nennen	Akk + Akk	stiften	Akk
nützen	Dat	suchen	nach + Dat
protestieren	gegen + Akk	teilnehmen	an + Dat
raten	Dat + zu + Dat	telefonieren	mit + Dat
rauben	Akk + Dat	träumen	von + Dat
rechnen	auf + Akk mit + Dat	Treffen	Akk + (Dat)
reden	über + Akk von + Dat	überführen	Akk + Gen
riechen	nach + Dat	warnen	Akk+vor+Dat
überlassen	Akk + Dat	warten	auf + Akk
verbieten	Akk + Dat	wecken	Akk
verdächtigen	Akk + Gen	werden	zu + Dat
vergleichen	mit + Dat	widersprechen	Dat
verschweigen	Akk + Dat	wissen	von + Dat
versprechen	Akk + Dat	zeigen	Akk + Dat
verstehen	von + Dat	zufügen	Akk + Dat
vertiefen	in + Akk	zuhören	Dat
vertrauen	auf+Akk/Dat	zufügen	Dat + bei + Dat

verweigern	Akk + Dat	zustimmen	Dat
verzeihen	Akk + Dat	zweifeln	an + Dat
verzichten	auf + Akk	zwingen	zu + Dat

ӨЗДІК ЕТІСТІКТЕР

«Бастауыш — баяндауыш — толықтауыш» арасындағы қатынастардың ерекше бір түрі— іс-әрекеттің бастауыштан шығып, бастауыштың өзіне кері бағытталуы. Бұл жағдайда логикалық субъекті де (агенс), объекті де (пациенс) бастауыштың өзі болады.

Субъектіден шығып, субъектінің өзіне бағытталған іс-әрекетті білдіретін етістіктерді рефлексивті етістіктер (reflexive Verben) деп атайды. Қазақ тілінде мұндай мағына негізінен, өздік етіс формасы, яғни грамматикалық форма арқылы беріледі. Ал неміс тілінде рефлексивті мағынаны етістікке тіркелген sich есімдігі білдіреді. Мысалы, Die Kinder verstecken den Ball (Балалар допты жасырады) деген сөйлемдегі den Ball толықтауышын алып тастап, оның орнына sich қойса, Die Kinder verstecken sich (Балалар жасырынады) болып шырады. Енді іс-әрекет «балалардан» шығып, солардың өзіне қайта бағытталып тұр. Қалыптасқан рефлексивті етістіктер міндетті түрде sich есімдігімен тіркесіп қолданылады, онсыз ешбір мағына білдіре алмайды. Мысалы, **sich beeilen, sich begeben, sich bemächtigen, sich besinnen, sich bewerben, sich ekeln, sich entledigen, sich entrüsten, sich entschließen, sich ereignen, sich freuen, sich irren, sich kümmern, sich ähern, sich schämen, sich weigern, sich aneignen, sich getrauen, sich einbilden** сияқты етістіктер тек sich есімдігімен тіркескендіктен ғана білгілі бір мағынаға ие болып тұр.

Кейбір рефлексивті етістіктер бірнеше субъектінің бір-біріне қайшылас бағыттаған іс-әрекетін білдіреді. Мысалы, Sie grüßen sich

(Олар амандасып жатыр) деген сөйлемде субъект ретінде бірнеше адам іс-әрекет жүргізіп, олардың іс-әрекеті бір-біріне қайшылас бағыттталып тұр. Рефлексивті етістіктердің бұл түрін реципрокті етістіктер (reziproke Verben) деп атайды. Мұндай мағына қазақ тілінде ортақ етіс арқылы беріледі.

Akkusativ	Dativ
sich abmelden	sich etwas ansehen
sich amüsieren	sich etwas aussuchen
sich ädern	sich etwas anschaffen
sich anmelden	sich etwas aufschreiben
sich anziehen/ausziehen/umziehen	sich begegnen
sich ärgern (über)	sich etwas brechen
sich ausruhen	sich etwas gefallen lassen
sich bedanken (bei)	sich auf die Nerven gehen
sich beeilen	sich etwas kaufen
sich bemühen (um)	sich etwas leisten
sich beruhigen	sich etwas merken
sich beschäftigen (mit)	sich etwas überlegen
sich beschweren (über)	sich etwas vorstellen
sich bewegen	sich widersprechen
sich bewerben (um)	sich etwas wünschen
sich beziehen (auf)	
sich distanzieren (von)	
sich drehen	
sich duschen	
sich entscheiden (für)	
sich entschuldigen (für)	
sich ereignen	
sich erfüllen	
sich erhöhen	
sich erinnern (an)	
sich erkälten	
sich erkundigen (nach)	
sich ernähren	
sich festhalten	
sich etwas fragen	
sich freuen (über/auf)	
sich fühlen	

sich fürchten (vor)	
sich gewöhnen (an)	
sich halten	
sich hinsetzen	
sich informieren (über)	
sich interessieren (für)	
sich irren	
sich kennen lernen	
sich konzentrieren (auf)	
sich kümmern (um)	
sich küssen	
sich lieben/verlieben	
sich lohnen	
sich melden	
sich missverstehen	
sich rasieren	
sich sehnen (nach)	
sich schneiden	
sich schützen (vor)	
sich setzen (auf)	
sich streiten (über)	
sich trennen (von)	
sich überzeugen (von)	
sich unterhalten (über)	
sich unterscheiden (von)	
sich verabreden (mit)	
sich verabschieden (von)	
sich verbessern	
sich vergrößern	
sich verlassen (auf)	
sich verletzen	
sich verlieben (in)	
sich verschlechtern	
sich verstehen (mit)	
sich vorbereiten (auf)	
sich waschen	
sich wenden (an)	

Етістіктердің шақ формалары (Zeitformen des Verbs)

Das Präsens

(Осы шақ)

Präsens = Infinitiv негізі + жіктік жалғаулар

Singular		Plural	
ich	-e	wir	-en
du	-st	ihr	-t
er/sie/es	-t	sie/Sie	-en

Әлсіз етістіктер

Әлсіз етістіктердің морфематикалық етістіктер деп те атайды. Етістіктердің бұл тобына тән қасиет — олар өздерінің соңғы екі негізгі формасын (Imperfekt, Partizip) түбірлерін өзгертпей, *ge* — префиксі және *te*, *t* — суффикстері арқылы құрады: *fragen* — *frag* + *te* — *ge* + *frag* + *t*, *leben* — *leb* + *te* — *ge* + *leb* + *t*; *atmen* — *atm* + *ete* — *ge* + *atm* + *et*.

Singular			
ich	frage	antworte	grüße
du	fragst	antwortest	grüßt
er/sie/es	fragt	antwortet	grüßt
Plural			
wir	fragen	antworten	grüßen
ihr	fragt	antwortet	grüßt
sie/Sie	fragen	antworten	grüßen

Түбіріндеа, о, и, аи дауыстылары бар әлді етістіктер жалғауларға қос а-умлаутқа ие болады.

Түбірінде -е (eh) дауыстысы бар әлді етістіктер аталған жалғаулардан басқа түбір дауыстысын -і (ie)-ге. ауыстырады.

Түбірі -z, ß, ss, s, x-ке біткен етістіктердің 2 және 3-жақ формалары бірдей болып келеді.

Әлді етістіктер

Әлді етістіктерді түбір дауыстыларының алмасу ретіне қарай бөлуге болады. а) ei-ie- ie; bleiben — blieb — geblieben. Осы нұсқамен: gedeihen, leihen, meiden, preisen, reiben, scheiden, scheinen, schreiben, schreien, schweigen, speien, steigen, treiben, weisen, zeihen сияқты етістіктер жасалады.

ә) ei-i-i: gleiten — glitt—geglitten. Осы нұсқа бойынша: beißen, bleichen, gleichen, greifen, kneifen, leiden, pfeifen, reißen, reiten, schleichen, schleifen, schmeißen, schneiden, schreiten, streichen, streiten, weichen т.б.

Singular			
ich	gebe	fahre	laufe
du	gibst	fährst	läufst
er/sie/es	gibt	fährt	läuft
Plural			
wir	geben	fahren	laufen
ihr	gebt	fahrt	lauft
sie/Sie	geben	fahren	laufen

Аралас типті етістіктер

Үш негізгі формаларын жоғарыда аталған екі типтің (әлді және әлсіз) екеуін де қатырыстыра отырып құрайтын етістіктерді аралас типті етістіктер деп атауға болады.

Singular			
ich	bringe	nenne	sende
du	bringst	nennst	sendest
er/sie/es	bringt	nennt	sendet
Plural			
wir	bringen	nennen	senden
ihr	bringt	nennt	sendet
sie/Sie	bringen	nennen	senden

Көмекші етістіктер

(die Hilfsverben)

Көмешкі етістіктер(die Hilfsverben) : sein, haben, werden грамматикалық тәсілдер ретінде жиі қолданылады. Олардың атқаратын қызметі етістіктің аналитикалық (күрделі) формаларын құру. Көмекші етістіктер тек толық мәнді етістіктермен бірге қолданылады да, солардың грамматикалық көрсеткіштері есебінде жұмсалады және солармен бірігіп, бір ғана сөйлем мүшесінің баяндауыштың қызметін атқарады.

Singular			
ich	bin	habe	werde
du	bist	hast	wirst
er/sie/es	ist	hat	wird

Plural			
wir	sind	haben	werden
ihr	seid	habt	werdet
sie/Sie	sind	haben	werden

Модаль етістіктер

die Modalverben

Модаль етістіктер (die Modalverben). Мағынасы жағынан модаль етістіктер субъекті мен амал-әрекеттің арасындағы қатынасты білдіреді. Негізгі (толық мәнді) етістікпен біріге отырып, сөйлемде баяндауыш қызметін атқарады. Неміс тілінде 6 модальды етістік бар. Олар мыналар: **dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen.**

Dürfen — рұқсат (die Erlaubnis) мағынасын білдіреді Darf ich Sie wieder besuchen? (Сізге тағы да келуге бола ма?)

Сонымен қатар бұл модаль етістік болжау, бағдарлау (die Vermutung) мағынасында да қолданылады. Бұл жағдайда ол Konjunktivтің Präteritum формасында тұрады: Es dürfte nicht leicht sein, ihn zu überzeugen. (Оны иландыру оңай болмаған шығар).

Können— мүмкіндік, қабілет (die Möglichkeit, die Fähigkeit) мағынасын білдіреді: Ich konnte die Frage nicht sofort beantworten. (Мен сұраққа бірден жауап бере алмадым). Er kann schwimmen. (Ол жүзе біледі).

Бұл мысалдардың алғашқысында können— «мүмкіндік» дегенді, ал соңғысында «қабілет» деген мағынаны білдіріп тұр.

Können етістігі кейбір жарғайларда рұқсат мағынасында да қолданылады. Бұл жағдайда ол dürfen етістігімен синонимдес болып келеді. Sie können jetzt gehen. Sie dürfen jetzt gehen. (Сіздің енді бара беруіңізге болады).

Mögen — болжау, бағдарлау мағынасын береді. Du magst recht haben. (Сенікі жөн болуы ықтимал). Er mochte damals zwischen dreißig und

fünfunddreißig Jahre alt sein (Ол кезде оның жас шамасы отыз бен отыз бес арасында болған шығар). Бұл мағынамен mögen етістігі те Indikativ-те қолданылады.

Mögen — етістігі жалғаулықсыз түрде байланысқан сабақтас құрмалас сөйлемдерде қолданылып, қарсылықты мағынаны білдіреді Magesauchkalt sein, er zieht keinen Mantel an. (Күн суық болса да, ол пальто кимейді).

Müssen —қажеттілік (die Notwendigkeit) мағынасын білдіреді: Er muß sich beeilen, wenn er den Zug noch erreichen will. (Поезға әлі де болса үлгергісі келсе,ол асығуға тиіс). Ich muß heute noch einige Briefe schreiben. (Мен бүгін тағы бірнеше хат жазуым керек).

Müssen етістігі дәлірек, сенімдірек болжау - (sichere Vermutung) мағынасын да білдіреді: Er muß krank sein (Ол ауру-ақ шығар немесе Ол ауру болуғ тиіс).

Sollen — аманат, міндет (der Auftrag, die Pflicht) мағынасын білдіреді Ich soll Ihnen den Brief übergeben (Мен хаты Сізге тапсыруға міндеттімін.)

Sollen мен müssen мағыналас етістіктер. **Айырмашылығы: müssen-** істі адамның өз еркімен атқару керектігін білдірсе, **sollen-**істің басқа біреудің ұйғаруымен орындалуға тиістілігін білдіредіМысалы: Ich muß heute noch arbeiten, weil ich morgen Prüfung habe (Мен бүгін әлі де жұмыс істеуім керек, себебі ертең менің емтиханым бар). Ich soll heute noch rbeiten, weil es der Dozent gesagt hat (Мен бүгін әлі де жұмыс істеуге тиіспін, себебі доцент солай деп айтты).

Sollen сонымен қатар растау, құптау (die Behauptung) мағынасын да білдіреді: Ersollkranksein (Ол анық ауру болуға тиіс). Sollen етістігінің бір ерекшелігі—оның жалғаулықсыз түрде байланысқан (құрмаласқан) шартты бағыныңқы сөйлемде қолданылуы. Бұл жағдайда ол тек Konjunktiv-тің Präteritum формасында ғана кездеседі: Solltest du ihn sehen, grüße ihn von mir (Сен оны көре қалсаң, менен сәлем айт).

Wollen— тілек, ынта, ниет (Wille, Absicht) мағынасын білдіреді. Ich will das Buch kaufen (Мен кітапты сатып алғым келіп тұр). Wollen етістігі өткен шақ формасында тұрса, орындалмаған тілекті білдіреді. Мұндай жағдайда сөйлемнің екінші бөлігінде aber, doch (бірақ) шылауы қолданылады. Ich wollte sie fragen, aber erhielt mich zurück (Мен олардан сұрағым келіп еді, бірақ ол мені тоқтатып қойды).

«Тілек, ынта, ниет» сөздері мағынасы жағынан болашаққа мегзеп тұрады. Сондықтан, wollen етістігі осы шақ формасында қолданыла тұра, келер шақтың мәнін береді: Ich will hier warten, bis du kommst (Сен келгенше мен осында күте тұрғым келеді).

Жоғарыда аталған модальдық мағыналар қазақ тілінде рай категориясы арқылы беріледі.

Präsens der Modalverben

Singular							
ich	kann	darf	muss	soll	will	mag	weiß
du	kannst	darfst	musst	sollst	willst	magst	weißt
er/sie/es	kann	darf	muss	soll	will	mag	weiß

Plural							
wir	können	dürfen	müssen	sollen	wollen	mögen	wissen
ihr	könnt	dürft	müsst	sollt	wollt	mögt	wisst
sie/Sie	können	dürfen	müssen	sollen	wollen	mögen	wissen

Imperfekt der Modalverben

Singular							
ich	konnte	durfte	musste	sollte	wollte	mochte	wußte
du	konntest	durftest	musstest	solltest	willtest	mochtest	wußtest
er/sie/es	konnte	durfte	musste	sollte	wollte	mochte	wußte

Plural							
wir	konnten	durften	mussten	sollten	wollten	mochten	wussten
ihr	konntet	durftet	musstet	solltet	wolltet	mochtet	wusstet
sie/Sie	konnten	durften	mussten	sollten	wollten	mochten	wussten

Қолданылуы: Осы шақта: Er arbeitet in der Bibliothek

Келер шақта: Er arbeitet (morgen) in der Bibliothek.

Келер шақ (das Futur I)

Futur I = werden (Präsens) + Infinitiv I

Singular	Plural
ich werde arbeiten	wir werden arbeiten
du wirst arbeiten	ihr werdet arbeiten
er wird arbeiten	sie werden arbeiten

Қолданылуы: I Futur - дың негізгі қызметі келер шақты білдіру. Жоғарыда көрсеткендей келер шақты Präsens те білдіреді. Бірақ ол келер шақты басқадай, мезгіл мағыналы сөздердің көмегімен ғана білдіре алады: Ich komme bald (in zwei Stunden).

Келер шақ (das Futur II)

Futur II = werden (Präsens) + Infinitiv II

Futur II— казіргі неміс тілінде сирегірек қолданылатын шақтық форма. Оның негізгі мағынасы— аяқталған келер шақты білдіру. Бұл мағына 2-футурдың құрылу формасынан көрініп тұрады: жетекші етістік тұрған 2-инфинитив іс-қимылдың тиянақталғанын білдірсе, көмекші етістік тұрған 1-футур осы істің келер шаққа қатысты екенін білдіреді. Мысалы: Er wird die Arbeit in der nächsten Woche beendet haben (Ол жұмысты келер жұмада аяқтап тастайды). Wenn du dir die Sache überlegt haben wirst, werden wir weiter darüber reden. (Бұл тұралы әңгімені сен ойланып болғаннан кейін жалғастырамыз). Мұндай сөйлемдерде 2-футурды Perfektімен алмастыруға болады, тіпті Perfekt жиірек қолданылады: Wenn du dir die Sache überlegt hast, werden wir weiter darüber reden. 2-футур абсолюттік шақтық форма ретінде тек модальды мағынамен ғана қолданылады, болжау мағынасын білдіреді. Мысалы: Es wird 4 Uhr geschlagen haben (Сағат төрттің шамасы болуы керек). Бұл мағынада 2-футур көбінесе төл сөзде кездеседі.

Өткен шақтың жасалуы мен қолданылуы

Өткен шақты мына шақтар көрсетеді:

1. Präteritum

2. Perfekt

Plusquamperfekt

Жай өткен шақ

(Das Präteritum)

Präsens -пен салыстырғанда Präteritum - ның мағынасы бірыңғай болып келеді. Оның негізгі атқаратын қызметі— өткен шақты білдіру. Präteritum — модальсыз таза шақтық мағынаны көрсететін форма.

Präteritum өткен іс-әрекетті еске түсіру арқылы баяндағанда қолданылады да, осы шаққа ешқандай қатысы жоқ оқиғаны білдіреді.

Өткен шақтың кезеңдерін дәлірек айқындау үшін Präteritum -мен бірге мезгіл мәнді үстеулер және предлогты зат есімдер жиі қолданыла береді. Мысалы: *Erarbeitete gestern den ganzen Tag* (Ол кеше күні бойы жұмыс істеді) *Er gab mir vor drei Tagen die Bücher zurück.* (Ол кітаптарды маған осыдан үш күн бұрын қайтарып берді).

		ӘЛДІ	ӘЛСІЗ	МОДАЛЬДІ
		(MACHEN)	(NEHMEN)	(KÖNNEN)
ich	-	MACHTE	NAHM	KONNTE
du	-st	MACHTE-st	NAHM-st	KONNTE-st
er/sie/es	-	MACHTE	NAHM	KONNTE
wir	-(e)n	MACHTE-N	NAHM-en	KONNTE-n
ihr	-t	MACHTE-t	NAHM-t	KONNTE-t
sie/Sie	-(e)n	MACHTE-n	NAHM-en	KONNTE-n

		КӨМЕКШІ		
		(HABEN)	(SEIN)	(WERDEN)

ich	-	HATTE	WAR	WURDE
du	-St	HATTE-st	WAR-st	WURDE-st
er/sie/es	-	HATTE	WAR	WURDE
wir	-(e)n	HATTE-n	WAR-en	WURDE-n
ihr	-t	HATTE-t	WAR-t	WURDE-t
sie/Sie	-(e)n	HATTE-n	WAR-en	WURDE-n

Präteritum -ның тілде өзінің негізгі мағынасынан басқа бір ғана қосымша функциясы бар. Ол бөгде сөздің ерекше түрі— ішкі монологта қолданылады. Мысалы: Auf einmal fühlte er sich ganz abgeschwächt. War er wirklich so schwer krank? (Бір сәтке ол өзін мүлдем әлсірегендей сезінді Ол шынында соншама қатты науқас па?) Келтірілген мысалдың екінші сөйлемінде автор мен кейіпкердің ойы тоғысып, ол екеуінің атынан бірдей айтылып тұр. Автор кейіпкердің ішкі ой-сезімдерін өз атынан баяндап тұр. Әдетте ішкі монолог жай сөйлем түрінде келеді де, бастауышы 3-жақта тұрады. Автор тарапынан оқиға өткен шақ түрінде өтіп жатса, кейіпкер тарапынан ол осы шақ ретінде ұғынылады, өйткені оқиғамен кейіпкердің ойлау кезеңі сәйкес келіп тұр. Сондықтан Präteritum – ның бұл түрін осы шақ мәнді Präteritum (das präsentische Präteritum) деп атайды. Осы шақ мәнді Präteritum көркем прозада белгілі бір стильдік мақсатта қолданылады.

Күрделі өткен шақ

Das Perfekt

Perfekt = haben / sein (Präsens) + Partizip II

ICH HABE ... GEARBEITET	BIN .. GEFAHREN
DU HAST ... GEARBEITET	BIST ... GEFAHREN
ER,SIE,ES HAT ... GEARBEITET	IST ... GEFAHREN
WIR HABEN ... GEARBEITET	SIND ... GEFAHREN
IHR HABT ... GEARBEITET	SEID ... GEFAHREN
SIE, SIE HABEN... GEARBEITET	SIND ... GEFAHREN

Қолданылуы:

Perfekt пен Plusquamperfekt— өткен шақтың формалары. Олар haben немесе sein көмекші етістіктері мен жетекші етістіктің 2-партицип формасынан құралады. Жетекші етістік модаль етістікпен қоса келген жағдайда екеуі де 1-инфинитивте тұрады: Der Junge hat (hatte) ins Kino gehen wollen. Perfekt-ті құру үшін haben немесе sein көмекші етістіктері Präsens формасында, ал Plusquamperfekt құрғанда осы көмекші етістіктер Präteritum формасында тұрады.

	Präteritum Aktiv Indikativ
Singular	ich fragte, fuhr, schloß, konnte, hatte, war, wurde du fragtest, fuhrst, schloßt, konntest, hattest, warst, wurdest er
Plural	wir fragten, fuhren, schlüssen, konnten, hatten, waren, wurden ihr fragtet, fuhrst, schloßt, konntet, hattet, wart, wurdet sie fragten, fuhren

Personen	Perfekt	Plusquamperfekt	Futurum I	Futurum II
ich	habe ver-lassen bin zurück-gekehrt	hatte ver-lassen war zurück-gekehrt	werde ver-lassen werde zurück-kehren	werde ver-lassen haben werde zurück-gekehrt sein
wir	haben ver-lassen sind zu-rückge-kehrt	hatten ver-lassen waren zu-rückgekehrt	werden ver-lassen werden zu-rückkehren	werden ver-lassen haben werden zu-rückgekehrt sein

Бұрынғы өткен шақ

(Das Plusquamperfekt)

Plusquamperfekt = haben/sein (Präteritum) + Partizip II

ich hatte gearbeitet	ich war gekommen
du hattest gearbeitet	du warst gekommen
er hatte gearbeitet	er war gekommen
wir hatten gearbeitet	wir waren gekommen
ihr hattet gearbeitet	ihr wart gekommen
sie hatten gearbeitet	sie waren gekommen

Haben көмекші етістігімен қолданылатын жетекші етістіктер:

a) **сабақты етістіктер:** Er hat den Weg gefunden. Сабақты етістіктер сөйлемде толықтауышсыз тұрса да haben — мен қолданылады: Der Lehrer hat den ganzen Abend gelesen. Die Mutter hat gegessen.

ә) **рефлексивті етістіктер:** Er hat sich über das Geschenk gefreut.

б) **модаль етістіктер:** Der Brigadier hat zur Direktion gehen sollen. Der Patient hat den Arzt nicht aufsuchen können.

в) **табиғат құбылыстарын білдіретін жақсыз етістіктер:** Gestern hat es geregnet.

г) **дуративті салт етістіктер:** Er hatzwei Jahre jddaran gearbeitet. Das Kind hatlange geschlafen.

Sein көмекші етістігімен қолданылатын жетекші етістіктер:

а) **Perfekt-ті салт етістіктер:**Die Blume istverblüht. Der Kranke ist aufgestanden. Das Kind ist eingeschlafen.

ә) **қимыл — қозғалыс, орын ауыстыру мағыналы етістіктер:** Der Sportler ist gelaufen. Der Gast ist pünktlich gekommen. Der Tourist ist in die Deutsche Demokratische Republik gefahren.

б) **sein және bleiben етістіктері:** Er ist lange im Ausland gewesen. Er ist bis ins hohe Alter Sportler geblieben.

Кейбір жетекші етістіктер мағына ыңғайына қарай бірде haben, бірде sein көмекші етістігімен қолданылады.Мысалы: tanzen, segeln, schwimmen, reiten, paddeln, rudern, fliegen, bummeln сияқты етістіктер қимыл-қозғалыстың,бірде ұзақтығын, бірде жеделдігін көрсете алады. Осыған орай олар бірінші жағдайда haben-мен, екіншісінде sein-мен қолданылады: Sie hat die ganze Nacht getanzt (Ол түні бойы биледі). Sie ist durch den Saal getanzt (Ол залдан билеп өтті). Wir haben lange gesezelt.(Біз ұзақ уақыт қайық естік). Wir sind über den See gesezelt (Біз көлден қайықпен өттік).

Ырықсыз етіс (Das Passiv)

Passiv = werden + Partizip II

Passiv — құрылымы жағынан күрделі грамматикалық форма. Ол 6 шақтық форманың бәрінде де тұра алатын werden көмекші етістігімен Partizip II-де тұратын жетекші етістікпен құрылады.

Ырықсыз етістің шақ формалары

Passiv-тің грамматикалық белгілері werden көмекші етістігі арқылы танылады.

Präsens:	Der Roman wird gelesen.	Роман тез оқылып жатыр.
Präteritum:	Der Roman <u>wurde</u> schnell <u>gelesen</u> .	Роман тез оқылды.
Perfekt:	Der Roman <u>ist</u> schnell <u>gelesen worden</u> .	Роман тез оқылды.
Plusquamperfekt:	Der Roman <u>war</u> schnell <u>gelesen worden</u> .	Роман тез оқылды.
Futur I:	Der Roman <u>wird</u> schnell <u>gelesen werden</u> .	Роман тез оқылмақшы.

Есте болатын бір жағдай — сабақты етістіктердің бәрі бірдей Passiv-те қолданыла бермейді. Мағынасы жағынан объектке бағытталып тұрғанымен, оны тікелей игеріп я қамти алмайтын сабақты етістіктерде кездеседі. Бұлар Passiv формасында қолданыла алмайды. Мысалы, bekommen, erhalten, haben, besitzen, kosten, wiegen, enthalten, gelten, umfassen, wissen, kennen сияқты етістіктер агенстің (іс-әрекет иесінің) пациенске әсерінің көрі, оның жағдай-қалпын көбірек сипаттайды. Мысалы, Ich bekam den Brief (Мен хаты алдым)

деген Aktiv формасындағы сөйлемді Passiv формасына айналдыруға болмайды.

Есімше (Partizipien)

Неміс тілінде есімшенің екі түрі бар: Partizip I және Partizip II.

Partizip I = Infinitiv+суффикс **-d**

lesend, spielend, kommend

Partizip II = Infinitiv + ge приставкасы немесе -(e)t суффиксі әлсіз етістіктерде немесе -ge-приставкасы мен **-(e)n** суффиксі әлді етістіктерде. Мысалы: *gemacht, gespielt, gedeckt gekommen, gelesen, geschrieben.*

Анықтауыш ретінде :

das gelesene Buch, der lesende Junge , ein lesender Junge; das gespielte Lied, das spielende Kind, ein spielendes Kind.

Сөйлемде қысқаша формада қолданылады, яғни родтық және септік жалғауларсыз.

Пысықтауыш рөлінде:

Er antwortete stehend. — Ол тұрып жауап берді (*Он отвечал стоя*).

Er sah sie begeistert an. — Ол оған қызыға қарап тұрды (*Он смотрел на нее восхищенно*).

"Zu" шылауымен қолданылатын сабақты етістіктердің Partizip I формасы

Анықтауыш ретінде ырықсыз етістігі сирек мүмкіндікті білдіреді. Осындай анықтауыш қазақ тіліне былай аударылады:

- 1) шығарылуға тиісті есеп (шығарылуы тиіс есеп);
- 2) шығарылып жатқан есеп.

Рай категориясы (der Modus)

Сөйлеуші тұрғысынан қарағанда, сөйлемде аталатын қимыл, іс-әрекет үш түрлі реңкте сипатталуы мүмкін: біріншіден, ақиқатқа сәйкес, шын мәнінде өткен, өтіп жатқан немесе өтетін іс-әрекет; екіншіден, дәл сөйлеу кезеңінде (моментінде) ақиқаттығы неғайбыл болғанымен, түбінде жүзеге асу мүмкіндігі бар іс-әрекет; үшіншіден, жүзеге асу мүмкіндігі мүлде жоқ іс-әрекет.

Іс-әрекеттің аталған реңктері тіл жүйесінде, негізінен, рай категориясы арқылы беріледі. Неміс тілінде бұл категория үш мүшелі оппозициядан тұрады. Олар мыналар: Indikativ (der Indikativ), императив (der Imperativ) және Konjunktiv (der Konjunktiv). Қазақ тілі грамматикасында райдың төрт түрі бар делінеді ашық рай, бұйрық рай, шартты рай, қалау рай.

Indikativ — ең жиі қолданылатын, негізгі және бейтарап рай. Бұл қазақ тілінің ашық райына сәйкес келеді. Ол іс-әрекеттің шындыққа сәйкес реалды екенін білдіреді. Жоғарыда қаралған алты шақтық форма және екі етіс формасы Indikativ -ке тән.

Konjunktiv

Konjunktiv — құрылымы мен мағынасы жағынан рай категориясының аса күрделі формасы. Оның шақтық формаларының саны сегіз. Бұлар — Indikativ -ке тән алты шақтық форма мен 1-және 2-Kondizionalis деп аталатын формалар.

Презенттік форма (Konjunktiv I)	Претериталдық форма (Konjunktiv II)
------------------------------------	--

Präsens	Präteritum
Perfekt	Plusquamperfekt
Futurum	Konditionalis I
	Konditionalis II

Конъюнктивтің презенттік формаларының жасалуы

Konjunktiv I

Конъюнктивтің презенттік формаларына мыналар жатады:

Präsens Konjunktiv

Perfekt Konjunktiv

Futurum Konjunktiv

Präsens Konjunktiv = Präsens Indikativ + суффикс –e

Konjunktiv-тің Präsens формасы барлық етістіктерден түбірге«е»— суффиксін қосу арқылы жасалады. Бұл формада жіктелгенде, етістіктер жекеше түрдің 1-және3-жағында жалғаумен түрленбейді. Indikativ-тің Präsens-іне тән түбір ішіндегі өзгерістер бұл жағдайда кездеспейді. Мысалы:

ich gebe, laufe;	wir geben, laufen;
du gebest, laufest;	ihr gebet, laufet;
er gebe, laufe;	sie geben, laufen;

	<i>Әлсіз</i>	<i>Әлді</i>	<i>Модаль</i>
ich	mach-e	geb-e	könn-e
du	mach -e-st	geb-e-st	könn-e-st
er	mach -e	geb-e	könn-e
wir	mach -e-n	geb-e-n	könn-e-n
ihr	mach -e-t	geb-e-t	könn-e-t
sie	mach -e-n	geb-e-n	könn-e-n

	<i>Көмекші етістіктер</i>		
ich	hab-e	sei	werd-e
du	hab-e-st	sei-st	werd-e-st
er	hab-e	sei	werd-e
wir	hab-e-n	sei-e-n	werd-e-n
ihr	hab-e-t	sei-e-t	werd-e-t
sie	hab-e-n	sei-e-n	werd-e-n

Perfekt Konjunktiv

Perfekt Konjunktiv= Präsens Konjunktiv (haben,sein) + Partizip II

Көмекші етістіктер Konjunktiv-тің Präsens формасында төмендегіше жіктеледі:

Мысалы:

ich sei, habe, werde; wir seien, haben, werden;

du seiest, habest, wendest; ihr seiet, habet, werdet;

er sei, habe, werde; sie seien, haben, werden;

Futurum Konjunktiv

Futurum Konjunktiv= Präsens Konjunktiv (werden) + **Infinitiv**

Konjunktiv-тің аталған сегіз формасы шақтық формалар болып есептелгенімен, олардың әрқайсысының өзіне ғана тән шақтық мағынасы жоқ.

Шақтық мағынасына қарай сегіз форма екі топқа бөлінеді. Бірінші топқа Präsens, Präteritum, 1-футур және 1-Kondizionalis жатады. Екінші топқа Perfekt, Plusquamperfekt, 2-футур және 2-Kondizionalis жатады.

Konjunktiv-тің бірінші тобына жататын формалар жай сөйлемде қолданылғанда, осы шақты не келер шақты білідіреді, ал құрмалас (әдетте сабақтас құрмалас) сөйлемде қолданылса, бір іс-қимылдың

екіншісімен жарыса(қатарласа) өтуін, не біреуінің екіншісінен кейін өтуін білдіреді.

Konjunktiv-тің екінші тобына жататын формалар жай сөйлемде қолданылғанда, өткен шақты білдіреді ал құрмалас сөйлемде қолданылса, бір іс-қимылдың екіншісінен бұрын өткенін білдіреді.

Демек, Konjunktiv-тің сегіз формасы екі топқа бөлініп, әр топтары формалар шақтық мағынасы жағынан өзара синонимдес болып келеді. Шақтық мағына — Konjunktiv формаларының жанама мағынасы. Олардың тілдегі атқаратын негізгі функциясы түрліше модальдық мағынаны білдіру болып саналады. Ал бұлардың шақтық мағынасы осы модальдық, мағынаға қосымша, екінші кезектегі мағына ретінде танылады.

Konjunktiv формалары білдіретін модальдық мағынаның екі түрлі реңкін ажыратуға болады: сөйлеу кезеңінде күмәнді болғанымен, орындалуы ықтимал іс-қимыл және жүзеге асырылуы мүмкін емес, ирреалды іс-қимыл.

Жоғарыда аталған сегіз форманы модальдық мағынасына қарай екі топқа бөлуге болады. Бірінші топқа Präsens, Perfekt, 1-футур, ал екінші топқа Präteritum, Plusquamperfekt, 2-футур, 1-Kondizionalis және 2-Kondizionalis жатады. Бұл екі топ жалпылама атпен 1-Konjunktiv және 2-Konjunktiv деп те аталады.

Konjunktiv формаларының модальдық және шақтық мағынасын төмендегі кестеден көруге болады

Шақтық мағына Модальдық мағына	өткен шақ	осы шақ	келер шақ	Барлық үш шақта	
				алдымен өткен іс-қимыл	қатарласа немесе сонынан өткен іс-қимыл

орындалуы ықтимал іс-қимыл	Perfekt	Präsens	Präsens, 1-футур	Perfekt	Präsens, 1-футур
орындалуы мүмкін емес, ирреалды іс-қимыл	Plusquamperfekt, 2-Kondizionalis	Präteritum, 1-Kondizionalis	Präteritum, 1-Kondizionalis	Plusquamperfekt, 2-Kondizionalis	Präteritum, 1-Kondizionalis

Ескерту:

Егер бірінші орынға бастауыш немесе тұрлаусыз мүшелер қойылатын болса, „es“ есімшесі қолданылмайды.

1) Dieser Fall sei besonders betont. — *Осы оқиғаны ерекше атап өту керек*

Hier seien die wichtigsten Fakten beschrieben. — *Осы оқиғада маңызды фактілерді суреттеу керек.*

2) Es sei + Partizip II орамы сабақтас құрмалас сөйлемдер арқылы қолданылады :

Es sei betont, dass dieses Problem von großer Bedeutung ist. — *Осы мәселеге көп көңіл бөлінуі керектісін атап өту керек.*

Ең көп қолданылатын орамдар:

Es sei gesagt, dass...	Айтуға болады... (Следует сказать, что...)
Es sei bemerkt, dass...	Ескерту керек ... (Следует заметить, что...)
Es sei erwähnt, dass...	Айту керек ... (Следует упомянуть, что...)
Es sei betont, dass...	Баса назар аударылуы керек ... (Следует подчеркнуть, что...)
Es sei angenommen, dass...	Байқауға болады ... (Следует предположить, что...)

Esseidaraufhingewiesen, dass...	Сілтеуге болады ... (Следует указать на то, что...).
---------------------------------	--

Präsens Konjunktiv- тегі баяндауыш техникалық мәтіндерде «демек» деген мағынада аударылады (выражает допущение):

Der Körper bewegt sich gerade— Демек, дене тік бағытта қозғалып барады деген сөз (*Допустим, что тело движется прямолинейно*).

- Präsens Konjunktiv- те баяндауыш үн қағаздар мен поэзияда тілек пен үндеуді білдіреді (выражает пожелание, призыв)

Es gedeihe unsere Heimat! — *Біздің Отанымыз гүлдене берсін!*

а) Жүзеге аспаған немесе жүзеге асыруға болмайтын ирреалды тілек. Ирреалды тілек, негізінен, жай сөйлем арқылы аталып, сөйлем wenn шылауымен басталады. Мысалы: Wenn ich nur zu Hause geblieben wäre! (Өттеңменүйдеқалсамшы!) Wenn er doch bald käme! (Шіркін, ол тезірек келе қойсашы!).

Ирреалды тілек білдіретін сөйлемдер wenn шылауысыз да құрыла береді. Мұндай жағдайда сөйлем баяндауыштың жіктелетін бөлшегімен басталады. Мысалы: Wäre ich nur zu Hause geblieben! Käme er doch bald!

Ирреалды тілек мағыналы сөйлемдерде неміс тілінде nur, doch сөздері, қазақ тілінде «әттең, шіркін, игі, екен» сөздері жиі қолданылады, өйткені ирреалды тілек — орындалмайтын, өкінішті тілек. Бұл мағынаны білдіру үшін көбінесе Präteritum және Plusquamperfekt қолданылады.

ә) Орындалмаған немесе орындалмайтын шарт

Бұл мағынада, негізінен, Präteritum және Plusquamperfekt арқылы беріледі. Сонымен қатар Präteritum орнына — көбінесе 1-Kondizionalis, ал Plusquamperfekt-тің орнына 2-Kondizionalis қолданыла береді.

Präteritum: Ohne Bücher hielte ich es hier vor Langweile nicht aus. (Кітапсыз бұл жерде мен ішім пысып, шыдай алмас едім). An seiner Stelle wäre ich etwas vorsichtiger. (Оның орнында мен болсам сәл сағырақ болар едім).

1-Kondizionalis: Ohne Bücher würde ich's hier vor Langweile nicht aushalten. An seiner Stelle würde ich etwas vorsichtiger sein.

Plusquamperfekt: Ohne Bücher hätte ich's hier vor Langweile nicht ausgehalten. An seiner Stelle wäre ich etwas vorsichtiger gewesen.

2-Kondizionalis: Ohne Bücher würde ich's hier vor Langweile nicht ausgehalten haben. An seiner Stelle würde ich etwas vorsichtiger gewesen sein.

Келтірілген мысалдарда Präteritum-мен 1-Kondizionalis осы шаққа қатысты, ал Plusquamperfektпен 2-Kondizionalis өткен шаққа қатысты ирреалды шартты білдіріп тұр.

б) Жүзеге асыруға болмайтын ирреалды мүмкіншілік

Бұл мағына негізінен, Präteritum (сирегірек 1-Kondizionalis) және Plusquamperfekt арқылы беріледі. Мысалы: Sie könnten uns doch mal in unserer neuen Wohnung besuchen. (Олардың біздің жаңа пәтерімізге кіріп-шығуына болады ғой). Sie hätte uns doch mal in unserer neuen Wohnung besuchen können (...болатын еді ғой).

Конъюнктив-тің претериталды формалары

(Konjunktiv II)

- Präteritum Konjunktiv
- Plusquamperfekt Konjunktiv
- Konditionalis I
- Konditionalis II

Präteritum Konjunktiv = Präteritum Indikativ + суффикс -е + а, о, и
түбірдегі дауысты дыбыстар умляут алады.

	Әлсіз	Әлді		Модаль	
ich	machte	käme	ginge	könnte	möchte
du	machtest	kämeest	gingest	könntest	möchtest
er/sie/es	machte	käme	ginge	könnte	möchte
wir	machten	kämen	gingen	könnten	möchten
ihr	machtet	kämet	ginget	könntet	Möchtet
sie/Sie	machten	kämen	gingen	könnten	möchten

	Көмекші етістіктер		
ich	hätte	wäre	würde
du	hättest	wärest	würdest
er/sie/es	hätte	wäre	würde
wir	hätten	wären	würden
ihr	hättet	wäret	würdet
sie/Sie	hätten	wären	würden

**Plusquamperfekt Konjunktiv = Präteritum Konjunktiv (haben, sein) +
етістіктің Infinitiv I формасы**

ich	hätte angerufen	wäre gekommen
du	hättest angerufen	wärest gekommen
er/sie/es	hätte angerufen	wäre gekommen
wir	hätten angerufen	wären gekommen
ihr	hättet angerufen	wäret gekommen
sie/Sie	hätten angerufen	wären gekommen

Konditionalis I = werden (Präteritum Konjunktiv) + Infinitiv I

ich	würde sagen
du	würdest sagen
er	würde sagen

wir	würden sagen
ihr	würdet sagen
sie	würden sagen

Konditionalis II = werden (Präteritum Konjunktiv) + Infinitiv II

ich	würde gemacht haben	würde gefahren sein
du	würdest gemacht haben	würdest gefahren sein
er	würde gemacht haben	würde gefahren sein
wir	würden gemacht haben	würden gefahren sein
ihr	würdet gemacht haben	würdet gefahren sein
sie	würden gemacht haben	würden gefahren sein

Präteritum Konjunktiv:	<i>Ich ginge gern ins Kino.</i>	<i>Мен киноға қуана – қуана барар едім.</i>
Konditionalis I:	<i>Ich würde gern ins Kino gehen.</i>	

Plusquamperfekt Konjunktiv пен Konditionalis II жүзеге асыруға болмайтын ирреалды мүмкіндікті білдіреді.

Plusquamperfekt Konjunktiv:	<i>Ich wäre gern ins Kino gegangen.</i>	<i>Мен киноға қуана – қуана барар едім, бірақ реті келмеді.</i>
Konditionalis II:	<i>Ich würde gern ins Kino gegangen sein.</i>	

Ескерту: Мына етістіктер көбінесе Präteritum Konjunktiv-те қолданылады:

haben	— ich hätte	müssen	— ich müsste
sein	— ich wäre	sollen	— ich sollte
werden	— ich würde	wollen	— ich wollte
dürfen	— ich dürfte	lassen	— ich ließe
können	— ich könnte	wissen	— ich wüsste
kommen	— ich käme	gehen	— ich ginge

bringen	— ich brächte	brauchen	— ich brauchte
stehen	— ich stände		

Орындалмайтын тілектерді білдіру үшін	Wenn jetzt Sommer wäre! (Wäre jetzt Sommer!) Wenn ich es früher gewusst hätte! (Hätte ich es früher gewusst!)	Қазір жаз болар ма еді! Осыны ертерек білсем ғой!
Орындалмайтын шарттарды білдіру үшін	Wenn ich Zeit hätte, käme ich zu dir. (Wenn ich Zeit hätte, würde ich zu dir kommen.)	Егер менің уақытым болса, саған келер едім едім ғой.
Сенімсіздік	Er würde gern zu Hause bleiben. Ich hätte gern dieses Buch gelesen. Er könnte diese Arbeit besser machen. (Er hätte diese Arbeit besser machen können.)	Ол үйде қалар еді. Мен осы кітапты ықыласпен оқыр едім. Ол бұл жұмысты жақсырақ атқарар еді.
Орындалмайтын іс әрекеттерді	Ich hätte mich fast zur Vorlesung verspätet. Ich hätte beinahe gefallen.	Мен аз болғанда дәріске кешігіп қала жаздадым. Мен құлап қала жаздадым.
Сыпайы түрде тілдескенді өтінішті жеткізген кезде	Könnten Sie mir einen Rat geben? Würden Sie bitte das Fenster zumachen? Ich möchte Ihnen noch etwas sagen. Sie sollten diesen Artikel lesen. Ich hätte gern eine Tasse Kaffee. Dürfte ich Ihnen helfen?	Маған кеңес бере аласыз ба? Терезені жабыңызшы. Мен сізге тағы бір жайттарды айтпақшы едім. Осы мақаланы оқығаныңыз дұрыс болар еді. Мен бір чашка кофе ішкім келіп тұр. Сізге көмектесуге рұқсат етіңіз?
“dürfen” етісігі Präteritum Konjunktiv мүмкіндікті білдіреді	Das dürfte richtig sein.	Бұл дұрыс сияқты (Пожалуй, это верно).

Конъюнктивтің төлеу сөзде қолданылуы

Konjunktiv in der indirekten Rede

Мұнда ең алдымен сөз етілетін мәселе — Konjunktiv-тің төлеу сөзде қолданылуы. Төлеу сөздің төл сөзден айырмашылығы — ол тыңдаушыға тікелей емес, басқа біреу арқылы жетеді. Басқа біреу немесе ортадағы адам сөйлеушінің ойын өз сарапынан өткізіп өз пікірін қосып жеткізеді. Мысалы: Ich bin Fachmann auf diesem Gebiet (Мен осы саланың маманымын) деген ой сөйлеушінің өз аузынан шығып, тыңдаушыға тікелей жетіп тұр. Бұл сөйлем төл сөз түрінде беріліп тұр. Ал, Er sagt, daß er Fachmann auf diesem Gebiet ist деген сөйлемде сөйлеушінің ойы тыңдаушыға арадағы басқа бір адам арқылы жетіп тұр. Сондықтан бұл сөйлем төлеу сөз түрінде беріліп тұр. Мұнда Indikativ қолданылып тұр. Бұл сөйлемде Konjunktiv- те қолдануға болады. Мысалы: Er sagt, daß er Fachmann auf diesem Gebiet sei немесе Er sagt, dass er Fachmann auf diesem Gebiet wäre.

Сонымен төлеу сөзде Indikativ, 1-Konjunktiv және 2-Konjunktiv-тің бәріде қолданыла алады. Бірақ бұл формалардың шақтық мағынасы бірдей болғанымен, олардың әрқайсысының өзіне тән модальдық мағынасы бар.

Төлеу сөзде қолданылған Indikativ арадағы хабарлаушы сөйлеушінің ойын растап, мақұлдап жеткізуін білдіреді.

Төлеу сөзде тұрған 1-Konjunktiv хабарлаушы жақтың сөйлеушінің ойына бейтарап қарайтынын, өз пікірін араластырмайтынын білдіреді.

Төлеу сөзде қолданылып тұрған 2-Konjunktiv хабарлаушы сөйлеуші ойын жеткізе тұрып, өзінің осы ойдың дұрыстығына күмәнданатынын білдіреді.

Төлеу сөз сабақтас құрмалас сөйлемнің бағыныңқы бөлшегі түрінде беріледі. Мысалы: Er warnte mich, daß der Hund bissig ist (sei, wäre).

Егер бағыныңқы сөйлем мазмұны жағынан хабарды білдірсе, онда, негізінен, daß— шылауы қолданылады. Бірақ оның қолданылуы әрдайым шарт емес, түсіп қалуы да мүмкін. Мұндай жағдайда баяндауыштың өзгертін бөлшегі, жай хабарлы сөйлемдердей, бастауыштан кейін тұрады. Мысалы: Er warnte mich, der Hund sei (wäre) bissig. Бұл вариантта Indikativ формасы кездеспейді, себебі шылау түсіп қалғаннан кейін, бағыныңқы сөйлемнің белгісі ретінде, тек Konjunktiv-тің өзі ғана қалады. Демек, шылаусыз бағыныңқы сөйлеммен берілген төлеу сөз хабарлаушы тарапынан бейтарап (1-Konjunktiv) немесе күмәнді (2-Konjunktiv) түрде болып келеді.

Егер төлеу сөз сұрақ мағыналы болса, онда бағыныңқы сөйлем не сұрау сөзден, ал ол жоқ болған жағдайда ob — шылауы мен басталады. Мысалы: Er fragte mich, ob der nächste Zug nach Moskau fahre. Er fragte mich, ob ich auch mitkäme.

Шақтық мағына Модальдық мағына	алдымен өткен іс - қимыл	қатарласа өтетін іс-қимыл	соңынан өтетін іс- қимыл
Бейтарап мағыналы хабар	Perfekt	Präsens	1-Futur
Күмән мағыналы хабар	Plusquamperfekt	Präteritum	1-Kondizionalis

Төлеу сөзде 1-Konjunktiv-пен Indikativ формасы сәйкес келген жағдайда, міндетті түрде 2-Konjunktiv қолданылады. (Бұл ең соңғы мысалдан көрініп тұр). Бұйрық мәнді төл сөз төлеу сөзге sollen модальды етістігі арқылы, ал тілек, өтініш мәнді төл сөз төлеу сөзге mögen модальды етістігі арқылы айналады. Мысалы: Die Mutter verlangte von ihrem Sohn, er solle einige Tage im Bett bleiben. Ich bat ihn, daß er sie besuchen möge.

Сөйлеушінің сөзі бөгде адам, хабарлаушы арқылы берілетіндіктен, төлеу сөздегі жақ формаларымен төл сөздегі жақ формалары сәйкес келе бермейді.

Мысалы: Ich lasse dich nie im Stich. Er sagte, daß mich nie im Stich lasse (ließe).

Төлеу сөзбен келген бағыныңқы сөйлемдерде Konjunktiv-тің формалары релятивті мағынамен келеді. Олардың қолданылу тәртібі жоғарыдағы кестеде берілген.

Мысалдар: Er behauptet (behauptete), daß er nie von diesen Plänen gehört habe (hätte). Er behauptet (behauptete), daß er nichts von diesen Plänen wisse (wüßte). Du hast mir doch versprochen, daß du mir das Buch bis zum Wochenende besorgen werdest (würdest).

Konjunktiv формаларының өте жиі кездесетін мағыналарының бірі — ирреалды салыстыру. 1-Konjunktivпен 2-Konjunktiv бұл мағынада салыстырмалы бағыныңқы сөйлем құрамында келеді. Олардың модальдық және шақтық мағынада қолданылу тәртібі төлеу сөздегі сияқты. Ирреалды салыстыру мағыналы бағыныңқы сөйлемдер, негізінен, als, als ob, als wenn шылауларын қолдану арқылы жасалады. Бұл шылаулар синонимдес болып келеді. Мұнда еске алатын бір жайт: als шылауы мен келген бағыныңқы сөйлемнің сөз тәртібінде ерекшелік бар. Баяндауыштың өзгертін бөлшегі тікелей осы шылаудан кейін тұрады. Мысалы: Es scheint so, als ob (als wenn) er an der Exkursion teilgenommen hätte (habe). Es scheint so, als hätte (habe) er an der Exkursion teilgenommen. Es scheint so, als ob er an der Exkursion teilzunehmen könnte (könne). Es scheint so, als könnte (könne) er an der Exkursion teilnehmen.

Mach das nicht!" — <i>Er sagt, ich solle das nicht machen.</i>	«Бұлай жасама!» — <i>Ол маған бұлай жасама деп тұр.</i>
„Ruf mich bitte morgen an!" — <i>Er bittet mich, ich möge ihn morgen anrufen.</i>	„Ruf mich bitte morgen an!" — <i>Er bittet mich, ich möge ihn morgen anrufen.</i>

Бұйрық рай

Der Imperativ

2 жақ жекеше түр:	Етістіктің негізгі формасы мен - <i>e</i> суффиксінің қосылуынан жасалады. Өздік есімдігі болмайды:	Zeig(e) mir das Buch! — Маған кітапты көрсетші!
	-t, -d, -tm, -ffn, -chn, -el, -ig – кейін – <i>e</i> суффиксі міндетті түрде қолданылады:	Antworte richtig! — Дұрыс жауап бер!
	а, о, ау түбіріне дауысты дыбыстары жалғанған әлді етістіктерге умлаут жалғанбайды:	Lauf(e) nicht so schnell! — Бұлай қатты жүгірме! Fahr(e)! — Кете бер!
	Әлді етістіктердің - <i>e</i> дауысты дыбыстары -i(e) – ге өзгереді, - <i>e</i> суффиксі жалғанбайды:	Lies bitte richtig! — Дұрыс оқышы! Sprich deutsch! — Немісше айт!
2 жақ көпше түр:	Präsens- тегі формасына сәйкес келеді (етістіктің түбірі + -t), <i>жіктік жалғауы жоқ.</i>	Lest bitte deutsch! — Немісше оқындар! Antwortet richtig! — Дұрыс жауап беріндер!
Сыпайы түрі:	Sie есімдігінің жалғаулығы жалғанады:	Lesen Sie diesen Satz! — Осы сөйлемді оқыңыз! Kommen Sie bitte herein! — Кіріңіз, өтінемін!
1 жақ көпше түр:	Wir есімдігінің жалғаулығы жалғанады:	Lesen wir diesen Satz! — (Келіндер)Мына сөйлемді оқиық!

Инфинитив

Der Infinitiv

Infinitiv— етістіктің негізгі формасы. Сөздіктерде етістік осы формада беріледі. Етістікке тән грамматикалық мағыналардың ішінде Infinitiv-тің білдіретіні — шақтық кезең мен істің созылыңқы — тұжырымды болуы. Мұнда 1-инфинитив қатарласа немесе соңынан және созылып өтіп жатқан іс-қимылды атайды. Ал 2- Infinitiv алдымен өткен және тамамдалған іс-қимылды білдіреді. Мысалы: Ich erhielt den Auftrag, den Gästen unser Institut zu zeigen. (Мен қонақтарға институтымызды көрсету жөнінде тапсырма алдым). Er war überzeugt, richtig gehandelt zu haben. (Ол дұрыс істегеніне сенімді еді).

Infinitiv сөйлемде «zu» шылауымен тіркесіп, кейде онымен тіркеспей-ақ қолданыла береді. Zu сөйлемде тікелей Infinitiv-тің алдында тұрады.

Неміс тілінде инфинитивтің төрт формасы бар:

- Infinitiv I Aktiv
- Infinitiv I Passiv
- Infinitiv II Aktiv
- Infinitiv II Passiv

Статив

(Das Stativ)

Неміс грамматикасында етіс категориясының Aktiv және Passiv формаларынан басқа статив деп аталатын формасы бар.

Бұл форма құрылуы жағынан Passiv-ке ұқсас. Мұнда тек werden көмекші етістігінің орнына sein етістігі қолданылады. Мысалы: Die Tür ist geöffnet (Есік ашық). Der Koffer ist gepackt (Чемодан жинаулы). Der Brief ist geschrieben (Хат жазулы).

Кейбір германистер (В. Г. Адмони, О. И. Москальская, М. М. Гухман) стативті етістіктің аналитикалық формасы деп санамайды. Олар sein-

ды дәнекер (көмекші етістік емес) етістік ретінде, ал 2-партициптегі жетекші етістікті баяндауыштың есім бөлігі ретінде қарайды. Сөйтіп, Der Brief ist geschrieben — Der Brief ist fertig сөйлемдерінің арасына синтаксистік тұрғыдан теңдік белгісін қояды. Профессор Е. И. Шендельс көрісінше, стативті етіс категориясының үшінші формасы есептейді.

Статив жөніндегі пікір айырмашылығын тұғызатын басты себеп — 2-партициптің есім мағыналы болып келуінде. Әйтсе де, «sein + 2-партицип» орамын етістіктің аналитикалық формасы деп қарау дұрысырақ сияқты. Өйткені, ол көптеген жағдайда Passiv-ке синоним ретінде қолданыла алады. Мысалы: Der Brief ist geschrieben — Brief ist geschrieben worden. Der Brief war geschrien — Der Brief war geschrieben worden. Nachdem die Kinder zu Bett gebracht sind, erörtern die Eltern Dinge Haushalts. Соңғы мысалдан Präsens статив пен Passiv бір-бірімен синонимдес екені айқын көрініп тұр.

Айтылған ойды қуаттайтынғағы бір дәлел ретінде стативтің сирек болса да үш мүшелі түрде кездесуін атауға болады: Die Straße ist von Lampen beleuchtet. Er ist von seiner Familie beansprucht.

Статив кейбір оқулықтарда Passiv-тің бір түрі ретінде қаралады да, **қалып-күй мағыналы Passiv (das Zustandspassiv)** деп аталып, **іс-әрекет мағыналы Passiv-ке (das Vorgangspassiv)** қарама-қарсы қойылады.

Infinitiv II Aktiv = етістіктің Partizip II формасы + Infinitiv I (haben/sein)

Infinitiv I Passiv = етістіктің Partizip II формасы + Infinitiv I (werden)

Infinitiv II Passiv = етістіктің Partizip II формасы + Infinitiv I (werden).

Infinitiv Passiv (I, II) тен сабақты етістіктердің жасалуы:

	Aktiv	Passiv
Infinitiv I	bauen vt салу (строить)	gebaut werden
	kommen vi келу (приходить)	
Infinitiv II	gebaut haben	gebaut worden sein
	gekommen sein	—

Мағынасы:

Неміс тілінде инфинитивтің төрт түрі бар: активтің (негізгі етістің) 1-инфинитиві, активтің 2-инфинитиві, Passiv-тің (ырықсыз етістің) 1-инфинитиві Passivтің 2-инфинитиві.

Актив-тің 1-инфинитиві — етістіктің үш негізгі формасының біріншісі. Бұл — әдетте жай (синтетикалық) форма.

Актив-тің 2-инфинитиві — күрделі форма. Ол жетекші етістіктің 2-партицип формасы мен haben немесе sein көмекші етістігінен құралады: geschlagen haben, gelaufen sein.

Passiv-тің 1-инфинитиві 2-партиципте тұрған жетекші етістік пен werden көмекші етістігінен құралады: Betragenwerden, gewechselt werden.

Passiv-тің 2-инфинитиві 2-партициптеп жетекші етістікпен активтің 2-инфинитивінде тұрған werden көмекші етістігінен құралады: getragen worden sein, gewechselt worden sein.

Passiv-тің инфинитив формасының екеуі сабақты етістіктерге тән формалар.

Passiv-тің 2-инфинитивінде тұрған werden көмекші етістігі әдеттегідей geworden sein болмай, worden sein түрінде қолданылады.

Infinitiv I Aktiv:	Ich bin froh dich hier zu sehen.	<i>Сені осы жерде көргеніме қуаныштымын.</i>
Infinitiv I Passiv:	Dieser Text kann ohne Wörterbuch übersetzt werden.	<i>Бұл мәтінді сөздіксіз аударуға болады.</i>
Infinitiv II Aktiv:	Er ist froh diese Ausstellung besucht zu haben.	<i>Ол бұл көрмеге келгеніне қуанышты.</i>
Infinitiv II Passiv:	Der Brief scheint noch nicht gelesen worden zu sein.	<i>Хат әлі оқылмағанға ұқсайды.</i>

Zu – дың инфинитивпен қолданылуы

Етістіктерден кейін:		
а) етістіктің бір бөлігі ретінде: beginnen, anfangen, aufhören және т.б.	Er begann Kasachischzu lernen.	Ол қазақ тілін оқып – үйрене бастады.
б) көптеген етістіктерге қосымша ретінде: versprechen, beschließen, wünschen, hoffen, raten, bitten, glauben және т.б.	Er bittet mich ihm zu helfen.	Ол менің өзіне көмектескенімді қалайды.
зат есімге анықтауыш ретінде:	Sie hatte den Wunsch nach Deutschland zu fahren.	Оның Германияға барғысы келген.

сын есімге қосымша ретінде:	<i>Es ist nicht leicht diese Prüfung zu bestehen.</i>	Бұл емтиханды тапсыру оңай емес.
-----------------------------	---	----------------------------------

Инфинитивтің "zu"- сыз қолданылады:

Модаль етістіктері мен lassen етістігінен кейін:	Ich muss nach Hause gehen .	Менің үйге баруым керек.
	Sie lässt auf sich lange warten .	Ол өзін ұзақ тостырады.
«сезу арқылы қабылдау» етістіктерінен кейін: sehen, hören, fühlen (Akkusativ + Infinitiv" орамында)	Ich hörte die Kinder singen .	Мен балалардың ән салғанын естідім.
Қимыл – қозғалыс етістіктерінен кейін(gehen, fahren, kommen):	Wir gehen Fußball spielen .	Біз футбол ойнауға барамыз.
Белгілі мағынасы бар кейбір етістіктерден кейін:		
haben(+ орналасқан орынды білдіретін етістікhängen, liegen, stehenжәне т.б.)	Sie hat viele Fotos in ihremZimmer hängen .	Оның бөлмесінде көп фото суреттер ілулі тұр.
bleiben (+орналасқан	Er blieb dort wohnen .	Ол сол жерде өмір

орынды білдіретін етістік hängen, liegen, stehen, sitzen, wohnen)		сүріп қалып қойды.
machen («күштеу» мағынасында)	Was macht dich	Сені не мәжбүрлейді?
finden ("Akkusativ + Infinitiv" орамында)	Ich fand ihn im Garten	Мен оны жұмыс істеп отырған жерінен таптым.

"zu" қолданылып, қолданылмайтын тұстары:

lernen, lehren, helfen етістіктерінен кейін:		
а) инфинитив "zu"- сыз қолданылады (жіктелетін етістік пен инфинитив бір – біріне жақын орналасқан):	Er lehrt den Sohn lesen.	Ол ұлын кітап оқуға үйретіп жатыр.
б) "zu" көбінесе жайылма инфинитивпен қолданылады (инфинитив жіктелетін етістіктен алыс тұрса):	Er lehrt den Sohn, alle Schwierigkeiten mutig zu überwinden.	Ол ұлын қиындыққа қасқайып қарсы тұру керектігіне үйретіп жатыр.
в) инфинитив баяндауыштан алыс тұрса "zu" қолданылады:	Er hat schon früh gelernt, sein Geld zu verdienen.	Ол өз ақшасын ерте тауып үйренді.
инфинитивбастауыш ролінде (сөйлемнің басында тұрса):		

а) жалаң инфинитив:	Lesen ist nützlich. (Бірақ: Es ist nützlich, zu lesen.)	Оқу пайдалы.
б) жайылма инфинитив:	Viel zu lesen ist nützlich.	Көп оқу пайдалы.

Инфинитив орамдары

„um ... zu + Infinitiv“, „statt...zu + Infinitiv“, „ohne ... zu + Infinitiv“

um ... zu + Infinitiv бірнәрсе үшін : (для того) чтобы + инфинитив	Er hat den Text zweimal gelesen, um ihn besser zu verstehen. Um gesund zu bleiben, muss man Sport treiben.	Ол мәтінді жақсырақ түсіну үшін, оны екі рет оқыды. Денің сау болу үшін спортпен шұғылдану керек.
(an)statt... zu + Infinitiv бірнәрсенің орнына: (вместо того, чтобы + инфинитив)	Anstatt mit der U-Bahn zu fahren, nahmen wir ein Taxi.	Метромен барудың орнына біз таксимен келдік.
ohne ... zu + Infinitiv етістікті жоққа шығару :		
Infinitiv I: бір нәрсені істеместен	Er übersetzt den Text, ohne das Wörterbuch zu benutzen.	Ол мәтінді сөздікті қолданбай – ақ аударды.
Infinitiv II: бір нәрсені істеместен	Er geht zur Prüfung, ohne sich darauf vorbereitet zu haben.	Ол дайындалмай – ақ емтихан тапсыруға барды.

Әлді және аралас етістіктердің үш формаларының кестесі

Infinitiv	IndikativPräsens	IndikativPräteritum	KonjunktivPräteritum	Imperativ	Partizip II	Аудармасы:
backen	backe, bäckst, bäckt [backst, backt]	buk, ~(e)st, [backte, -st]	büke [backte]	back(e)	gebacken	пісіру
bedingen	beding 1 e, -st, ~t	bedingte [bedang]	bedingte	beding(e)	bedingt [bedungen]	шарттау
befehlen	befehle, befiehlst, befiehlt	befahl	beföhle [кейдеbefähle]	befiehl	befohlen	бұйрық беру
beginnen	beginn 1 e, -st, ~t	begann	begönne [begänne]	beginn(e)	begonnen	бастау
beißen	beiße, ~(es)t, -t	biß, bissest	bisse	beiß(e)	gebissen	тістеу
bergen	berge, birgst, birgt	barg	bürge [böрге]	birg	geborgen	тығу
bersten	berste, birst, birst {кейдеberstest, berstet]	barst, -est [borst, -est] и berstete, -est]	börste [börste]	birste	borsten	сыну
bewegen	beweg 1 e, -st, ~t	bewegte, -st [bewog, -st]	bewöge	beweg(e)	bewegt [bewogen]	қозғау
biegen	bieg 1 e, -st, ~t	bog	böge	bieg(e)	gebogen	ию
bieten	biet 1 e, ~(e)st,	bot, ~(e)st	böte	biet(e)	geboden	ұсыну

	-et			[beut]		
binden	bind 1 1 e, -est, -et	band, ~(e)st	bände	bind(e)	gebunden	байлау, жымдастыру
bitten	bitt 1 1 e, -est, -et	bat, ~(e)st	bäte	bitte	gebeten	сұрау
blasen	blase, bläs(es)t, bläst	blies, -est	bliese	blas(e)	geblasen	үрлеу
bleiben	bleib 1 1 e, -st, ~t	blieb, ~(e)st	bliebe	bleib(e)	geblieben	қалу
bleichen	bleich 1 e, -st, ~t	bleichte [blich]	bleichte [bliche]	bleich(e)	gebleicht [gebliche n]	өңін кетіру
braten	brate, brätst, brät	briet, ~(e)st	briete	brat(e)	gebraten	қуыру
brechen	breche, brichst, bricht	brach [-a:-]	bräche	brich	gebroche n	сындыру
brennen	brenn 1 1 e, -st, ~t	brannte	brennte	brenne	gebrannt	жағу
bringen	bring 1 e, -st, - t	brachte	brächte	bring(e)	gebracht	әкелу
denken	denk 1 e, -st, ~t	dachte	dächte	denk(e)	gedacht	ойлау
dingen	ding 1 e, -st, -t	dang	ding(e)te	ding(e)	gedungen	жалдау
dringen	dringe, ~st, ~t	drang, ~(e)st	dränge	dring(e)	gedrunge n	кіру, ену
dürfen	darf, ~st, ~; dürfen	durfte	dürfte	—	gedurft	рұқсаты болу

empfehlen	empfehle, empfiehlst, empfiehlt	empfahl	empföhle [empfähle]	empfiehl	empfohle n	ұсыну
erlöschen	erlösche, erlisch(e)st, erlischt	erlosch, ~(e)st	erlösche	erlisch	erloschen	өшу
erschallen	erschall e, ~st, ~t	erschallte [erscholl]	erschallte [erschölle]	Erschall (e)	erschallt [erscholle n]	шығу (звучать)
erschrecken	erschrecke, erschrickst, erschrickt	erschrak, ~(e)st	erschräke	erschrick	erschrock en	қорқыту
erwägen	erwäg 1 e, ~st, ~t	erwog, ~(e)st	erwöge	erwäg(e)	erwogen	ойласты ру
essen	esse, issest [ißt], ißt	aß, -est	äße	iß	gegessen	бап
fahren	fahre, fährst, fährt	fuhr, ~(e)st	führe	fahr(e)	gefahren	көлікпен жүру
fallen	falle, fällst, fällt	fiel	fiele	fall(e)	gefallen	құлау
fangen	fange, fängst, fängt	fing	finge	fang(e)	gefangen	ұстау
fechten	. fechte, fichtst, fichtf	ocht, ~(e)st	föchte	ficht	gefochten	қылышта су
finden	find 1 1 e, -est, -et	fand, ~(e)st	fönde	find(e)	gefunden	табу
flechten	flechte, flichtst, flicht	flocht, -est	flöchte	flicht	geflochte n	тоқу

fliegen	flieg 1 1 e, -st, ~t [fleugst, fleugt]	flog, ~(e)st	flöge	flieg(e) [fleug]	geflogen	ұшу
fliehen	flieh 1 1 e, -st, ~t [fleuchst, fleucht]	floh, ~(e)st	flöhe	flieh(e) {fleuch}	geflohen	қауу
fließen	fließ 1 1 e, ~(es)t, ~t [fleußt, fleußt]	floß, flössest	flösse	fließ(e) [fleuß]	geflossen	ару
fressen	fresse, frissest [frißt], frißt	fraß, -est	fräße	friß	gefressen	тамақ ішу
frieren	frier 1 e, -st, ~t	fror	fröre	frier(e)	gefroren	тоңу
geben	gebe, gibst, gibt	gab	gäbe	gib	gegeben	беру
gedeihen	gedeih e, ~st, -t	gedieh	gediehe	gedeih(e)	gediehen	даму
gehen	geh 1 1 e, -st, -t	ging	ginge	geh(e)	gegangen	жүру, бару
gelingen	(es) gelingt	es gelang	es gelänge	geling(e)	gelungen	қолынан келу
gelten	gelte, giltst, gilt	galt, ~(e)st	gölte [gälte]	gilt	gegolten	күші болу
genesen	genes 1 1 e, ~(es)t, ~t	genas, -est	genäse	genes(e)	genesen	ауруына н айығу
genießen	genieß 1 1 e, ~(es)t, ~t	genoß, genüßsest	genösse	genieß(e)	genossen	рахат тану
geschehen	(es) geschieht	(es)	(es)	—	geschehe	болу, өту

		geschah	geschähe		n	
gewinnen	gewinn 1 1 e, - st, ~t	gewann, ~(e)st	gewönne [gewänne]	gewinn (e)	gewonne n	ұту
gießen	gieß 1 1 e, ~(es)t, ~t	goß, gössest	gösse	gieß(e)	gegossen	қю
gleichen	gleich 1 1 e, ~(e)st, ~t	glich, ~(e)st	gliche	gleich(e)	geglichen	ұқсас болу
gleiten	gleit 1 1 e, -est, -et	glitt, ~(e)st	glitte	gleit(e)	geglitten	сырғанау
glimmen	glimm 1 1 e, - st, ~t	glomm [glimmte]	glömme [glimmte]	glimm(e)	geglomm en [geglimm t]	шіру
graben	grabe, gräbst, gräbt	grub, ~(e)st	grübe	grab(e)	gegraben	қазу
greifen	greif 1 1 e, -st, ~t	griff, ~(e)st	griffe	greifte)	gegriffen	ұстау
haben	habe, hast [-a-], hat [-a-]; haben	hatte	hätte	hab(e) -	gehabt	бар болу
halten	halte, hältst, hält	hielt, ~(e)st	hielte	halt(e)	gehalten	ұстау
hängen [hangen] vi	hänge [hange], hängst, hängt [hängst, hangt]	hing, ~(e)st	hinge	häng(e)	gehangen	ілулі тұру
hauen	hau 1 1 e, -st, ~t	hieb [haute]	hiebe [haute]	hau(e)	gehauen	шабу
heben	heb 1 1 e, -st,	hob, ~(e)st,	höbe	heb(e)	gehoben	көтеру

	~t	[hub, ~(e)st]	[hübe]			
heißen	heiß e, ~(es)t, -t	hieß, ~(es)t	hieße	heiß(e)	geheißen	аталу
helfen	helfe, hilfst, hilft	half, ~(e)st	hülfe [hälfe]	helf	geholffen	көмекте су
kennen	kenn e, ~st, - t	kannte	kennte	kenn(e)	gekannt	білу
klimmen	klimm e, ~st, -t	klomm, ~(e)st	klömme	klimm(e))	geklom men [geklim mt]	өрмелеу
klingen	kling e, ~st, ~t	klang, ~(e)st	klänge	kling(e)	geklunge n	телефон шалу
kneifen	kneif e, -st, -t	kniff	kniffe	kneif(e)	gekniffe n	жұлу
kommen	komm e, -st, ~t [kömmst, kömmt]	kam	käme	komm(e)	gekomm en	келу
können	kann, -st, ~; können	konnte	kännte	—	gekonnt	қолынан келу
kriechen	kriech e, - st, ~t	kroch	kröche	kriech(e)	gekroche n	еңбекте у
laden	lade, lädst, lädt	lud, ~(e)st	lüde	lad(e)	geladen	тиеу
lassen	lasse, lassest [läßt], läßt	ließ, -est	ließe	laß/[кейθ elasse]	gelassen	бірнәрсе істеуге рұқсат

						ету
laufen	laufe, läufst, läuft	lief, ~(e)st	liefe	laufte)	gelaufen	жүгіру, қашу
leiden	leid e, -est, -et	litt, ~(e)st	litte	leid(e)	gelitten	азап шегу
leihen	leih e, -st, ~t	lieh, ~(e)st	liehe	leih(e)	geliehen	сұрап алу
lesen	lese, lies(es)t, liest	las, -est	läse	lies	gelesen	оқу
liegen	lieg e, -st, ~t	lag	läge	lieg(e)	gelegen	жату
lügen	lüg e, -st, -t	log, ~(e)st	löge	lüg(e)	gelogen	өтірік айту
mahlen	mahl e, -st, ~t	mahlte, -st	mahlte	mahle	gemahle n	егін бастыру
meiden	meid e, -est, -et	mied, ~(e)st	miede	meid(e)	gemiede n	қашқақтау
melken	melk e, -st, ~t [кейдемilkst, milkt]	melkte [кейдемolk]	mölke [melkte]	melk(e) [кейдемilk]	gemelkt [gemolk en]	сауу
messen	messe, missest [mißt], mißt	maß, -est	mäße	miß	gemesse n	өлшеу
mißlingen	(es) mißlingt	(es) mißlang	(es) mißläng e	—	mißlung en	қолынан келмеу
mögen	mag, -st, -; mögen	mochte	möchte	—	gemocht	ұнау
müssen	muß, -t, ~;	mußte	müßte	müsse	gemußt	тиісті

	müssen, müßt [müsset], müssen					
nehmen	nehme, nimmst, nimmt	nahm, ~(e)st	nähme	nimm	genomm en	алу
nennen	nenn e, ~st, ~t	nannte	nennte	nenn(e)	genannt	атау
pfeifen	pfeif e, -st, ~t	pfiff, ~(e)st	pfiffe	pfeif(e)	gepfiffen	ысқыру
pflegen	pfleg e, -st, -t	pflegte, - st [pflog, ~(e)st]	pflegte [pflöge]	pfleg(e)	gepflegt [gepflog en]	күтімме н қарау,
preisen	preis e, ~(es)t, ~t	pries, -est	priese	preis(e)	gepriese n	мадақта у
quellen	quelle, quillst, quillt	quoll [quellte]	quolle	quill [quelle]	gequolle n	ағу
raten	rate, rätst, rät	riet, ~(e)st	riete	rat(e)	geraten	кеңес беру
reiben	reib e, ~st, ~t	rieb, ~(e)st	riebe	reib(e)	gerieben	ысқылау
reihen	reih e, ~st, ~t	reih(e) [rieh]	reih(e)	reih(e)	gereiht[g eriehen]	қатарға қою
reißen	reiß e, ~(es)t, ~t	riß, risset	risse	reiß(e)	gerissen	жұлу
reiten	reit e, ~(e)st, -et	ritt, ~(e)st	ritte	reit(e)	geritten	атпен жүру
rennen	renn e, ~st,	rannte	rennte	renn(e)	gerannt	ызғыту

	~t					
riechen	riech e, ~st, ~t	roch	röche	riech(e)	gerochen	иісі аңку
riiigmi	ring le, ~st, ~t	rang	ränge	ring(e)	gerunge n	күресу
rinnen	rinn e, -st, ~t	rann, ~(e)st	ranne [rönne]	rinn(e)	geronne n	ағу
rufen	ruf e, -st, ~t	rief, ~(e)st	riefe	ruf(e)	gerufen	шақыру
salzen	salz e, ~(es)t, ~t	salzt e, - est, ~e	salzte	salz(e)	gesalze n [gesalz t]	тұздау
saugen	saug e, -st, ~t	sog, ~(e)st [saugte, - st]	söge	saug(e)	gesogen [gesaugt]	copy
schaffen	schaff e, -st, ~t	schuf, ~(e)st [schaffte, - st]	schüfe [schaffte]	schaffte)	geschaff en [geschaf ft]	кұру
schallen	schall e, ~st, ~t	schallte [scholl]	schallete [schölle]	schall(e)	gescholl en [geschall t]	естілу
scheinen	schein e, -st, ~t	schien, ~(e)st	schiene	schein(e)	geschien en	жарқыра у
schelten	schelte, schiltst, schilt	schalt, ~(e)st	schölte [schälte]	schilt	gescholt en	ұрсу
scheren	schere, -st, ~t	schor,	schüre	scher(e)	geschore	кесу

	[schierst, schiert]	~(e)st [scherte, - st]	[scherte]		n [geschert]	
scheren (sich)	schere, -st, ~t [schierst, schiert]	scherte	scherte	scher(e)	geschert	мазасыз дану
schieben	schieb e, -st, ~t	schob, ~(e)st	schöbe	schieb(e)	geschob en	қозғау
schießen	schieß e, ~(es)t, ~t	schoß, schässest	schösse	schieß(e)	geschoss en	ату
schinden	schind e, - est, -et	schund, ~(e)st	schъnde	schind(e)	geschun den	аршу
schlafen	schlafe, schläfst, schläft	schliefe, ~(e)st	schliefe	schlaf(e)	geschlaf en	ұйықтау
schlagen	schlage, schlägst, schlägt	schlug, ~(e)st	schlüge	schlag(e)	geschlag en	ұру
schleichen	schleich e, -st, ~t	schlich, ~(e)st	schliche	schleich(e)	geschlic hen	ұрланып кіру
schleifen	schleif e, -st, ~t	schliff, - (e)st	schliffe	schleifte)	geschliff en	қайра у
schließen	schließe e, ~(es)t, ~t [schleußt, schleußt]	schloß, schlössest	schlösse	schließe(e) [schleuß]	geschlos sen	жабу
schlingen	schling e, -st, ~t	schlang, ~(e)st	schlänge	schling(e)	geschlun gen	құшақта п алу

schmeißen	schmeiß e, ~(es)t, -t	schmiß, schmissest	schmissee	schmeiß(e)	geschmissen	лақтыру
schmelzen vi	schmelze, schmilz(es)t, schmilzt	schmolz, ~(es)t	schmölze	schmilzge	schmolzen	еру
schmelzen vt	schmelze, schmilz(es)t, schmilzt [schmelzt, schmelzt]	schmolz, ~(es)t [schmelzte , -st]	schmölze [schmelzte]	schmilz [schmelz(e)]	geschmolzen [geschmolzt]	епіру
schneiden	schneid e, - est, -et	schnitt, ~(e)st	schnitte	schneide	geschnitten	кеcy
schrecken	schrecke, schrickst, schrickt [schreckst, schreckt]	schrak, ~(e)st [schreckte , -st]	schräke [schreckte]	schrick [schreck(e)]	geschreckt	қорқыту
schreiben	schreib e, - st, ~t	schrieb, ~(e)st	schriebe	schreib(e)	geschrieben	жазу
schreien	schrei e, -st, -t	schrie; schrie(e)n	schriee	schrei(e)	geschrie(e)n	айқайлау
schreiten	schreit e, - est, -et	schritt, ~(e)st	schritte	schreit(e)	geschritten	адымдап жүру
schweigen	schweig e, - st, ~t	schwiege, ~(e)st	schwiege	schweig(e)	geschwiegen	үндемеу
schwellen	schwelle, schwillst, schwillt	schwoll, ~(e)st [schwellte]	schwölle [schwellte]	<i>редко</i> schwill [schwell]	geschwollen [geschwollen]	ісіп кету

	[schwellst, schwellt]	, -st]		e]	ellt]	
schwimmen	schwimm e, -st, ~t	schwamm, ~(e)st	schwömme [schwämme]	schwimm(e)	geschwommen	жүзу
schwinden	schwind] e, -est, -et	schwand, ~(e)st	schwände	schwind(e)	geschwunden	азаю, жоқ болу
schwingen	schwing e, -st, ~t	schwang, ~(e)st	schwänge	schwing(e)	geschwungen	қол бұлау
schwören	Schwör e, -st, ~t	schwur, ~(e)st, [schwor ~ (e)st]	schwüre [schwöre]	schwör(e)	geschworen	ант ету
sehen	sehe, siehst, sieht	sah, -st	sähe	sieh(e)	gesehen	көру
sein	bin, bist, ist; sind, seid, sind; Konj Präs. sei, sei(e)st, sei; seien, seiet, seien	war, -st; ihr wart [wäret]	wäre, wär(e)st; ihr wär(e)t	sei, seid	gewesen	болу (БЫТЬ)
senden	send e, -est, -et	sandte, -st [sendete, -st]	sendete	send(e)	gesandt [gesendet]	жіберу
sieden	sied e, -est, -et	sott, -	sötte	sied(e)	gesotten	қайнату

	et	est[siedete , -st]	[siedete]		[gesiedet]	
singen	sing e, -st, ~t	sang, ~(e)st	sänge	sing(e)	gesunge n	ән салу
sinken	sink e, ~(e)st, ~t	sank, ~(e)st	sänke	sink(e)	gesunke n	кұлау
sinnen	sinn e, ~st, ~t	sann, ~(e)st	sänne [sonne]	sinn(e)	gesonne n	бірнәрсе ні ойлау
sitzen	sitz e, ~(es)t, ~t	saß, ~(es)t	säße	sitz(e)	gesessen	отыру
sollen	soll, ~st, -	sollte	sollte		gesollt	міндетті болу
spalten	spalt e, -est, -et	spaltete	spaltete	.-palte	gespalte n [gespalte t]	жару
speien	spei e, -st, -t	spie; spie(e)n	spiee	spei(e)	gespie(e) n	түкіру
spinnen	spinn e, -st, ~t	spann, ~(e)st	spönne [spönne]	spinn(e)	gesponn en	жіп иіру
spleißen	spleiß e, ~t, ~t	spliß, splissest	splisse	spleiß(e)	gesplisse n	жару
sprechen	spreche, sprichst, spricht	sprach [- a:-], ~(e)st	spräche [-E:-]	sprich	gesproch en	айту
sprießen	sprieß e, ~(es)t, ~t	sproß, sprossest	sprösse	sprieß(e)	gespross en	өсіп шығу
springen	spring e, -st,	sprang,	spränge	spring(e)	gesprung	секіру

	~t	~(e)st			en	
stechen	steche, stichst, sticht	stach [-a:-], ~(e)st	stäche [- E:-]	stichge	stochen	жапу
stecken	steck e, -st, ~t	stak, ~(e)st [steckte, - st]	stäke [steckte]	steck(e)	gesteckt	кою
stehen	steh e, -st, ~t	stand, ~(e)st [stund, - est]	stände [stünde]	steh(e)	gestande n	тұру
stehlen	stehle, stiehlst, stiehlt	stahl	stöhle [stähle]	stiehl	gestohle n	ұрлау
steigen	steig e, -st, ~t	stieg, ~(e)st	stiege	steig(e)	gestiege n	биікке шығу
sterben	sterbe, stirbst, stirbt	starb	stürbe	stirb	gestorbe n	өлу
stieben	stieb e, -st, ~t	stob, ~(e)st [stiebte, - st]	stübe [stiebte]	stieb(e)	gestoben [gestiebt]	түтін шығу
stinken	stink e, -st, ~t	stank, ~(e)st	stänke	stink(e)	gestunke n	иістену
stoßen	stoße, stöß(es)t, stößt	stieß, -est	stieße	stoß(e)	gestoßen	итеру
streichen	streich e, -st,	strich,	striche	streich(e)	gestriche	жағу

	~t	~(e)st		)	n	
streiten	streit e, -est, -et	stritt, ~(e)st	stritte	streit(e)	gestritte n	сөз таласты ру
tragen	trage, trägst, trägt	trug	trüge	trag(e)	getragen	алып жүру, кию
treffen	treffe, triffst, trifft	traf, ~(e)st	träfe	triff	getroffen	кездесті ру
treiben	treib e, -st, ~t	trieb, -st	triebe	treib(e)	getriebe n	шұғылд ану
treten	trete, trittst, tritt	trat, ~(e)st	träte	tritt	getreten	аяқ басу
triefen	trief e, ~st, -t	troff, ~(e)st [triefte, - st]	tröffe [triefte]	trief(e)	getroffe n [getrieft]	қазу
trinken	trink e, -st, ~t	trank ~(e)st	tränke	trink(e)	getrunke n	ішу
trügen	trüg e, -st, ~t	trog, ~(e)st	tröge	trüg(e)	getrogen	алдау
tun	tue, tust, tut; tun, tut, tun	tat, ~(e)st	täte	tu(e); tut	getan	бірнәрсе істеу
verbleichen	verbleich e, -st, -t	verblich	verblich e	verbleic he	verblich en	бозару
verderben	verderbe, verdirbst, verdirbt	verdarb	Verdüb e	verdirb	verdorbe n	бұзу

vergessen	vergesse, vergissest [vergißt], vergißt	vergaß, - est	vergäße	vergiß	vergesse n	ұмыту
verlieren	verlier e, -st, ~t	verlor	verliere	verlier(e)	verloren	жоғалту
verzeihen	verzeih e, ~st, ~t	verzieh, ~(e)st	verziehe	verzeih(e)	verziehe n	кешіру
wachsen	wachse, wächs(es)t, wächst	wuchs [- u:-], -est	wüchse [-y:-]	wachs(e)	gewachs en	жуу
Wägen	wäg e, -st, ~t	wog [wägte]	wöge [wäg(e)t e]	wäg(e)	gewogen [gewägt]	току
waschen	wasche, wäsch(e)st, wäscht	wusch [- u:-], -est	wüsche [-y:-]	wasch(e)	gewasch en	жуу
weben	web e, -st, ~t	webte , -st [wob, ~(e)st]	webte [wöbe]	web(e)	gewebt [gewobe n]	току
weisen	weis e, ~(es)t, ~t	wies, -est	wiese	weis(e)	gewiese n	көрсету
wenden	wend e, -est, -et	wandte [wendete]	wendete	wende	gewandt [gewend et]	бұру
werben	werbe, wirbst, wirbt	warb	würbe	wirb	geworbe n	жарнама лау
werden	werde, wirst, wird	wurde [ward]	würde	werd(e)	geworde n [worden]	болу
werfen	werfe, wirfst,	warf,	würfe	wirf	geworfe	тастау

	wirft	~(e)st			n	
wiegen	wieg e, ~st, -t	wog	wöge	wieg(e)	gewogen	өлшеу
winden	wind le, -est, -et	wand, ~ (e)st	wände	wind(e)	gewunden	опай
winken	wink e, -st, ~t	winkte	winkte	winke	gewinkt gewunke n]	қол бұлғау
wissen	weiß, ~t, ~ wissen, wißt, wissen	wußte	wüßte	wisse	gewuß	білу
wollen	will, -st, ~; wollen	wollte	wollte	wolle	gewollt	бірнәрсе ні істерісі келу
wringen	wring le, -st, ~t	wrang, ~ (e)st	wränge	wring(e)	gewrung en	сығу
zeihen	zeih e, -st, ~t	zieh, ~ (e)st [редко zeihite, -st]	ziehe	zeih(e)'	geziehen	кінәлау
ziehen	zieh le, -st, ~t [zeuchst, zeucht]	zog, ~ (e)st	zöge	zieh(e) [zeuch]	gezogen	тарту
zwingen	zwing le, -st, ~t	zwang, ~ (e)st	zwänge	zwing	gezwung en	күштеу

САН ЕСІМ

(DAS NUMERALE, DAS ZAHLWORT)

Сан есім есімдер тобына жататын сөз табы. Мағынасы және морфологиялық сипаты жағынан сан есімнің құрамы әркелі болып келеді. Олардың кейбіреулері сын есім нұсқасымен түрленіп, сын есімше қолданылады, енді біреулері зат есім немесе есімдік, тағы біреулері үстеу тәріздес болады. Осыған байланысты кейбір авторлар сан есімді өз алдына жеке сөз табы деп санамайды.

Дегенмен сан есімге жататын сөздердің өзіне тән ортақ мағынасы бар. Ол — сан-мөлшер мағынасы. Бұл мағынаны зат есімнің сан-мөлшер категориясы да көрсете алады. Бірақ, ол нақты санды, оның орналасу тәртібін, санның бөлшектерін дәл атай алмайды. Бұл ұғымдарды сан есімге жататын арнаулы сөздер ғана айқын көрсете алады.

Сан есімдер мағынасына және қолданылу тәсіліне қарай бірнеше топқа бөлінеді. Олардың бастылары:

1. Есептік сан есімдер (**die Grundzahlwörter, die Kardinalia**);
2. Реттік сан есімдер (**die Ordnungszahlwörter, die Ordinalia**).

0	null	21	einundzwanzig
1	eins	22	zweiundzwanzig
2	zwei	30	dreißig
3	drei	40	vierzig
4	vier	50	fünfzig
5	fünf	60	sechzig
6	sechs	70	siebzig
7	sieben	80	achtzig
8	acht	90	neunzig
9	neun	100	(ein) hundert
10	zehn	101	(ein) hundertheins
11	elf	200	zweihundert
12	zwölf	300	dreihundert
13	dreizehn	1000	(ein) tausend
14	vierzehn	1001	(ein) tausendeins
15	fünfzehn	2000	zweitausend
16	sechzehn	3000	dreitausend
17	siebzehn	1000000	eine Million
18	achtzehn	2000000	zwei Millionen
19	neunzehn	1000000000	eine Milliarde
20	zwanzig	2000000000	zwei Milliarden

Күрделі сан есімдердің цифр түрінде бейнеленуі неміс және қазақ тілінде бірдей. Бірақ олардың айтылу немесе жазылу тәртібі әр тілде әр басқа болып келеді.

Біріншіден, zwanzig-тен бастап неміс тілінде бірлік саны мен ондық саны өзара **und** шылауы арқылы қосылып тұрады. Қазақ тіліндегі мұндай сандарда «және» жалғаулығы қолданылмайды: fünfunddreißig (отыз бес).

Екіншіден, күрделі сандар неміс тілінде die Million-ға дейін тұтас бірігіп жазылса, қазақ тілінде олардың әрбір компоненті өз алдына жеке сөз түрінде бөлек жазылады: *hunderteinundzwanzig* — жүз жиырма бір.

Үшіншіден, қазақ тілінде жүзге дейінгі күрделі сандар ондық санынан басталып бірлік санымен аяқталып отырса, неміс тілінде күрделі сандар бөлшектерінің тізбектелу тәртібі өзгешелеу. Мұнда *hundert* санына дейінгі күрделі санның, бірінші бөлшегі болып бірлік сандар (*die Einerzahlen, die Einer*), екінші бөлігі болып ондық сандар (*die Zehnerzahlen, die Zehner*) орналасады: *dreizehn* (он үш), *neunzehn* (он тоғыз), *fünfundachtzig* (сексен бес), *neunundneunzig* (тоқсан тоғыз).

Hundert-тен бастап күрделі сан есімнің бірінші бөлігі болып *hundert*-ке қатысты бірлік саны, екінші бөлігі болып *hundert*, әрі қарай жоғарыда аталған тәртіп сақталып қалады. Мысалы: *(ein)hundertneunundneunzig* (бір жүз тоқсан тоғыз), *neunhundertneunundneunzig* (тоғыз жүз тоқсан тоғыз), *hunderteins* (жүз бір), *tausendeins* (мыңбір).

Осы тәртіптің негізінде 999999 саны былай жазылады: *neunhundertneunundneunzigtausendneunhundertneunundneun*. *Die Million* сөзі — сандық мағынасы бар зат есім. Сондықтан бұл сөз басқа сан есімдермен бірікпей, жеке тұрып қолданылады: *zwei Millionen dreitausendvierhundertachtunddreißig* (екі миллион үш мың төрт жүз отыз сегіз), *siebzehn Millionen zweiundfünzigtausend* (он жеті миллион елу екі мың).

Die Milliarde, die Billion, die Billiarde, die Trillion сөздері де зат есімдер. *Hundert, tausend* сан есімдері субстантивтене алады, олар нойтрум түрінде қолданылады: *das Hundert, das Tausend*.

657	<i>sechshundertsiebenundfünfzig</i>
9 482	<i>neuntausendvierhundertzweiundachtzig</i>
253 891	<i>zweäundertdreiundfünzigtausendachthundertein undneunzig</i>

13 870 500	dreizehn Millionen achthundertsiebzigtausendfünf hundert
------------	--

Даталар

1982	neunzehnhundertzweiundachtzig
2005	zweitausendfünf

Уақыт

	Ресми аталуы	Ауызекі сөйлеуде
1.00 Uhr	Es ist ein Uhr.	Es ist eins.
14.00 Uhr	Es ist vierzehn Uhr.	Es ist zwei (Uhr).
8.05 Uhr	acht Uhr fünf Minuten (acht Uhr fünf)	fünf (Minuten) nach acht
8.50 Uhr	acht Uhr fünfzig	zehn vor neun
8.30 Uhr	acht Uhr dreißig	halb neun
8.25 Uhr	acht Uhr fünfundzwanzig	fünf vor halb neun
8.15 Uhr	acht Uhr fünfzehn	viertel neun / viertel nach acht

Арифметикалық есептер

$2 + 6 = 8$	zwei plus sechs ist (gleich) acht
$14 - 3 = 11$	vierzehn minus drei ist (gleich) elf
$5 \times 3 = 15$	fünf mal drei ist (gleich) fünfzehn / fünf multipliziert mit drei ist fünfzehn
$24 : 4 = 6$	vierundzwanzig (geteilt / dividiert) durch vier ist (gleich) sechs

Бөлшектік сан есімдер

Бөлшек сандарды білдіретін зат есімдер мен сын есімдер. Бұл сөздер есептік сан есімнің түбіріне— **tel(19-ға дейін),— stel (20-дан бастап)** суффикстерін жалғау арқылы жасалады. Бөлшек санды

атайтын зат есімдер нойтрумға жатады. Мысалы: ein Drittel 1/3; drei Fünftel (fünftel) = $\frac{3}{5}$; sechs Siebtel (siebtel) = $\frac{6}{7}$; acht Hundertzweitel = $\frac{8}{102}$; zwölf Zwanzigstel (zwanzigstel) = $\frac{12}{20}$; ein Hundertstel = $\frac{1}{100}$; ein Achtel vom Zentner, ein achtel Zentner.

Зат есімдер бөлшек санды жеке сандық ұғым ретінде атаса, сын есім бөлшек санды бір затпен, әдетте өлшем атауымен байланыстырып, демек, бір зат есіммен тіркесіп атайды. Мысалы: Der Mond ist im letzten Viertel. Ich bedurfte nur eines Drittels der Masse. Das Spiel wurde in einer fünftel Sekunde entschieden. Er will das in einer dreiviertel (drei viertel) Stunde machen.

Енді кейбір бөлшек сандардың оқылу тәртібіне назар аударайық: 3 1/4 Stunden = drei einviertel Stunden; $4\frac{2}{5}$ Kilogramm = vier zweifünftel Kilogramm; 4,2 m = vier Komma zwei Meter; $\frac{1}{2}$ Kilo = ein halbes Kilo; 1 1/2 Kilo = ein einhalb (anderthalb) Kilo; 4,20 m = vier Meter zwanzig (Zentimeter); 3,10 M = drei Mark zehn (Pfennige).

Кейбір жағдайда бөлшек сан мағыналы зат есім мен өлшем мағыналы зат есім бірігін күрделі сөз ретінде қолданылады: ein Achtelliter Milch, eine Viertelstunde, drei Zehntelgramm Platin

	zwei fünftel (Kilo)
4/21	vier einundzwanzigstel (Meter)
3 4/5	drei vierfünftel (Liter)
Анықтамаға сәйкес емес құралады:	
1 1/2	eineinhalb / anderthalb (Kilo)
2 1/2	zweieinhalb (Kilo)
2/3	zwei drittel (Stunden)

Ондық бөлшектер

Ондық бөлшектер келесі түрде оқытылады:

0,7 т	null Komma sieben Meter
-------	-------------------------

2,75 km	zwei Komma sieben fünf (немесе: zwei Komma fünfundsiebzig) Kilometer

Реттік сан есімдер

Реттік сан есімдер заттардың санын емес, олардың орналасу ретін, қайсысы қайсысынан кейін тұрғанын көрсетеді. Сонымен қатар сан есімнің бұл түрі бір топ заттардың ішінен біреуін даралап көрсету үшін де қолданылады. Мысалы: der erste Kosmonaut, Peter der Erste, Heinrich der Vierte, der neunte Mai.

Реттік санесімдер der (das, die) wievielte? (нешінші)деген сұраққа жауап береді. Олар заттарды бір-бірілеп, даралап қана анықтайтын болғандықтан тек жекеше түрде қолданылады. Тағы бір есте болатын жәйт, реттік сан арқылы анықталатын зат әрдайым белгілі болып келеді, өйткені заттардың орналасу тізбегінде әр реттік сан бір ғана «орынды» атайды. Осыған байланысты реттік сан есіммен тұрған зат есім әрдайым белгілілік артиклімен қолданылады.

Реттік сан есімдер есептік сан есімге **t, st** суффикстерін жалғау арқылы жасалады. **2-ден 19-ға дейінгі реттік сандар t-суффиксімен, ал 20-дан» жоғары қарай — st суффиксімен түрленеді:** der zweite, ,der neunzehnte, der zwanzigste, der tausendste, der millionste, der milliardste Teil

der 2. Tag	der zweite Tag
das 10. Buch	das zehnte Buch
der 21. Oktober	der einundzwanzigste Oktober

Ерекше тәсілмен жасалатын реттік сандар: der erste, der dritte, der achte (болуға екеуінің біреуі ғана тұрады), der siebte (der siebente).

Реттік сан есім сын есім сияқты септеледі. Белгілілік артиклінен кейін тұрғандықтан, ол әлаз түрде септеледі, сөйлемде анықтауыш және есім баяндауыш қызметін атқарады. Мысалы: Der zwanzigste Mai ist sein Geburtstag. Er war beim Wettkampf der dritte.

Кейде анықтайтын зат есім қолданылмай түсіп қалып, реттік сан есім заттық, мағынаны өзі білдіруі мүмкін. Мұндай жағдайда реттік сан есім зат есімше қолданылады. Мысалы: Er ist der Erste in der Klasse. Morgen ist der Zwanzigste. Am Achten ist eine Feier.

Реттік мағына кейбір жағдайда есептік сан есім арқылы берілуі де мүмкін: Das zweite Kapitel—Kapitel zwei; Raum zwei; Lektion ,drei. Бұл жағдайда қолданылатын есептік сан есімдер анықтайтын зат есімнен кейін тұрады.

Цифрмен жазылған реттік сан есімдерден соң нүкте қойылады: der 5. Band — der fünfte Band; der 12. Teil — der zwölfte Teil.

Реттік сан есімдер сын есімдер сияқты септеледі: Heute ist der neunte September. — Бүгін тоғызыншы қыркүйек.

Ich wurde am 09.03.1982 (neunten dritten neunzehnhundertzweiundachtzig) geboren. — Мен 1982 жылы 9 наурызда дүниеге келдім.

Шылаулар

Шылау да предлог сияқты көмекші сөздерге жатады да, байланыстырушы қызмет атқарады. Шылау жай сөйлемнің, құрамында бірыңғай мүшелер, құрмалас сөйлем құрамында бөлшек сөйлемдерді бір-бірімен байланыстыру үшін қолданылады.

Шылау предлогтан мынадай қасиеттері арқылы ажыратылады:

1. Предлог жеке сөздерді ғана байланыстырса, шылау сонымен қатар құрмалас сөйлемдердің сыңарларын да байланыстырады.

2. Предлог сөйлем мүшесінің құрамына еніп тұрса, шылау сөйлем мүшесінен тысқары тұрады.

3. Предлог белгілі бір септік формасын меңгерсе, шылауда мұндай мүмкіншілік жоқ.

Жалпы байланыстыру ерекшеліктеріне қарай шылаулар салаластырушы (koordinierende Konjunktionen) және сабақтастырушы (subordinierende Konjunktionen) болып екі топқа бөлінеді.

Саластырушы шылаулар

und — және aber — бірақ

oder - немесе denn — себебі

nicht... sondern — тек қана емес (не только, а...)

Салаластырушы шылаулар жай сөйлемнің бірінғай мүшелерін, салалас құрмалас сөйлемнің бөлшек сөйлемдерін және сабақтас құрмалас сөйлемнің бірінғай бағыныңқы сөйлемдерін бір-бірімен байланыстыру үшін қолданылады. Мысалы: Es duftete nach Erde, Wald und Wasser. Es wurde uns bald langweilig, und wir begannen zu frieren. Er wußte, daß er die Diplomprüfung gut bestanden hatte und daß er eine Aspirantur aufnehmen konnte. Салаластырушы шылаулар арқылы байланысқан мүшелер грамматикалық тұрғыдан бір-біріне бағынбай, тең деңгейлі болып келеді.

Сабақтастырушы шылаулар тек қана сабақтас құрмалас сөйлемнің құрамында қолданылып, бағыныңқы сөйлемді басыңқы сөйлеммен байланыстырып тұрады. Шылаулардың бұл тобы грамматикалық тұрғыдан бағыныңқылық мағынасын білдіреді. Мысалы: Die Tatsache, daß er kommt, freut mich. Bis der Regen aufhört, bleibst du hier.

Қосарланған шылаулар

Сөз құрамы жағынан шылаулар жалаң және қосарланған түрде қолданыла алады. Қосарланған шылауға жататындары: **entweder... oder, je... desto (umso), weder... noch, sowohl... als auch, teils... teils, einerseits... andererseits, halb-halb, nicht nur... sondern auch, bald-bald.** Шылаулар сонымен қатар қабаттасып та қолданылады. Мысалы: als ob, als wenn, wie wenn, so daß, als daß, ohne daß, und zwar.

Und шылауы көп мағыналы болғандықтан басқа шылаулармен қабаттаса қолданылып, оларға ерекше мағыналық реңк беріп тұрады: und auch, und zudem, und dazu, und da, und so, und doch, und dennoch, und darum, und deshalb, und deswegen, und zwar, und somit

weder... noch — жоққа шығару (ни...ни ...)

sowohl... als auch — сияқты .. (как ..., так и ...)

sowohl... wie — сияқты ... (как так и ...)

nicht nur... sondern auch — тек қана ... емес (не только ... но и ...)

entweder ... oder — немесе...немесе ...

bald ...bald — бірде олай , бірде бұлай (то..., то...)

teils ... teils — бірде олай, бірде бұлай (частично ... частично ...)

Шылаулы сөздер

Шылаулар сөз бен сөзді немесе сөйлем мен сөйлемді жай ғана байланыстырып қоймай, олардың арасындағы қарым-қатынастардың мағыналарын білдіреді.

Шылаулар білдіретін қатынастық мағыналардың мынадай реңктерін ажыратуға болады:

1. Ыңғайластық мағына (kopulative Bedeutung): und auch, zudem, sowie, außerdem, überdies, ferner, so* wohl... als auch, nicht nur... sondern auch. Мысалы: Sie war nicht nur im Hochsprung, sondern auch im Weetersprung Siegerin.

2.Қарсылықты мағына (adversative und konzessive Bedeutung): а) aber, allein, sondern, doch; ә) trotzdem obwohl, wenngleich, zwar, obgleich, wenn auch. Мысалы: Der Sand war weich, aber auch kalt. Wir wollten ihn besuchen, doch er war nicht zu Hause. Sie sitzen auf dem Balkon, obwohl es schon recht kühl ist. Er kam zum Unterricht, trotzdem er eine leichte Grippe hatte.

3.Талғаулықты мағына (disjunktive Bedeutung): beziehungsweise, oder, entweder... oder. Мысалы: Morgen fahren wir in die Stadt, oder wir bleiben zu Hause. Wir fahren entweder nach Berlin oder nach Leipzig.

4.Салыстырмалы мағына (komparative Bedeutung): so, ebenso, аjs, als ob, als wenn, wie wenn, wie. Мысалы: Er arbeitet anders, als du gearbeitet hast. Er schwimmt ebenso gut wie sein Bruder.

5.Себеп-салдар мағынасы (kausal-konsekutive Bedeutung): denn, ja, doch, weil, da, darum, deswegen: Er nimmt einen Schirm, denn es heute regnet. Da es heute regnet, nimmt er einen Schirm. Er nimmt einen Schirm, weil es heute regnet. Es regnet heute, deswegen nimmt er einen Schirm.

6.Мақсаттық мағына (finale Bedeutung): damit, um..zu, dazu. Мысалы: Er muß sich beeilen, damit er den Zug noch erreicht.

7.Шарттық мағына (konditionale Bedeutung): wenn, falls, sonst, andernfalls. Мысалы: Wir werden den Zug noch erreichen, wenn wir uns beeilen.

8.Шектемелі мағына (restrektive Bedeutung): (in)sofern, (in)soweit, soviel, nur daß. Мысалы:Soviel ich gehurt habe, ist er krank.

9.Бөлшектеу мағынасы (proportionale Beziehung): je-desto, je-umso, je-je. Мысалы: Je weiter er nach Süden reiste, desto (umso) wärmer war es.

10.Болымсыздық мағынасы (negierende Bedeutung): weder... noch, ohne ,daß, ohne... zu. Мысалы: Weder Baum noch Strauch, weder Blumen noch Gras haben unter dem Frost gelitten.

11.Мезгілдік мағына (temporale Bedeutung): als, bevor, bis, ehe, nachdem, seit, seitdem, sobald, solange, sooft, während, indes, unterdes. Мысалы: Während die Sonne schien, lagen wir am Strand. Nachdem wir in der Stadt angekommen waren, suchten wir uns ein Hotelzimmer.

Шылаулар да предлогтар сияқты дара мағыналы, көп мағыналы және синонимдес болып келеді. Оны шылаулардың келтірілген семантикалық сипаттамасынан байқауға болады.

Шылаулардың мағынасы қазақ тілінде негізінен жалғаулықтар арқылы беріледі.

dann — сонан кейін

deshalb, darum, deswegen — сондықтан, сол себепті

außerdem — осыдан басқа, содан басқа

trotzdem — осыған қарамастан, соған қарамастан

doch, jedoch — бірақ

also — сонымен.

Қарсылықты мағынадағы шылаулар

als	1) салыстырма лы	Салыстырм алы мағынада	Dieses Theater ist schneller gebaut worden, als alle erwartet haben	Театр бәрі күткеннен әлдеқайда тез салынды.
	2) сияқты	Салыстырм алы мағынада	Sie sieht so aus, als wäre sie krank.	Ол науқастанған адам сияқты көрінді.
	3)қашан (когда)	Мезгіл бағыныңқы лы	Als es dunkel wurde, gingen wir nach Hause	Кеш батқан кезде біз де үйге қайттық.
als dass	Чтобы	Себеп - салдар	Es ist zu spät, als dass er noch kommen	Ол келем дегенше кеш те батты.

			könnte.	
also, wenn	als	сияқты	Салыстырмалы мағынада	Er sieht so aus, als ob er drei Tage nicht geschlafen hätte (habe). Ол үш күн ұйықтамаған адамға ұқсайды.
bevor (ehe)	(= бұрын	Мезгіл бағыныңқылы	Bevor wir gehen, zahlen wir.	Біз кетпей тұрып есеп айырысамыз.
bis	Пока не	Мезгіл бағыныңқылы	Bleibe hier, bis wir kommen.	Біз келгенше осында бола тұр.
da	себебі	Себеп - салдар	Da die Vorlesung nicht stattfindet, können wir spazieren gehen.	Дәріс болмайтындықтан біз қыдыра тұрамыз.
damit	үшін	Мақсат бағыныңқылы	Sag es ihm noch einmal, damit er es nicht vergisst.	Ол ұмытып кетпес үшін оған тағы бір рет айтшы.
dass	что	бастауыш ретінде	Dass diese Arbeit sehr wichtig ist, ist klar.	Бұл жұмыстың маңызды екені түсінікті.
		Баяндауыш ретінде	Sein Problem ist, dass er immer etwas vergisst.	Үнемі ұмытшақ болғандығы оның кемшілігі.
		Толықтауыш ретінде	Sie sagt, dass die Vorlesung heute (nicht) stattfindet	Оның айтуы бойынша бүгін дәріс болмайды.
(dadurch,) dass	осыған орай	Мақсат бағыныңқылы	Er fand eine Lösung dadurch, dass er das Problem von einem anderen Standpunkt zu betrachten versuchte.	Ол жағдайды басқаша көзбен қарағандықтан шешімін тез тапты.
falls (= wenn)	егер	Шартты бағыныңқылы	Falls Sie nach Köln fahren, besuchen Sie den Kölner Dom.	Егер сіз Кельнге баратын болсаңыз, Кельн соборына барыңыз.
indem	Осыған орай	Мақсат бағыныңқылы	Er machte Fortschritte, indem er täglich trainierte.	Ол күнде дайындалғандықтан жетістікке қол жеткізді.
insofern	поскольку	шектеулік мағынасында	Die Reise war nützlich, insofern wir neue Geschäftspartner gefunden haben.	Жаңа серіктестер тапқандықтан біздің сапарымыз сәтті аяқталды.
insoferna	постольку	Шектеулік	Dieses Buch war fgr	Бұл кітапты менің

Is	поскольку	мағынасында	mich insofern interessant, als es von meinem wissenschaftlichen Betreuer geschrieben worden war.	ғылыми жетекшім жазғандықтан, ол маған өте қызықты болып көрінді.
Je desto je ... um so	чем ... тем	Салыстырмалық мағынасында	Je länger wir uns kennen, desto besser verstehen wir uns.	Біз бір-бірімізді ұзағырақ таныған сайын көбірек түсінеміз.
nachdem	кейін	Мезгіл бағыныңқы	Nachdem er die Arbeit beendet hatte, ging er nach Hause.	Жұмысын бітірген соң үйіне қайтты.
ob	ли	Толықтауыш мағыналы	Er weiß noch nicht, ob er kommen kann.	Ол келе ала ма, алмай ма әлі білмейді.
obwohl	хотя	Келісімділік мағынада	Obwohl sie viel arbeitete, fand sie immer Zeit zum Lesen.	Ол көп жұмыс істесе де, кітап оқуға әрдайым уақыт табатын.
ohne dass	без того чтобы, так что... не, однако... не	Келісімділік мағынада	Sie ging, ohne dass es jemand merkte.	Оның кетіп қалғанын ешкім байқамай қалды.
seit(dem)	Сонан бері	Мезгіл бағыныңқы	Seitdem er geheiratet hat, sehen wir ihn nicht oft.	Ол үйленгелі бері оны сирек көретін болдық.
sobald	как только	Мезгіл бағыныңқы	Sobald er kommt, frage ich ihn danach.	Ол келсе мен одан сұраймын.
solange	пока	Мезгіл бағыныңқы	Solange er an der Uni studierte, wohnte er im Studentenwohnheim.	Ол университетте оқыған жылдары жатақханада тұрды
sooft	Бір мезгілде	Мезгіл бағыныңқы	Sooft ich ihm begegne, grüßt er mich freundlich.	Мен оны көрген сайын ол менімен жайдары амандасады.
soviel	насколько	Шектеулі мағынада	Soviel ich weiß, hat er das Studium schon abgeschlossen.	Менің білуімше ол мектепті бітіріп кетті.
soweit	насколько	Шектеулі мағынада	Soweit ich informiert bin, findet heute die Vorlesung nicht statt.	Менің білуімше, дәріс бүгін болмайды.
während	Сол кезде	Мезгіл бағыныңқы	Während er in Moskau lebte, besuchte er oft Theater und Museen.	Ол Мәскеуде тұрған кезде театрлар мен музейлерге көп баратын.
weil	себебі	Себеп-салдар	Leider kann ich nicht kommen, weil ich meine Schwester zur Bahn bringen muss.	Өкінішке орай мен келе алмаймын, себебі сіңілімді вокзалға шығарып салуым керек.
wenn	1) если (=	Шартты	Ich kann dir alles	Егер өзің

	falls)	мағынада	erklären, wenn du etwas nicht verstehst.	түсінбесең, мен саған ештеңе түсіндіре алмаймын.
	2) когда (многократн о прошлом немесе в настоящем и будущем)	Мезгіл бағыныңқы	Die Kinder freuten sich, wenn der Vater kam.	Әкелері келген кезде балалар қуанып қалатын.
wenn ... auch	хотя, даже если	Келісім шартты	Wenn die Arbeit auch schwer ist, so muss sie doch heute gemacht werden.	Жұмыс қиын болса да бүгін бітуі керек.
wie	сияқты	Салыстырм алы мағынада	Er arbeitet jetzt so, wie er noch nie gearbeitet hat.	Ол қазір ешқашан мұндай жұмыс істемегендей еңбек етуде.
wobei	Осыған орай	Себеп салдар	Er hat das Referat schnell vorbereitet, wobei niemand ihm geholfen hat.	Ол рефератын тез бітірді, тіпті оған ешкім көмектескен жоқ.

Латын- грек тілдерінен енген грамматикалық терминдер, олардың немісше және қазақша мағынасы мен баламалары

1. Abstraktum, n, (lat. abstractus «weggezogen», «verallgemeinert»)- жалпылама, дерексіз)- begriffliches Substantiv—дерексіз есім.
2. Adjektiv, n, (lat. adiectivum = das /zum Substantiv/ Beigefügte /затесамге/ тіркелген) Eigenschaftswort — сын есім.
3. Adverb, n, (lat. ad + verbum = zum Verb /tretend/ = етістікке үстеме) = Umstandswort — үстеу.
4. adverbial = als Adverb gebraucht — үстеуше қолданылатын.
5. adversativ (lat. adversus = gegenüberstehend = қарама-қарсы) = entgegensetzend — қарсылықты мағына.
6. Akkusativ, m, (lat. accusare = anklagen = айыптай) = Wenfall — табыс септігі.

7. Aktionsart, f, (lat. actio = Handlung, Tätigkeit=іс-әрекет) = Geschehensart — істің өту сипаты.
8. Aktiv, n, (lat. activus = die Tätigkeit kennzeichnend = іс-әрекетті білдіретін) = Tätigkeitsform — негізгі етіс.
9. Apposition, f, (lat. appositio = das Beigefügte = тіркелген) = der Beisatz — айқындауыш.
10. Artikel, m, (lat. artikulus = Gelenk = иін) = Geschlechtswort — артикль.
11. asyndetisch (griech. a — syndetos-unverbunden =байланыспаған жалғаулықсыз).
12. Attribut, n, (lat. attributum = das Zugeteilt = арналған) = Beifügung, Gliedteil — анықтауыш.
13. attributiv = zum Attribut gehörig, beifügend — анықтауышша.
14. Dativ, m, (lat. dare — geben — беру) — wemfall — барыс септігі.
15. Deklination, f, (lat. declinatio — die Neigung, die Beugung — өзгеру) = die Beugung — септеу.
16. deklinieren (lat. deklinare — abbiegen — ию) = beugen — септеу.
17. Demonstrativpronomen, n, (lat. demonstrare — zeigen, weisen — мерзеу, сілтеу) = hinweisendes Fürwort — сілтеу есімдігі.
18. Diphthong, m, (griech. diphthongos — Zweilaut — қос дауыс) = Doppellaut — қос дауысты дыбыс.
19. direkt (lat. directo — gerade, unmittelbar — тура, тікелей) = direkte Rede — төл сөз.
20. disjunktiv (lat. disiunctus — getrennt — белектенген) = ausschließend — талғаулықты.
21. durativ (lat. durare — dauern — созылу) = dauernd — созылыңқы
22. Elativ, m, (lat. elatum — das Herausgehobene — таңдаулы) absoluter Superlativ — асырмалы шырай.

23. Ellipse, f, (griech. elleipsis — das Ausbleiben, der Mangel — толымсыз, кемістік)=Auslassungssatz — толымсыз сөйлем.
24. Femininum, n, (lat. femininus — weiblich — әйелдік) = weibliches Substantiv — фемининумдағы(женский род) зат есім.
25. final (lat. finis — Zweck—мақсат) = den Zweck bestimmend — мақсат мағыналы.
26. Finalsatz, m, = Umstandssatz des Ziels—мақсат бағыныңқылы сөйлем.
27. finite Formen (lat. finitus — bestimmt — айқын) Personalformen — етістіктің жіктелген түрі.
28. Flexion, f, (lat. flexio — Krümmung, Biegung — иілу) = Beugung— (грамматикалық өзгеру, септелу, жіктелу).
29. Futur, n (lat. futurum — Zukunft — болашақ); 1. Futur — келер шақтың 1—формасы. 2. Futur келер шақтың 2— формасы.
30. Genitiv, m, (lat. genitivus — angeboren, ursprünglich — туа біткен, ежелгі, тегі) =Wesfall, 2. Fall — ілік септігі.
31. Genus, n, (griech. genos — Geschlecht — жыныс) = (grammatisches) Geschlecht — (грамматикалық) род.
32. Gerundiv (um), n (lat. gerundivus — zu vollziehend, auszuführend — іске асыруға тиісті) = Partizip des Passivs — келер шақ түріндегі ырықсыз етіс.
33. Grammatik, f (griech. grammatike — Kunst zu schreiben — жазу өнері) = Grammtik — грамматика.
34. Homonym, n, (griech. homonymos — gleichnamig — атаулас,аттас) das Homonym — омоним.
35. Imperativ, n (lat. imperare — befehlen — әмір ету, бұйрық беру) die Befehlsform — бұйрық рай.
- 36.imperfektiv (lat. imperfectus — unvollendet — аяқталмаған).
- 37.Impersonalia = unpersönliches Verb — жақсыз етістік.
- 38.Indefinitpronomen, n (lat. indefinitum — das nicht näher Be-

stimmte — белгісіз) = unbestimmtes Fürwort — белгісіздік есімдігі.

39. Indikativ (lat. indikare—anzeigen, (aus) sagen — көрсету, баяндау) = die Wirklichkeitsform — ашық рай.

40. indirekt (lat. indirectus — nicht gerade — жанама) = indirekte Rede — төлеу сөз.

41. infinite Formen (lat. infinitus — unbestimmt — белгісіз) = unbestimmte Formen des Verbs (Infinitiv, Partizip)—етістіктің тұйық формалары.

42. Infinitiv (lat. infinitivus — unbestimmt, unbegrenzt — белгісіз,шексіз) = Grundform, Nennform (des Verbs) — бұйық рай (қимыл атауы).

43.ingressiv (lat. ingressus — angefangen — басталған).

44.instrumental (lat. instrumentum — Werkzeug — құрал, тәсіл) = das Mittel oder Werkzeug bezeichnend — іс-әрекеттің құралын немесе амалын білдіретін.

45. Instrumentalsatz, m = Umstandssatz des Mittels oder Werkzeuges — амал бағыныңқылы сөйлем.

46. Interjektion, f (lat. interjectio — der Dazwischenwurf — қыстырма) = Ausrufewort, Empfindungswort — одағай.

47. Interrogativpronomen, n (lat. interrogare—fragen — сұрау)= Fragefürwort — сұрау есімдігі.

48.Interrogativsatz, m,= Fragesatz — сұраулы сөйлем.

49.intransitives Verb, nichtzielendes Verb — салт етістік.

50.Inversion, f (lat. inversio — Umkehrung — Кері бұру) = ungerade Wortstellung — кері сөз тәртібі.

51. Iteration, f (lat. iteratio — Wiederholung — қайталау) = Verdoppelung (eines Wortes oder einer Silbe)—сөздің не буынның қосарлануы.

52.iterativ (lat. iterare — wiederholen — қайталау) = қайталама.

53.Kardinalzahl, f (lat. cardinalis — vorzüglich, hauptsächlich, — Herten, басты) = Grundzahl — есептік сан есім.

54. Kasus, m, (lat. casus — Fall, Sturz — құлай) = Fall — септік.
55. kausal (lat. causa — Ursache — себеп) = begründend — себеп.
56. Kausalsatz, m = Umstandssatz **DES** Grundes — себеп бағыныңқылы сөйлем.
57. Kausativ, n = veranlassendes Verb — өзгелік етіс.
58. Komparativ, m (lat. comparare — vergleichen — салыстыру) = Näherstufe — салыстырмалы шырай.
59. Konditional, m (lat. condition — Bedingung — шарт) = Bedingungsform — шартты рай.
60. Konditionalsatz, m (Bedingungssatz — шартты бағыныңқылы сөйлем).
61. Kongruenz, f (lat. congruentio — Gleichförmigkeit, Übereinstimmung — қиысформалас, қиысқан) = Übereinstimmung der Satzglieder — сөйлем мүшелерінің өзара қиысуы.
62. Konjugation, f (lat. conjugatio — Verbindung, Verknüpfung — байланысу, тіркесу) = Beugung des Verbs — етістіктердің жіктелуі
63. konjugieren (lat. conju/n/gere — verknüpfen — жалғай) = das Verb beugen — етістікті жіктеу.
64. Konjunktion, f (lat. coniunctio — Verknüpfung — жалғай) = Bindewort — жалғаулық, шылау.
65. Konjunktionalsatz, m = durch Konjunktion eingeleiteter Gliedsatz — бағыныңқы сөйлем.
66. Konjunktiv, m (lat. coniunctivus — abhängig — тәуелді = Möglichkeitsform — қалау рай.
67. Konkretum, n (lat. konkretus — verdichtet, körperlich — нақтылы) = gegenständliches Substantiv — деректі (конкретті) зат есім.
68. Konsekutivsatz, m (lat. consequi — nachfolgen — соңынан еру) Umstandssatz der Folge — салдар бағыныңқылы сөйлем.
69. Konsonant, in (lat. consonans litera — mittonend (er Buchsta-

be) — бірге (қоса) естілетін (әріп) = Mitlaut — дауыссыз дыбыс.

70. Konzessivsatz, m (lat. concessus—eingeräumt, zugestanden — кену) = Umstandssatz der Einräumung — қарсылықты бағыныңқылы сөйлем.

71. koordinierend (lat. coordinare — beiordnen — nebenordnend — тізу, тізбектеу) салалас байланысқан.

72. Kopula, f (lat. copula — Band — байланыс) = Satzband — сөйлемдегі дәнекер сөз.

73. Kopulativ (lat. copulare — verbinden — байланыстыру) = verbindend — дәнекер ретінде.

74. Korrelat, (lat. cor = mit und relatum = das Zurückgebrachte — кері мегзейтін).

75. lokal (lat. locus — Ort, Stelle мекен, орын) = örtlich — мекендік.

76. Maskulinum, n (lat. masculinus — männlich — еркек жынысты) Männliches Substantiv — маскулинумдағы (мужской род) зат есім.

77. modal (lat. modus — Art und Weise—амал) = die Art und Weise bezeichnend — амалдыбілдіретін.

78. Modalsatz, m = Umstandssatz der Art und Weise = амал бағыныңқылы сөйлем.

79. Modalverb, n = модаль етістік.

80. Modus, m (Aussageweise — пай).

81. Negation, f (lat., negere — verneinen — терістеу) die Verneinung — терістеу, жоққа шығару.

82. Neutrum, n (lat. ne-utrum — keines von beiden-екеуі де емес) = sächliches Substantiv — нойтрумдағы(средний род) зат есім.

83. Nomen, n (lat. nomen — Name — есім) = deklinierbare Wortarten — септелетін сөз таптары.

84. Nominativ, m (lat. nominare — nennen — атау) == Werfall — атау септігі.

85. Numerale, n (lat. numerus— (An) zahl —сан)= Zahlwort—

сан есім.

86. Objekt, n (lat. obiectum— das dem Prädikat Entgegengeworfene — баяндауыштың, ықпалындағы) = толықтауыш.

87. Objektsatz, m (толықтауыш бағыныңқы сөйлем).

88. optativ (lat. optare — wünschen — қалау) = den Modus des Wunsches ausdrückend — қалау рай.

89. Ordinalzahl, f (lat. ordinäre—in eine bestimmte Ordnung, Reihenfolge bringen — ретке келтіру) = Ordnungszahl — реттік сан есім.

90. Partikel, f (lat. particule—Stückchen — кішкене бөлшек) = unflektierbares Wort — түрленбейтін көмекші сөз.

91. Partitiv (lat. partire — teilen — бөлу) = den Teil ausdrücken — бөлшек мәнді.

92. Partizip (lat. pārticipare — teilnehmen — қатысу) = 1. Partizip — Partizip Präsens, Mittelwort der Gegenwart; 2. Partizip = Partizip Perfekt, Mittelwort der Vergangenheit — етістіктің есімше, көсемше түрлері.

93. Passiv, n (lat. passivus — das Leiden kennzeichnend — қинауға түсу) = Leideform — ырықсыз етіс.

94. Perfekt, n (Lat. perfectum—аяқталған — vollendete Gegenwart, Vorgegenwart, 2. Vergangenheit — жедел өткен шақ).

95. Periode f (griech. periodes — Umlauf — айналым) = mehrfachzusammengesetzter Satz — аралас құрмалас сөйлем.

96. Plural, m (lat. pluralis (numerus) — mehrfach(e Zahl) — көп (сан) = Mehrzahl — көпше түр.

97. Pluraliatantum, n (lat. Pluraliatantum — nur im Plural — тек көпше түрде) = тек көпше түрде қолданылатын зат есім.

98. Plusquamperfekt, n (lat. plusquamperfectum — mehr als vollendet, vergangen — өткен шақтан бұрын) = vollendete Vergangenheit, Vorvergangenheit — бұрынғы өткен шақ.

99. Positiv, m (lat. positio—(normale) Lage, (Grund) Stellung — калыпты жағдай) = die Grundstufe des Adjektivs — сын есімнің жай шырайы.
100. Possessivpronomen, n (lat. possessivus — besitzanzeigend тән, арналған, тәуелді) = besitzanzeigendes Fürwort — тәуелдеу есімдігі.
101. Prädikat, n (lat. praedicare— ausrufen — хабарлай) = Satzaussage — баяндауыш.
102. prädikativ = zum Prädikat gehörend —баяндауыш.
103. Prädikativ, (n) =баяндауыштың есім бөлігі.
104. Präfix, n (lat. praefixum — das vorn Angeheftete — алдына тіркелген) = Vorsilbe — префикс.
105. Präposition, f (lat. praepositio — Vorstellung — алдында орналасқан) = Verhältniswort — предлог.
106. Präsens, n (lat. praesens—gegenwärtig, jetztig— қазіргі) = Gegenwart — осы шақ.
107. Präteritum, n (lat. praeteritum — das Vorübergegangene — өтіп кеткен) = Imperfekt, 1. Vergangenheit — өткен шақ.
108. Pronomen, n (lat. pro-nomen—(Wort) für das Nomen —есім орнындағы сөз) = Fürwort — есімдік.
109. pronominal — zum Pronomen gehörig — есімдікке жататын, есімдікше.
110. Pronominaladverb, n = Umstandsfürwort — есімдікше қолданылатын үстеу.
111. reflexives Verb (lat. reflectere — zurückwenden—кері бағытталған) = rückbezügliches Verb — рефлексивті етістік.
112. Reflexivpronomens = rückbezügliches Fürwort— рефлексивті есімдік.
113. Rektion, f (lat. rectio — Regierung, Leitung— меңгеру).

114. Relativpronomen, n (lat. relatum — das Zurückgebrachte — кері қайтарылған) = bezügliches Fürwort — қатысты есімдік.
115. restriktiv (lat. restringere — beschränken, hemmen — шектеу) = beschränkend — шектеулі.
116. reziprokes Pronomen (lat. reci — proci = rückwärts -vorwärts = ерсілі-қарсылы) = wechselbezügliches Fürwort — реципрокты есімдік.
117. Singular, n (lat. singularis (numerus) — einfach(e Zahl)—жай сан) = Einzahl — жекеше түр.
118. Subjekt, n (lat. subjectum — das Untergelegte) = Satzgegenstand — бастауыш.
119. Subjektsatz, m = бастауыш бағыныңқылы сөйлем.
120. subordinierend (lat. sub-unter, ordnend = ordnen — бағыныңқы) = unterordnend — бағыныңқы.
121. Substantiv, n (lat. substantia — Wesen, Bestand) = Nennwort, Dingwort, Hauptwort — зат есім.
122. Suffix, n (lat. suffixum — das Angeheftete — тіркелген) = Nachsilbe— жұрнақ.
123. Superlativ, m, (lat. Superlatum— das Übertriebene— асырмалы) = Steigerungsstufe, Höchststufe — асырмалы шырай.
124. syndetisch (griech: syndetos — verbunden — байланысқан = durch Konjunktion verbunden — жалғаулық арқылы байланысқан).
125. Syntax, f (griech: syntaxis — Zusammenordnung — пркескен, құрастырылған) = Satzlehre — синтаксис.
126. Synonym, n (griech: synonymos — gleichbedeutend — мағыналас) = sinnverwandtes Wort — синоним.
127. temporal (lat. tempus — Zeit — уақыт, шақ) = zeitlich — шақтық
128. Temporalsatz, m (Umstandsatz der Zeit— мезгіл бағыныңқылы сөйлем).
129. transitives Verb (lat: transire — übergehen — ету) = zielendes

Verb — сабақты етістік.

130. Verb, n (lat. Verbum — Wort — сөз) = Zeitwort, Tätigkeitswort — етістік.

131. Vokal, m (lat. vokalis (litera)—klangvoller (Buchstabe)—үнді (аpin) = Selbstlaut — дауысты дыбыс.

132. voluntativ (lat. voluntas — der Wunsch — қалау) = den Modus des Wunsches ausdrückend = қалау рай мағынасында.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Арынов М.Ғ. Неміс тілі грамматикасы (морфология). Алматы, 1986.
2. Тимофеева Т.Е. Немецкая грамматика в таблицах и схемах. Издательство «Каро», Санкт-Петербург, 2005.
3. Попов А.А., Иванова Н.Д. Практический курс немецкого языка для высших учебных заведений. М., 1983.
4. Соколова Н.В., Молчанова И.Д. Справочник по грамматике немецкого языка. М., 1989.
5. Әбдіғалиев С. Неміс тілі. Алматы, 1983.
6. Молоткова А.С., Левицкая Л.Ф. Учебник немецкого языка. М., 1976.
7. Богданова Н.Н., Семенова Е.Л. Учебник немецкого языка. М., 2004.
8. Попов А.А. 6000 немецких глаголов. Справочник. М., 2003.

1. Кіріспе	3
2. Грамматика туралы жалпы түсінік	4
2.1. Грамматика және грамматикалық ұғымдар	4
2.2. Сөз таптары және олардың классификациясы	7
3. Артикль	9
3.1. Артикльдің септелуі	10
3.2. Артикль типтес сөздер	12
3.3. Болымсыздық есімдігі “kein”	13
3.4. Белгісіздік артиклі	14
3.5. Белгілілік артиклінің қолданылуы	15
3.6. Зат есімнің артиклсіз қолданылуы	16
4. Зат есім	18
4.1. Зат есімдердің родтарын формасына қарай ажырату	20
4.2. Зат есімнің родтарының өзгеруі	25
4.3. Родтары мен мағыналары бөлек, бірақ бірдей айтылатын зат есімдер	26
4.4. Зат есімдердің көпше түрінің жасалуы	27
4.5. Жекеше түр	30
4.6. Зат есімнің септелуі	32
4.7. Неміс тілінің септіктері	32
4.8. Зат есімдердің көпше түрінің септелуі	36
4.9. Зат есімдердің меңгерілуі	37
5. Сын есім	40
5.1. Сын есімдердің аралас септелуі	42
5.2. Сын есімдердің көпше түрде септелуі	43
5.3. Зат есімге айналған сын есімдер	45
6. Шырай категориясы	45
6.1. Шырайлардың жасалу жолдары	46
7. Есімдіктер	49

7.1. Есімдік туралы жалпы сипаттама	49
7.2. Сілтеу есімдіктері	51
7.3. Сұрау есімдіктері	53
7.4. Белгісіздік есімдіктері	55
7.5. Өздік есімдіктер	56
8. Үстеу	57
8.1. Есімдік мәндес үстеулер	58
9. Сын есімдер мен үстеулердің меңгерілуі	60
9.1. Dativ- пен қолданылатын предлогтар.....	62
9.2. Genitiv- пен қолданылатын предлогтар.....	63
9.3. Akkusativ- пен қолданылатын предлогтар.....	65
9.4. Dativжәне Akkusativ- пен қолданылатын предлогтар.....	66
10.Етістік	69
10.1. Етістік туралы жалпы түсінік	69
10.2. Етістіктердің формалары	70
10.3. Етістіктердің түрлері	70
10.4. Етістіктердің бөлінетін және бөлінбейтін приставкалары	71
10.5. Етістіктердің меңгерілуі	71
10.6. Өздік етістіктер	75
11.Етістіктердің шақ формалары	78
12.Осы шақ	78
12.1. Әлсіз етістіктердің осы шақта жіктелуі	78
12.2. Әлді етістіктердің осы шақта жіктелуі	79
12.3. Аралас типті етістіктер осы шақта жіктелуі	80
12.4. Көмекші етістіктердің осы шақта жіктелуі	80
12.5. Модаль етістіктердің осы шақта жіктелуі	81
13.Модаль етістіктер	83
14.Жай өткен шақ	86
15.Күрделі өткен шақ	88

16.Бұрынғы өткен шақ	89
17.Ырықсыз етіс	91
18.“Zu”шылауымен қолданылатын сабақты етістіктердің Partizip I формасы	92
19.Рай категориясы	93
20. Konjunktiv	93
20.1. Perfekt Konjunktiv	94
20.2. Futurum Konjunktiv.....	95
20.3. Ең көп қолданылатын орамдар	97
20.4. Konjunktiv –тің претериталды формалары	99
20.5. Konjunktiv –тің төлеу сөзде қолданылуы	103
21. Бұйрық рай	106
22.Инфинитив	107
23.Статив	107
24.Zu –дың инфинитивпен қолданылуы	110
25.Инфинитивтің zu –сыз қолданылуы	111
26.Инфинитив орамдары	113
27.Әлді және аралас етістіктердің үш формаларының кестесі....	114
28. Сан есімдер	130
28.1. Даталар,уақыт	133
28.2. Бөлшектік сан есімдер	133
28.3. Ондық бөлшектер	134
28.4. Реттік сан есімдер	135
29. Шылаулар	136
29.1. Қосарланған шылаулар	138
29.2. Қарсылықты мағынадағы шылаулар	140
30.Латын –грек тілдерінен енген грамматикалық терминдер, олардың немісше және қазақша мағынасы менбаламалары	143
31.Пайдаланылған әдебиеттер	153

Оқу басылымы

Жұманова Ләйлә Сейтқазықызы

**Неміс тілі грамматикасын кестелер мен
үлгілер бойынша оқыту
(Грамматикалық анықтағыш)**

Редакторы Жақыпханова Г.Қ.

31.03.2004 ж. берілген № 50 мемлекеттік баспа лицензиясы

Басуға қол қойылды Пішімі 60х 90/16

Есептік баспа табағы Таралымы 100 дана. Тапсырыс

ҚарМТУ баспасы, 100027. Қарағанды, Бейбітшілік бульвары, 56.